

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ

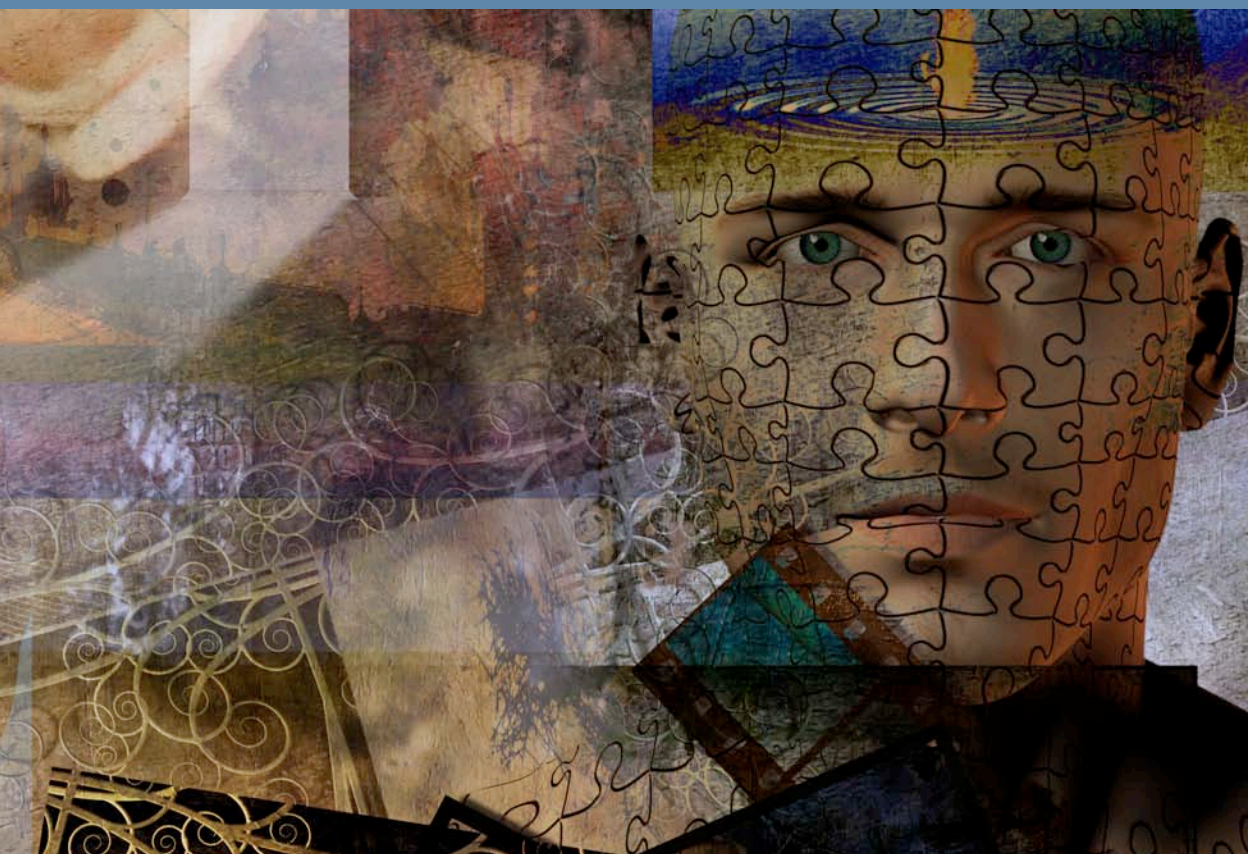
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2010

Μελέτες (Studies) / 4

Δυναμική ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα

ΕΙΡΗΝΗ ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΟΣ ΤΣΑΚΛΟΓΛΟΥ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

Δυναμική ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα

Δυναμική ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα

Ειρήνη Ανδριοπούλου
Πάνος Τσακλόγλου

Δεκέμβριος 2010

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α
106 81, Αθήνα
Τηλ. +30 2103327779
Fax +30 2103327770
www.ineobservatory.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο
είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη
τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια - Διορθώσεις: Κατερίνα Μινέσχου

Φωτογραφία εξωφύλλου: www.shutterstock.com

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Γιάννης Παπαδημητρόπουλος

Εκτύπωση - Παραγωγή: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ISBN: 978-960-9571-00-5

Η παρούσα έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013.

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Το Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ αποτελεί έναν χώρο έρευνας και δράσης που απευθύνεται στους εργαζομένους, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στους φορείς χάραξης πολιτικής και στο σύνολο των πολιτών. Στόχος του είναι να προσφέρει επιστημονικά τεκμηριωμένες αναλύσεις για μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της τρέχουσας συγκυρίας και που έχουν άμεση σχέση με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Το Παρατηρητήριο είναι σημείο συνάντησης και δημιουργικού διαλόγου πληθώρας ερευνητών, με απώτερο στόχο την ανάδειξη διαστάσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που έχουν ιδιαίτερη αξία για την οπτική των εργαζομένων και των συνδικάτων. Παράλληλα, η ερευνητική του δραστηριότητα εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια καταγραφής πολιτικών που δύνανται να συνεισφέρουν με ουσιαστικό τρόπο στην επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει στην τρέχουσα περίοδο ο κόσμος της εργασίας.

Η δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: α) στην οικονομία και την ανάπτυξη, β) στο κοινωνικό κράτος και το μέλλον της εργασίας και γ) στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε περιβάλλον δημοκρατίας και ισότητας. Ο πρώτος τομέας αφορά τα αίτια και τις επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, τις σύγχρονες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο δημόσιος τομέας και η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς και τις αλλαγές που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν στο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας. Ο δεύτερος τομέας αναφέρεται στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική, στα ζητήματα της φτώχειας και των ανισοτήτων, στις εργασιακές σχέσεις και στο θεσμικό πλαίσιο των αγορών εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στην ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αποδόμηση που επιχειρείται σε μια σειρά δικαιω-

μάτων και κατακτήσεων των εργαζομένων. Τέλος, ο τρίτος τομέας επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των εργαζομένων, τις ποιοτικές και ποσοτικές διαστάσεις της ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό και το ρατσισμό που βιώνει σημαντική μερίδα των εργαζομένων και των ανέργων στη χώρα.

Είναι προφανές ότι οι τρεις προαναφερθέντες τομείς έχουν επικαλύψεις μεταξύ τους. Μέσα από τα κείμενά του το Παρατηρητήριο επιδιώκει να αναδείξει αυτές τις επικαλύψεις και να φέρει στην επιφάνεια τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την πολύπλευρη ανάλυση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων. Στο πλαίσιο της προσπάθειας που επιχειρείται, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική η κατάθεση παρατηρήσεων, προτάσεων αλλά και εναλλακτικών προσεγγίσεων από όσους και όσες επιθυμούν να συνεισφέρουν στην ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	9
2	Το ευρωπαϊκό πάνελ νοικοκυριών	13
3	Στατική ανάλυση της φτώχειας	19
3.1	Ορισμός και μέτρηση της φτώχειας	19
3.1.1	<i>Το πρόβλημα της ταυτοποίησης: Επιλογή της γραμμής φτώχειας</i>	20
3.1.2	<i>Το πρόβλημα της άθροισης: Επιλογή του δείκτη φτώχειας</i>	25
3.1.3	<i>Οικογενειακές κλίμακες ισοδυναμίας και άλλα ζητήματα μέτρησης του εισοδήματος</i>	29
3.2	Στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας στην ΕΕ	32
3.2.1	<i>Στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας χρησιμοποιώντας τις εθνικές γραμμές φτώχειας</i>	32
3.2.2	<i>Στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας χρησιμοποιώντας μια κοινή γραμμή φτώχειας σε ευρωπαϊκό επίπεδο</i>	34
3.2.3	<i>Στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας ανά ηλικιακή ομάδα</i>	37
4	Κινητικότητα πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας	41
4.1	«Προφίλ» φτώχειας	44
4.2	Πιθανότερες εξόδου από και εισόδου στη φτώχεια	50
4.3	Ανάλυση πινάκων μετάβασης	57
5	Πώς επηρεάζουν τα εισοδηματικά, δημογραφικά και επαγγελματικά γεγονότα τις μεταβάσεις από και προς τη φτώχεια	63
5.1	Το θεωρητικό πλαίσιο της ανάλυσης γεγονότων	63
5.2	Ανάλυση γεγονότων για τις εισόδους στη φτώχεια στην Ελλάδα	67

5.3	Ανάλυση γεγονότων για τις εξόδους από τη φτώχεια στην Ελλάδα	73
5.4	Συμπεράσματα	79
6	Οι προσδιοριστικοί παράγοντες εισόδου στη φτώχεια και εξόδου από αυτή και η επίδραση του χρόνου	81
6.1	Πολυμεταβλητή ανάλυση τύπου logit	81
6.1.1	<i>Θεωρητικό πλαίσιο</i>	81
6.1.2	<i>Αποτελέσματα</i>	85
6.2	Ανάλυση συναρτίσεων επιβίωσης	100
6.2.1	<i>Θεωρητικό πλαίσιο</i>	100
6.2.2	<i>Αποτελέσματα</i>	110
6.3	Συμπεράσματα	118
7	Επίλογος και προτάσεις πολιτικής	121
	Βιβλιογραφία	125
	Παράρτημα	143

1. Εισαγωγή

Η φτώχεια και η δυναμική της εξέλιξη μπορούν να μελετηθούν τόσο σε ένα μικροοικονομικό όσο και σε ένα μακροοικονομικό πλαίσιο. Το πρώτο εστιάζεται στα άτομα και στα νοικοκυριά, ενώ το δεύτερο σε συγκεκριμένους διαρθρωτικούς μακροοικονομικούς παράγοντες που σχετίζονται με την οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη, καθώς και σε άλλους παράγοντες που χαρακτηρίζουν ένα έθνος συνολικά ως φτωχό ή μη φτωχό στην παγκόσμια οικονομία. Αυτή η μελέτη επικεντρώνεται στη φτώχεια αξιοποιώντας τεχνικές εφαρμοσμένης μικροοικονομικής, οι οποίες χρησιμοποιούνται στη βιβλιογραφία των δυναμικών όψεων εισοδήματος και γενικότερα στα οικονομικά της εργασίας. Η βασική διαφορά μεταξύ των δυναμικών αναλύσεων εισοδήματος και της φτώχειας είναι ότι οι πρώτες μελετούν την κινητικότητα σε όλη την κατανομή, ενώ οι δεύτερες εστιάζονται στο χαμηλότερο μέρος της κατανομής και ιδίως σε μεταβάσεις πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας.

Συνοπτικά, κύριος στόχος της εργασίας είναι η μελέτη της διάρκειας της φτώχειας, καθώς και των προσδιοριστικών παραγόντων της φτώχειας στην Ελλάδα, με ιδιαίτερη έμφαση στο φαινόμενο της εξαρτημένης κατάστασης. Για πόσο διάστημα τα άτομα παραμένουν φτωχά στην Ελλάδα; Είναι η φτώχεια μια μεταβατική κατάσταση, στην οποία μπορεί να βρεθεί ο καθένας, ή είναι συνήθως μια μόνιμη κατάσταση την οποία βιώνουν άτομα με συγκεκριμένα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά; Η εύρεση εργασίας από τον αρχηγό νοικοκυριού ή από άλλα μέλη του νοικοκυριού τερματίζει μια περίοδο φτώχειας; Η γέννηση ενός παιδιού αυξάνει τις πιθανότητες εισόδου στη φτώχεια για ένα νοικοκυριό; Το να είναι κάποιος φτωχός σήμερα, αυτό καθ' εαυτό, αυξάνει την πιθανότητα να είναι φτωχός και αύριο; Αυτές είναι κάποιες από τις ερωτήσεις στις οποίες η παρούσα μελέτη καλείται να απαντήσει.

Το να απαντηθούν αυτές οι ερωτήσεις δεν έχει μόνο θεωρητικό οικονομικό ενδιαφέρον, αλλά έχει και σημαντικές συνέπειες σε επίπεδο οικονομικών πολι-

τικών καταπολέμησης της φτώχειας. Για παράδειγμα, αν η φτώχεια είναι ένα μεταβατικό φαινόμενο και στις περισσότερες περιόδους τα άτομα που αντιμετωπίζουν σήμερα το φάσμα της φτώχειας διαφέρουν από τους φτωχούς της προηγούμενης περιόδου, βραχυχρόνιες πολιτικές με τη μορφή εισοδηματικών ενισχύσεων μπορεί να είναι επαρκείς για την καταπολέμηση της φτώχειας. Αν, αντίθετα, η πλειονότητα των φτωχών ατόμων είναι μόνιμα ή επαναλαμβανόμενα φτωχοί και τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά αυτών των ατόμων είναι συστηματικά διαφορετικά από αυτά των μη φτωχών, τότε διαρθρωτικές πολιτικές (π.χ. εκπαιδευτικές πολιτικές, πολιτικές επιμόρφωσης, πολιτικές που εστιάζονται στην αγορά εργασίας) είναι απαραίτητες. Η ανάλυση των περιόδων φτώχειας (poverty spells analysis) προσφέρει στους σχεδιαστές πολιτικών καταπολέμησης φτώχειας χρήσιμες πληροφορίες, έτσι ώστε να εντοπίσουν τις ομάδες του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν μακρύτερες ή πιο συχνές περιόδους φτώχειας, ενώ η εξέταση των προσδιοριστικών παραγόντων των μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας, τόσο σε επίπεδο κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των ατόμων και των νοικοκυριών όσο και σε επίπεδο εργασιακών και δημογραφικών γεγονότων που μπορούν να συμβούν στο νοικοκυριό, διευκολύνει να δοθούν στοχευόμενα οι κοινωνικές ενισχύσεις σε αυτούς που έχουν πραγματικά ανάγκη.

Η μελέτη αναπτύσσεται σε επτά ενότητες, συμπεριλαμβανομένων της εισαγωγής και του επιλόγου. Στη δεύτερη ενότητα, παρουσιάζονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του Ευρωπαϊκού Πάνελ Νοικοκυριών (EIPN), από το οποίο αντλούνται τα στατιστικά στοιχεία για την εμπειρική ανάλυση που ακολουθεί, με έμφαση στα θέματα διαφορικής εγκατάλειψης του δείγματος και κατασκευής των εισοδηματικών μεταβλητών. Η τρίτη ενότητα ασχολείται με τα προβλήματα της ταυτοποίησης (επιλογής μιας συγκεκριμένης γραμμής φτώχειας) και άθροισης (επιλογής ενός συγκεκριμένου δείκτη φτώχειας). Επίσης, παρουσιάζει μια συγκριτική διαστρωματική ανάλυση της φτώχειας στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία περιλαμβάνει τον υπολογισμό διαφόρων δεικτών φτώχειας, καθώς και των διαχρονικών τους τάσεων, εξετάζοντας επίσης την ευαισθησία τους στη χρήση διαφορετικών γραμμών φτώχειας και εισοδηματικών κλιμάκων ισοδυναμίας. Στην τέταρτη ενότητα μελετάται η κινητικότητα πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας μέσω της ανάλυσης περιόδων φτώχειας και προσδιορίζονται η διάρκεια και η συχνότητα του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοι-

πες Ευρωπαϊκές χώρες. Η πέμπτη ενότητα πραγματεύεται το ρόλο των εισοδηματικών, επαγγελματικών και εργασιακών γεγονότων στις μεταβάσεις πάνω και κάτω από το όριο της φτώχειας στην Ελλάδα. Στην έκτη ενότητα χρησιμοποιούνται τεχνικές οικονομετρικής ανάλυσης και συγκεκριμένα πολυμεταβλητά υποδείγματα τύπου logit και υποδείγματα συναρτήσεων επιβίωσης (hazard or survival functions), προκειμένου να εντοπιστούν οι προσδιοριστικοί παράγοντες εισόδου στη φτώχεια και εξόδου από αυτή, καθώς και η συνεισφορά τους στις αντίστοιχες πιθανότητες μετάβασης πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας, ελέγχοντας παράλληλα για το ενδεχόμενο να υπάρχει «μη παρατηρήσιμη ετερογένεια» (unobserved heterogeneity) μεταξύ των ατόμων. Τέλος, με τις συναρτήσεις επιβίωσης δίνεται η δυνατότητα μελέτης του φαινομένου της εξαρτημένης κατάστασης (state dependence) και του φαινομένου της εξαρτημένης διάρκειας (duration dependence), δηλαδή προσδιορίζεται το αν και πόσο η πιθανότητα εξόδου από τη (επανεισόδου στη) φτώχεια εξαρτάται από τη διάρκεια παραμονής σε κατάσταση φτώχειας (μη φτώχειας).

Καθεμιά από τις παραπάνω ενότητες περιλαμβάνει αναλυτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας για το θέμα το οποίο πραγματεύεται. Γι' αυτό το λόγο δεν προχωρούμε σε συγκεντρωτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας στην εισαγωγή της μελέτης.

2. Το ευρωπαϊκό πάνελ νοικοκυριών

Στην παρούσα εμπειρική μελέτη χρησιμοποιούνται στατιστικά στοιχεία από το Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών (European Community Household Panel), τα οποία συγκεντρώνει, επεξεργάζεται και διανέμει το Τμήμα Συνθηκών Διαβίωσης (Living Conditions E-2) της Διεύθυνσης Κοινωνικής και Περιφερειακής Στατιστικής και του Συστήματος Γεωγραφικών Πληροφοριών (Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate E) της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat). Το Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών (ΕΠΝ) είναι η μοναδική βάση δεδομένων με καθαρή μορφή πάνελ, η οποία περιέχει συγκρίσιμα στατιστικά στοιχεία για όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ-15)¹ για μια περίοδο 8 ετών. Συγκεκριμένα, το ΕΠΝ παρέχει μικροδεδομένα για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, το εισόδημα, την εργασία, την υγεία, την εκπαίδευση, τις συνθήκες διαβίωσης και τη στέγαση, τη μετανάστευση, το κοινωνικό κεφάλαιο, καθώς και άλλα χαρακτηριστικά των ατόμων και των νοικοκυριών για την περίοδο 1994-2001 (Eurostat, 2003d).

Ως το βασικότερο πλεονέκτημα των στοιχείων του ΕΠΝ θεωρείται το γεγονός ότι είναι ταυτόχρονα διαστρωματικά και διαχρονικά, οπότε επιτρέπουν τόσο τις συγκρίσεις μεταξύ των χωρών όσο και από έτος σε έτος. Μπορούν, συνεπώς, να εκπονηθούν, πέρα από στατικές συγκριτικές μελέτες, και δυναμικές αναλύσεις κοινωνικών φαινομένων, όπως η φτώχεια, η ανισότητα, η ανεργία, οι οποίες να εξετάζουν την εξέλιξη αυτών των φαινομένων στο χρόνο, καθώς και τον τρόπο που διαφοροποιείται δυναμικά το κάθε κοινωνικό φαινόμενο από χώρα σε χώρα. Ένα ακόμη σημαντικό πλεονέκτημα των εν λόγω στοιχείων είναι η εκ των προτέρων εναρμόνιση του τρόπου συλλογής των πρωτογενών δεδομένων. Συγκεκρι-

1. Με εξαίρεση τη Σουηδία, η οποία συμμετείχε μόνο με διαστρωματικά στοιχεία. Δεν ακολουθούσε, δηλαδή, σε όλα τα κύματα τα ίδια άτομα, αλλά κάθε χρόνο άλλαζε το δείγμα της.

Πίνακας 1: Συμμετοχή των κρατών-μελών στο Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών

Κράτη-μέλη	Πρότυπο ΕΠΝ	ΕΠΝ δεδομένα προερχόμενα από εθνικές έρευνες
Βέλγιο, Γαλλία, Δανία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ολλανδία	1994-2001	
Αυστρία	1995-2001	
Φιλανδία	1996-2001	
Γερμανία	1994-1996	1994-2001 (GSOEP)
Λουξεμβούργο	1994-1996	1995-2001 (PSELL)
Ηνωμένο Βασίλειο	1994-1996	1994-2001 (BHPS)
Σουηδία		1997-2001 (SLCS) (Cross Sectional Data Only)

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ 2003 – 2η έκδοση) (EPUNet 2004a, p. 1)

μένα χρησιμοποιήθηκε σε όλες τις χώρες το ίδιο ερωτηματολόγιο με εξαίρεση τη Βρετανία, τη Γερμανία και το Λουξεμβούργο που χρησιμοποίησαν τις ήδη υπάρχουσες έρευνες νοικοκυριών που είχαν και προσάρμοσαν εκ των υστέρων τα δεδομένα τους στις ανάγκες του ΕΠΝ (Eurostat, 2003d, p. 4· EPUNet, 2004b). Το Βέλγιο και η Ολλανδία βασίστηκαν επίσης σε εθνικές τους έρευνες αλλά προσάρμοσαν τα ερωτηματολόγιά τους στο πρότυπο του ΕΠΝ (βλέπε Eurostat, 1996, 2000c). Τέλος, η Αυστρία, το Λουξεμβούργο και η Φιλανδία προσχώρησαν στην έρευνα με καθυστέρηση ενός έτους οι δύο πρώτες και δύο ετών η τελευταία. Για κάθε έτος έρευνας υπάρχει και ένα αντίστοιχο κύμα διαθέσιμο στους ερευνητές. Η συνολική συμμετοχή των χωρών στο ΕΠΝ φαίνεται στον Πίνακα 1. Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιούμε όλα τα διαθέσιμα κύματα, αλλά από την πλευρά των χωρών εξαιρούμε τη Σουηδία, καθώς τα διαστρωματικά δεδομένα που είναι διαθέσιμα για τη χώρα αυτή δεν επιτρέπουν την πραγματοποίηση δυναμικής ανάλυσης.

Όσον αφορά τα μειονεκτήματα του ΕΠΝ, τρία είναι τα σημεία που πρέπει να τονιστούν. Πρώτον, το ΕΠΝ είναι ένα αντικειμενικό δείγμα του πληθυσμού της κάθε χώρας που διαμένει μόνο σε ιδιωτικά νοικοκυριά. Εξαιρούνται δηλαδή τα άτομα που μένουν σε ιδρύματα (ορφανοτροφεία, γηροκομεία, νοσηλευτικά

ιδρύματα), φυλακές, αναμορφωτήρια, φοιτητικές εστίες, στρατώνες, μοναστήρια κ.λπ. (Eurostat, 1994b). Κάποιες από τις κοινωνικές ομάδες που διαμένουν σε «συλλογικά νοικοκυριά» αναμένεται να έχουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας και εισόδου στη φτώχεια, καθώς και λιγότερες πιθανότητες εξόδου από αυτή λόγω συγκεκριμένων χαρακτηριστικών. Αυτά τα άτομα, όμως, απουσιάζουν από το δείγμα. Το ίδιο συμβαίνει για μια ιδιαίτερα ευάλωτη σε θέματα εισοδήματος και φτώχειας κοινωνική ομάδα: τους αστέγους. Γίνεται έτσι φανερό ότι από την παρούσα μελέτη δεν μπορούν να διεξαχθούν συμπεράσματα ούτε προτάσεις πολιτικής καταπολέμησης της φτώχειας για τις συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες.

Συνεπώς, τα άτομα του δείγματος (sample persons), τα οποία ακολουθούνται σε κάθε κύμα, είναι αυτά τα οποία ανήκαν στα επιλεγμένα νοικοκυριά του πρώτου κύματος, καθώς και τα ανήλικα παιδιά αυτών τα οποία συμπληρώνουν τα 16ο έτος της ηλικίας τους. Βέβαια σε κάθε κύμα προστίθενται στο δείγμα νέα άτομα (eligible for interview non-sample persons) που π.χ. μετακομίζουν και ζουν μαζί με τα αρχικά άτομα του δείγματος, αλλά αυτά δεν ακολουθούνται διαχρονικά παρά μόνο αν συνεχίσουν να διαμένουν με άτομα του αρχικού δείγματος (Nicoletti and Peracchi, 2002).² Με αυτό τον τρόπο της δειγματοληψίας εξασφαλίζεται η καθαρή μορφή των πάνελ δεδομένων, αλλά, λόγω του ότι δεν γίνεται επαναδειγματισμός (re-sampling) από τον πληθυσμό, δεν απεικονίζονται σωστά μεταβολές στις εισροές μεταναστών προς τη χώρα. Η εμπειρία, όμως, από πολλές μελέτες έχει δείξει ότι οι μετανάστες είναι έτσι κι αλλιώς επιφυλακτικοί στο να συμμετέχουν σε αυτές τις έρευνες, ακόμη και αν εντοπίζονται και δειγματίζονται στη σωστή αναλογία από τις Στατιστικές Υπηρεσίες. Συνεπώς, ο ισχυρισμός ότι υπάρχει υποαντιπροσώπηση των μεταναστών σε τέτοιου είδους έρευνες, άρα και στο ΕΠΝ, δεν είναι λανθασμένος.

Δεύτερον, οι περισσότερες εισοδηματικές μεταβλητές στο ΕΠΝ μετρούνται σε ετήσια βάση και αφορούν το προηγούμενο έτος από το έτος διεξαγωγής της συνέντευξης. Οι υπόλοιπες, όμως, μεταβλητές αφορούν το τρέχον (Eurostat, 2001). Αυτή η αναντιστοιχία μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα σε περιπτώσεις δυναμικής ανάλυσης, η οποία π.χ. συσχετίζει μεταβολές στα εισοδήματα με μεταβολές σε άλλα χαρακτηριστικά των ατόμων, όπως τα δημογραφικά (χωρισμός, γάμος/συγκατοίκηση, γέννηση ενός παιδιού) ή τα επαγγελματικά (απώλεια ή εύρεση

2. Για τους συγκεκριμένους κανόνες παρακολούθησης των ατόμων και των νοικοκυριών (tracing rules) βλέπε Eurostat (1994a, 1994b, 1995).

εργασίας). Γι' αυτό το λόγο, για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, προχωρήσαμε σε ανακατασκευή της μεταβλητής του οικογενειακού εισοδήματος μεταφέροντας όλα τα εισοδηματικά στοιχεία ένα έτος πίσω.³ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να χαθούν οι πληροφορίες από ένα κύμα, όμως βελτιώνει την ακρίβεια των δεδομένων και, συνεπώς, και της στατιστικής και οικονομετρικής ανάλυσης.

Τρίτον, όπως σε όλες τις διαχρονικές μελέτες, υπάρχει το πρόβλημα της διαφορετικής εγκατάλειψης του δείγματος (attrition), το οποίο παίρνει τις εξής μορφές: α) αρχική μη ανταπόκριση στην έρευνα (initial non-response), β) μη συνεργασία στα επόμενα κύματα (pure attrition), και γ) άρνηση απαντήσεων σε συγκεκριμένες ερωτήσεις π.χ. εισοδήματος (item non-response). Η πρώτη μορφή εγκατάλειψης του δείγματος είναι πρακτικά άρνηση συμμετοχής στην έρευνα και διορθώνεται αρκετά καλά μέσω των σταθμών (weights) τα οποία παρέχονται από τη Eurostat (Eurostat, 2002a, 2003a, 2003d). Η τρίτη μορφή αντιμετωπίστηκε από τη Eurostat με διάφορες τεχνικές εκτίμησης της ελλειπούσας τιμής (missing value) από προηγούμενα, επόμενα κύματα ή άλλες πληροφορίες (imputation methods) (βλέπε Eurostat, 2000a, 2002b· Spiess and Goebel, 2003). Η δεύτερη μορφή είναι η πιο σοβαρή, καθώς μειώνει σταδιακά το δείγμα από κύμα σε κύμα και μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της αντικειμενικότητάς του, π.χ. αν συστηματικά πιο ευκατάστατα άτομα/νοικοκυριά εγκαταλείπουν το δείγμα σε σχέση με τις υπόλοιπες εισοδηματικές ομάδες. Διάφορες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με το πόσο ο ρυθμός και το είδος της εγκατάλειψης του δείγματος στο ΕΠΝ στρεβλώνουν τα εισοδηματικά αποτελέσματα και τους δείκτες φτώχειας ή ανισότητας καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει (Eurostat, 1997, 1999· Neukirch, 2002b, 2002a· Nicoletti and Peracchi, 2002· Behr et al., 2003a, 2003b·

3. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν χρησιμοποιούμε την ήδη υπάρχουσα μεταβλητή του ΕΠΝ για το οικογενειακό εισόδημα με μια χρονική υστέρηση, μέθοδος που θα ήταν πολύ εύκολα εφαρμόσιμη αλλά ερευνητικά λανθασμένη, γιατί η σύνθεση των νοικοκυριών αλλάζει από έτος σε έτος. Αντίθετα, ανακατασκευάζουμε τη μεταβλητή με τα εισοδηματικά δεδομένα, τα οποία έχουν συλλεχθεί στο επόμενο έτος αλλά αφορούν το τρέχον έτος, λαμβάνοντας υπόψη τη σύνθεση του νοικοκυριού στο τρέχον έτος. Η μεθοδολογία που αναπτύσσεται είναι αρκετά πολύπλοκη, αλλά ακολουθεί τη λογική της Eurostat (2003b) για την κατασκευή του οικογενειακού εισοδήματος και είναι παρόμοια με αυτή που εφαρμόζουν οι Debels and Vandecasteele (2008). Ο αλγόριθμος για την κατασκευή της αντίστοιχης μεταβλητής και η ίδια η μεταβλητή είναι διαθέσιμα από τους συγγραφείς για να χρησιμοποιηθούν ελεύθερα από άλλους ερευνητές.

Watson, 2003, 2005) συστηματική μεροληψία (bias or self-selection) στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα εγκαταλείπουν το δείγμα ανάλογα με τα κοινωνικοοικονομικά τους χαρακτηριστικά.⁴ Το συνολικό μέγεθος του δείγματος για τις 14 χώρες κυμαίνεται από 71.367 νοικοκυριά και 198.070 άτομα στο πρώτο κύμα σε 59.852 νοικοκυριά και 156.606 άτομα στο τελευταίο κύμα.

Συμπερασματικά, το ΕΠΝ είναι η μοναδική διαθέσιμη βάση δεδομένων με μορφή πλήρους πάνελ για 8 έτη (1994-2001), με την οποία μπορούν να μελετηθούν δυναμικές πτυχές κοινωνικών φαινομένων όπως η φτώχεια και η ανισότητα για τόσες πολλές ευρωπαϊκές χώρες και τα αποτελέσματα να είναι συγκρίσιμα. Με κοινοτικό κανονισμό, το 2003, το ΕΠΝ αντικαταστάθηκε από ένα το νέο πάνελ Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (Statistical Instrument on Living Conditions EU-SILC), το οποίο όμως είναι κυκλικό (rotational panel) και σε κάθε κύμα αντικαθιστά το ¼ του δείγματος, δηλαδή η μέγιστη συνολική διάρκεια παραμονής στο δείγμα είναι 4 χρόνια. Αυτή η ιδιότητα δεν επιτρέπει την εφαρμογή του συνόλου των δυναμικών τεχνικών που παρουσιάζονται παρακάτω και γι' αυτό το λόγο η ανάλυσή μας περιορίζεται στην περίοδο 1994-2001.

4. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το φαινόμενο της διαφορικής εγκατάλειψης του δείγματος στις έρευνες τύπου πάνελ βλέπε Fitzgerald et al. (1998), Lillard and Panis (1998), Zabel (1998), Maluccio (2004).

3. Στατική ανάλυση της φτώχειας

3.1 Ορισμός και μέτρηση της φτώχειας

Το πρώτο βήμα στην ανάλυση της φτώχειας, είτε με στατικές είτε με δυναμικές μεθόδους, είναι η επιλογή της γραμμής φτώχειας, δηλαδή του ορίου που διαχωρίζει τους φτωχούς από τους μη φτωχούς. Οι επιστήμονες δεν έχουν ακόμη συμφωνήσει σε μία κοινή προσέγγιση για τον προσδιορισμό της γραμμής φτώχειας καθώς και τη μέτρηση του ύψους της φτώχειας σε μια κοινωνία, με αποτέλεσμα να υπάρχει πληθώρα θεωριών στη βιβλιογραφία σχετικά με αυτά τα δύο ζητήματα.

Το πρόβλημα της επιλογής της γραμμής φτώχειας αποκαλείται στη βιβλιογραφία «πρόβλημα ταυτοποίησης (identification problem)», ενώ το πρόβλημα της επιλογής ενός δείκτη φτώχειας «πρόβλημα άθροισης (aggregation problem)». Ο Sen (1976) περιγράφει το πρόβλημα ταυτοποίησης ως τη διαδικασία επιλογής ενός κριτηρίου που να έχει τη δυνατότητα να διαχωρίζει τους φτωχούς από τους μη φτωχούς, ενώ το πρόβλημα της άθροισης ως τον τρόπο προσδιορισμού ενός μεγέθους που να υποδηλώνει τη συνολική φτώχεια σε μια κοινωνία και να συνδυάζει τα χαρακτηριστικά των φτωχών σε έναν σύνθετο δείκτη συνολικής φτώχειας.

Γεγονός είναι ότι η επιλογή μιας γραμμής φτώχειας αντί κάποιας άλλης επηρεάζει περισσότερο τις στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας παρά τη δυναμική ανάλυση. Για παράδειγμα, η επιλογή του 60% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος (median equivalised household income) ως γραμμής φτώχειας έναντι του 50% του ίδιου μεγέθους επηρεάζει το ύψος της φτώχειας σε μια κοινωνία κάποια δεδομένη στιγμή, αλλά όχι απαραίτητα το πλήθος των μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας διαχρονικά. Βέβαια, η συγκεκριμένη επιλογή μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στο σχεδιασμό πολιτι-

κής καθώς, για παράδειγμα, σε πολλές χώρες οι συντάξεις κυμαίνονται στο 50% έως 60% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος, οπότε η επιλογή του 60% μπορεί να αυξάνει δραματικά τον αριθμό των φτωχών ατόμων σε μια κοινωνία και να οδηγεί στη σημαντική διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών του πληθυσμού-στόχου (target population) για τη λήψη συγκεκριμένων επιδομάτων. Επιπλέον, οι δείκτες φτώχειας χρησιμοποιούνται για να υπολογίσουμε το επίπεδο της φτώχειας σε μια κοινωνία κάποια δεδομένη στιγμή και δεν χρησιμεύουν στον καθορισμό των μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Το ύψος όμως των δεικτών αυτών, ειδικά για συγκεκριμένες υποομάδες του πληθυσμού (π.χ. ηλικιακές ομάδες), μπορεί να βοηθήσει στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Για το λόγο αυτό τους παρουσιάζουμε στις επόμενες παραγράφους.

3.1.1 Το πρόβλημα της ταυτοποίησης: Επιλογή της γραμμής φτώχειας

Οι μέθοδοι για τον ορισμό της γραμμής φτώχειας που έχουν αναπτυχθεί στη βιβλιογραφία είναι πάρα πολλές, αλλά μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο γενικές κατηγορίες: τις «απόλυτες (absolutist)» και τις «σχετικές (relativist)». Σύμφωνα με τον απόλυτο τρόπο μέτρησης της φτώχειας, η γραμμή φτώχειας θα πρέπει να ορίζεται ανεξάρτητα από το συνολικό επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνίας στην οποία ζουν τα άτομα και θα πρέπει να διατηρείται σταθερή διαχρονικά. Αντίθετα, η σχετική προσέγγιση υποστηρίζει ότι η συνολική κατανομή του εισοδήματος στην κοινωνία θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά τον ορισμό της γραμμής φτώχειας, άρα και θα μεταβάλλεται διαχρονικά, καθώς βελτιώνει ή χειροτερεύει το συνολικό βιοτικό επίπεδο μιας κοινωνίας. Σε τεχνικούς όρους σημαίνει ότι η σχετική γραμμή φτώχειας θα εξαρτάται από το μέσο ή διάμεσο εισόδημα σε μια κοινωνία, ενώ η απόλυτη γραμμή φτώχειας θα είναι ανεξάρτητη από οποιοδήποτε τέτοιο μέγεθος.

Στην πράξη, στη σχετική προσέγγιση, η φτώχεια συνδέεται με την ανισότητα της κατανομής του εισοδήματος σε μια κοινωνία, παρά με ένα ελάχιστο εισόδημα κάτω από το οποίο δυσχεραίνεται η ικανότητα των ατόμων να επιβιώσουν (survival benchmark). Κατά συνέπεια, όταν μια σχετική γραμμή φτώχειας επιλέγεται, όσο αυξάνεται το βιοτικό επίπεδο μιας κοινωνίας τόσο αυξάνεται και το ύψος της γραμμής φτώχειας. Αν, όμως, η κατανομή του εισοδήματος παραμένει σταθερή, τότε το συνολικό επίπεδο φτώχειας στην κοινωνία δεν μειώνεται, παρά την οικονομική ανάπτυξη, αλλά παραμένει επίσης σταθερό. Επιπλέον, αν η κατα-

νομή του εισοδήματος χειροτερεύσει, τότε παρατηρείται το φαινόμενο να έχουμε αύξηση της φτώχειας σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης. Παρόλα αυτά, οι σχετικές γραμμές φτώχειας έχουν ευρέως υιοθετηθεί στις αναλύσεις φτώχειας στις ανεπτυγμένες χώρες, καθώς εκφράζουν την ανάγκη για συνεχή βελτίωση των οικονομικών συνθηκών και της ποιότητας ζωής, η οποία μετατρέπει τη φτώχεια σε σχετική έννοια που δεν σχετίζεται μόνο με τη δυνατότητα της φυσικής επιβίωσης, αλλά με την ικανότητα να συμμετέχει το άτομο στο σύνολο των δραστηριοτήτων μιας κοινωνίας.

Η απόλυτη προσέγγιση στη μέτρηση της φτώχειας έχει τις ρίζες της στη «θεωρία των βασικών αναγκών (basic needs theory or biological approach)», την οποία εισήγαγε στην οικονομική επιστήμη η πρωτοποριακή δουλειά του Rowntree (1901). Ο Rowntree κοστολόγησε τα αγαθά μιας «δίαιτας» απαραίτητης για επιβίωση και προσέθεσε σε αυτό το κόστος διατροφής, ένα ποσό για κόστος στέγασης, ενδυμασίας και αγοράς άλλων αγαθών απαραίτητων για επιβίωση. Η μέθοδος του «βασικού προϋπολογισμού (budget standard approach or income approach)», η οποία έχει ευρέως χρησιμοποιηθεί για τη μέτρηση της φτώχειας στις αναπτυσσόμενες χώρες, έχει τις βάσεις της ακριβώς πάνω στη θεωρία των βασικών αναγκών, προσδιορίζοντας και αποτιμώντας ένα απαραίτητο καλάθι αγαθών.⁵ Επίσης, η «άμεση προσέγγιση (direct approach)», η οποία μετράει κατευθείαν επίπεδα κατανάλωσης αντί εισοδήματος και δαπάνης, βασίζεται επίσης σε απόλυτες μεθόδους μέτρησης της φτώχειας, αλλά είναι πολύ δύσκολο και χρονοβόρο να μετρηθεί το τι ακριβώς καταναλώνουν τα άτομα. Γι' αυτό το λόγο στις περισσότερες μελέτες χρησιμοποιείται το εισόδημα ή η δαπάνη ως το πιο κοντινό μέτρο (proxy) της πραγματικής κατανάλωσης. Σύμφωνα με τους Callan and Nolan (1991), το βασικότερο μειονέκτημα αυτών των μεθόδων είναι πως ο προσδιορισμός των απαραίτητων για την επιβίωση διατροφικών αναγκών μπορεί να διαφέρει από άτομο σε άτομο, ενώ η μετατροπή αυτών των διατροφικών αναγκών (ως ποσό λήψης θερμίδων) και η αναγωγή τους σε ένα τελικό καλάθι, το οποίο καθορίζει τα απαραίτητα αγαθά προς κατανάλωση, δεν είναι εύκολα επιστημονικά αντικειμενική. Μια τελευταία, διαφορετική, απόλυτη γραμμή φτώχειας είναι αυτή της Διεθνούς Τράπεζας, η οποία διευκολύνει τον

5. Πολλοί οικονομολόγοι έχουν κατασκευάσει απόλυτες γραμμές φτώχειας βασισμένοι στη θεωρία των βασικών αναγκών (βλέπε Orchanaky, 1965· Dandekar, 1982· Greer and Thorbecke, 1986a, 1986b).

υπολογισμό των ατόμων που ζουν με κάτω από ένα ή δύο δολάρια την ημέρα. Όλες οι παραπάνω μέθοδοι είναι πιο διαδεδομένες στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου η έννοια της φτώχειας είναι πιο κοντά σε αυτό που ονομάζουμε όριο επιβίωσης.

Οι σχετικές γραμμές φτώχειας βασίζονται στη «θεωρία της σχετικής στέρησης (relative deprivation)», η οποία υποστηρίζει την ανάγκη να μεταβάλλεται η γραμμή φτώχειας σύμφωνα με το βιοτικό επίπεδο μιας κοινωνίας. Η έννοια της σχετικής στέρησης πηγάζει από την κοινωνιολογία και συγκεκριμένα από τις εργασίες των Runciman⁶ και Townsend⁷, αλλά έχει ευρέως υιοθετηθεί και στα οικονομικά. Η θεωρία του Townsend αναφορικά με τη σχετική στέρηση υποστηρίζει ότι τα άτομα που πέφτουν κάτω από ένα συγκεκριμένο επίπεδο εισοδήματος δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τα προς το ζην ή να συμμετάσχουν στα κοινωνικά δρώμενα και να έχουν το επίπεδο διαβίωσης το οποίο αξιολογείται ως απαραίτητο από την κοινωνία στην οποία ζουν.

Ο Sen (1992) υποστηρίζει επίσης ότι το να είναι κανείς φτωχός σχετίζεται κατά κύριο λόγο με το βαθμό στέρησης διαφόρων αγαθών και ότι για ένα κοινωνικό ον η έννοια της στέρησης είναι σίγουρα σχετική και ανάλογη με το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας στην οποία ζει, παρόλο που υπάρχει και ένα κομμάτι στη φτώχεια που έχει καθαρά απόλυτη έννοια και έχει να κάνει με την επιβίωση. Η θεωρία του για τις «ικανότητες (capabilities)» και τις «λειτουργίες (functionings)» βασίζεται στην ιδέα ότι η αποτυχία να έχει το άτομο συγκεκριμένες ελάχιστες «ικανότητες» μειώνει τις ευκαιρίες για υλική ευημερία. Τα κριτήρια για τις ελάχιστες «ικανότητες» διαφέρουν ανάλογα με την εποχή και την κοινωνία, αλλά η έλλειψη αυτών των ελάχιστων «ικανοτήτων» κρίνεται με απόλυτο τρόπο και όχι σε σχέση με τους άλλους⁸ (Sen, 1981, 1983, 1985).

Πολλοί ερευνητές (βλέπε Atkinson, 1998) θεωρούν ότι για τις ανεπτυγμένες χώρες ο ορισμός της φτώχειας με σχετικό τρόπο είναι πιο κατάλληλος, καθώς δεν υπάρχουν πολλά άτομα κοντά στο όριο επιβίωσης και η έννοια της φτώχειας έχει να κάνει περισσότερο με την ανισότητα παρά με την ικανοποίηση βασικών

6. Βλέπε Runciman (1966), Runciman and Bagley (1969).

7. Βλέπε Townsend (1979, 1985), Townsend and Gordon (2001).

8. Η «θεωρία των ικανοτήτων (capability theory)» του Sen είναι αντιπροσωπευτικό παράδειγμα συνδυασμού απόλυτων και σχετικών εννοιών της φτώχειας και της στέρησης σε μία προσέγγιση.

αγαθών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2004, p. 14) ξεκάθαρα δηλώνει ότι «ο απόλυτος ορισμός της φτώχειας είναι λιγότερο κατάλληλος για την ΕΕ για δύο λόγους. Πρώτον, η βασική πρόκληση για την Ευρώπη είναι να διασφαλίσει ότι το σύνολο του πληθυσμού θα μοιραστεί τα πλεονεκτήματα μιας υψηλής οικονομικής ευημερίας. Δεύτερον, αυτό που θεωρείται ως ελάχιστα αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον γενικότερο βαθμό κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης».

Όταν χρησιμοποιούνται σχετικές γραμμές φτώχειας, συνήθως αυτές ορίζονται ως ένα ποσοστό επί του μέσου ή διάμεσου εθνικού εισοδήματος. Η πιο ευρέως χρησιμοποιούμενη γραμμή φτώχειας είναι πλέον το 60% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος, ενώ πριν από μία δεκαετία χρησιμοποιούνταν περισσότερο ως όριο το 50% του εθνικού μέσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος, μέτρο το οποίο όμως ήταν πιο ευαίσθητο σε ακραίες τιμές της κατανομής του εισοδήματος.⁹ Η προφανής συνέπεια της χρήσης μιας σχετικής γραμμής φτώχειας είναι ότι η γραμμή φτώχειας μεταβάλλεται ανάλογα με το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας, οπότε και οι σχεδιαστές οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής αντιμετωπίζουν έναν δυναμικό και όχι έναν κινητό στόχο. Όπως ήδη αναφέρθηκε, μια μείωση στη φτώχεια σε απόλυτους όρους μπορεί να εξαλειφθεί από μια αύξηση στην ανισότητα (Tsakloglou, 1988, 2002).

Μια άλλη σημαντική απόφαση σχετικά με την επιλογή της κατάλληλης γραμμής φτώχειας είναι κατά πόσο αυτή θα στηρίζεται σε έναν «αντικειμενικό» προσδιορισμό, όπως το πραγματικό εισόδημα των ατόμων, ή σε έναν «υποκειμενικό», όπως οι απόψεις των ατόμων σχετικά με το ελάχιστο απαραίτητο εισόδημα. Η κατασκευή υποκειμενικών γραμμών φτώχειας (subjective or consensual poverty lines) στηρίζεται στην υπόθεση ότι τα ίδια τα άτομα είναι οι καλύτεροι κριτές της ατομικής εισοδηματικής τους κατάστασης (Goedhart et al., 1977· Van Praag et al., 1980a· Van Praag et al., 1980b· Colasanto et al., 1984· Hagenaars and De Vos, 1988· Flik and Van Praag, 1991). Όταν μετράμε τη φτώχεια με υποκειμενικές γραμμές φτώχειας, είναι σημαντικό τα άτομα που χαρακτηρίζονται ως φτωχοί

9. Η Eurostat παρότρυνε τη χρήση του διάμεσου αντί του μέσου εισοδήματος και η πρότασή της υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας της ΕΕ (EU Social Protection Committee) και την αντίστοιχη Ομάδα Εργασίας για τους Δείκτες Φτώχειας (Indicators Sub-Group for the Laeken definition of the poverty risk indicators) (για λεπτομέρειες βλέπε Atkinson, 2002· Atkinson et al., 2004· Atkinson et al., 2005).

και μη φτωχοί να θεωρούν τους εαυτούς τους φτωχούς και μη φτωχούς αντίστοιχα. Οι πιο σημαντικές υποκειμενικές γραμμές φτώχειας που έχουν αναπτυχθεί στη βιβλιογραφία είναι: η Leyden γραμμή φτώχειας (Goedhart et al., 1977), η υποκειμενική γραμμή φτώχειας (Karteyn et al., 1985, 1988) και η γραμμή φτώχειας του Κέντρου Κοινωνικής Πολιτικής (Deleeck, 1977). Η χρησιμότητα των υποκειμενικών ορίων φτώχειας, ιδιαίτερα σε συγκριτικές μελέτες όπου η ιδιοσυγκρασία μεταξύ των λαών μπορεί να επηρεάζει τις σχετικές απαντήσεις, έχει αμφισβητηθεί.¹⁰ Επιπλέον, όσον αφορά τις δυναμικές αναλύσεις, είναι δύσκολο να υποθέσουμε ότι οι υποκειμενικές γραμμές φτώχειας θα προσαρμόζονται εγκαίρως στις οικονομικές μεταβολές από έτος σε έτος.

Οι περισσότερες από τις παραπάνω προσεγγίσεις υιοθετούν μια μονοδιάστατη (unidimensional) έννοια της φτώχειας, σύμφωνα με την οποία το εισόδημα πέφτει κάτω από ένα συγκεκριμένο όριο (Watts, 1968). Πολλοί, όμως, ερευνητές συμφωνούν ότι η φτώχεια μπορεί να αφορά και άλλες διαστάσεις πέρα από το εισόδημα, όπως η υγεία, η εκπαίδευση, το προσδόκιμο επιβίωσης, η πρόσβαση σε δημόσια αγαθά και αγορές κ.ά. Αυτή η σχολή σκέψης, η οποία έχει τις ρίζες της στη θεωρία των ικανοτήτων του Sen, επιμένει σε έναν πολυδιάστατο τρόπο μέτρησης της φτώχειας, με ένα όριο φτώχειας να ορίζεται για καθεμιά διάσταση ξεχωριστά και το άτομο να θεωρείται φτωχό αν αποτυγχάνει να φτάσει το όριο σε μία ή δύο από αυτές τις διαστάσεις (Tsui, 2002· Bourguignon and Chakravarty, 2003). Η πολυδιάστατη μέτρηση της φτώχειας συνδέεται στενά με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, η οποία όμως είναι πέρα από τους στόχους της παρούσας εργασίας.¹¹ Επιπλέον, η ύπαρξη πολλών παραμέτρων της φτώχειας σε δυναμικό πλαίσιο επηρεάζει τη διαφάνεια της ανάλυσης και αποκλείει την εφαρμογή συγκεκριμένων οικονομετρικών μεθόδων, οι οποίες είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν μόνο σε μονοδιάστατο πλαίσιο ορισμού της φτώχειας.

10. Για εμπειρικές μελέτες σχετικά με υποκειμενικές γραμμές φτώχειας και συγκρίσεις με σχετικές γραμμές φτώχειας βλέπε De Vos and Garner (1991), Delhousse et al. (1993), Van den Bosch et al. (1993), Saunders et al. (1994).

11. Σημαντικές εργασίες με πολυδιάστατη μέτρηση της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού έχουν γίνει από τους Burchardt et al. (1999), Bradshaw et al. (2000), Tsakloglou and Papadopoulos (2002a, 2002b), Whelan et al. (2002), Fusco (2005, 2006), Chakravarty and D' Ambrosio (2006), Bossert et al. (2007), Poggi (2007).

Εν κατακλείδι, στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιούμε μια μονοδιάστατη προσέγγιση της φτώχειας, θεωρώντας ότι το εισόδημα αποτελεί την πιο αντικειμενική ένδειξη ευημερίας των ατόμων και των νοικοκυριών και άρα μέτρο διαχωρισμού των φτωχών από τους μη φτωχούς σε μια κοινωνία. Η γραμμή φτώχειας ορίζεται με σχετικό τρόπο ως το 60% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος της κάθε χώρας.

3.1.2 Το πρόβλημα της άθροισης: Επιλογή του δείκτη φτώχειας

Πολλές σημαντικές εργασίες έχουν γίνει αναφορικά με την ανάπτυξη δεικτών μέτρησης του επιπέδου της συνολικής φτώχειας σε μια κοινωνία, με τα πλεονέκτημα και τα μειονεκτήματά τους, καθώς και με τα συγκεκριμένα μαθηματικά αξιώματα που θα πρέπει αυτοί να ικανοποιούν. Παρακάτω παρουσιάζονται οι τέσσερις πιο διαδεδομένοι δείκτες φτώχειας: ο κατά κεφαλήν, δύο από τους δείκτες της ομάδας Foster, Greer and Thorbecke (FGT) και ο δείκτης Sen-Shorrocks-Thon (SST).

Ο κατά κεφαλήν δείκτης φτώχειας (headcount measure) μετράει είτε τον απόλυτο αριθμό είτε, συνήθως, το ποσοστό των ατόμων ως προς τον συνολικό πληθυσμό που βρίσκονται κάτω από τη γραμμή φτώχειας:

$$H(y; \pi) = \frac{q}{n},$$

όπου q είναι ο αριθμός των ατόμων με διαθέσιμο κατά κεφαλήν εισόδημα κάτω από τη γραμμή φτώχειας, n το σύνολο του πληθυσμού, y η κατανομή του εισοδήματος και π η γραμμή φτώχειας.

Ο δείκτης απόστασης εισοδήματος (income gap ratio) είναι ένα άλλο διαδεδομένο μέτρο φτώχειας, το οποίο λαμβάνει υπόψη του το βάθος της φτώχειας, δηλαδή το πόσο χαμηλότερα από τη γραμμή φτώχειας βρίσκεται το μέσο φτωχό άτομο (mean short-fall from the poverty level). Το μέτρο δίνεται από τον τύπο:

$$I = \sum_{i \in S(\pi)} \frac{g_i}{q \cdot \pi},$$

όπου $g_i - y_i$ είναι η εισοδηματική απόσταση από τη γραμμή φτώχειας και $S(\pi)$ είναι το σύνολο των φτωχών ατόμων.

Στην πρωτοποριακή του εργασία αναφορικά με τους δείκτες φτώχειας και τα αξιώματα που πρέπει αυτοί να ικανοποιούν, ο Sen (1976) εντοπίζει δύο βασικά μειονεκτήματα στη χρήση του κατά κεφαλήν δείκτη: το πρώτο είναι ότι αγνοεί εντελώς το βάθος της φτώχειας και το δεύτερο ότι δεν έχει καμιά ευαισθησία στο

μέγεθος της ανισότητας μεταξύ των φτωχών. Υπογραμμίζει δε ότι μια μείωση εισοδήματος ενός φτωχού ατόμου θα αφήσει το δείκτη ανεπηρέαστο, ενώ μια καθαρή μεταφορά εισοδήματος από ένα φτωχότερο σε ένα πλουσιότερο άτομο ή θα αφήσει το δείκτη στα ίδια επίπεδα ή θα τον μειώσει (αν το δεύτερο άτομο βγει από τη φτώχεια με αυτή τη μεταβίβαση). Στην προσπάθειά του να κατασκευάσει έναν νέο δείκτη φτώχειας, ο Sen (1976) ορίζει τρία βασικά μαθηματικά αξιώματα που θα πρέπει ένα μέτρο της συνολικής φτώχειας να ικανοποιεί: α) «το αξίωμα της συγκέντρωσης (focus axiom)», β) «το αξίωμα της μονοτονίας (the monotonicity axiom)» και γ) «το αξίωμα της μεταβίβασης (transfer axiom)». Το πρώτο αξίωμα απαιτεί ο δείκτης να εξαρτάται μόνο από τα εισοδήματα των φτωχών. Το δεύτερο αξίωμα απαιτεί μια μείωση στο εισόδημα ενός ατόμου κάτω από τη γραμμή φτώχειας να μειώνει το δείκτη, όταν όλα τα άλλα δεδομένα παραμένουν σταθερά. Και τέλος, το τρίτο αξίωμα, απαιτεί μια μεταβίβαση από κάποιον φτωχό σε κάποιον πλουσιότερο να αυξάνει το δείκτη φτώχειας και αντίστροφα.

Η εργασία του Sen οδήγησε, τις επόμενες δεκαετίες, στη διατύπωση πολλών σκέψεων σχετικά με τα αξιώματα που θα πρέπει οι δείκτες φτώχειας να ικανοποιούν. Αυτά έχουν ταξινομηθεί από τον Zheng (1997) σε τρεις ευρείες κατηγορίες: «τα αξιώματα κορμού (core axioms)», τα οποία επηρεάζουν τη λειτουργική δομή του δείκτη, «τα δευτερεύοντα (secondary)» τα οποία απορρέουν από τα κύρια με μαθηματική απόδειξη και τα «ad hoc αξιώματα» που δεν είναι εύκολο να τεκμηριωθούν. Τα βασικότερα αξιώματα που αναπτύχθηκαν ως επέκταση των αξιωμάτων του Sen είναι τα εξής: «το αξίωμα αδύναμης μεταβίβασης (weak transfer axiom)», το οποίο ως παραλλαγή του αξιώματος μεταβίβασης απαιτεί, όταν συμβαίνει η μεταβίβαση και τα δύο άτομα παραμένουν κάτω από τη γραμμή φτώχειας, τότε και μόνο τότε να αυξάνεται ο δείκτης φτώχειας: «το αξίωμα ευαισθησίας αδύναμης μεταβίβασης (the weak transfer sensitivity axiom)», το οποίο απαιτεί ένα μέτρο φτώχειας να δίνει περισσότερη βαρύτητα σε μια μεταβίβαση εισοδήματος στο κάτω μέρος της κατανομής: «το αξίωμα συμμετρίας (symmetry axiom)», το οποίο επιτρέπει την αμοιβαία αλλαγή θέσεων δύο ατόμων στην κατανομή: «το αξίωμα ανεξαρτησίας του πληθυσμού (population independence axiom)» το οποίο υποθέτει ότι αν δύο ίδια δείγματα ανασυρθούν από τον ίδιο πληθυσμό δεν θα υπάρξει αλλαγή στον υπολογισμό του δείκτη. Τέλος, «το αξίωμα της συνέπειας των υποομάδων (subgroup consistency axiom)», το οποίο απαιτεί ότι ο δείκτης φτώχειας θα πρέπει να αυξάνεται, αν η φτώχεια αυξάνεται σε κάποια υποομάδα του πληθυσμού όπως αυτή έχει οριστεί μετά τον διαχωρι-

σμό του με κάποιο κριτήριο. Όπως υπογραμμίζουν οι Foster et al. (1984), αυτό το αξίωμα είναι απαραίτητο αν θέλουμε να εξετάσουμε το ύψος της φτώχειας σε υποομάδες του πληθυσμού και το ποσοστό που κάθε υποομάδα «συνεισφέρει» στη συνολική φτώχεια σε μια κοινωνία.

Η κύρια χρησιμότητα των αξιωμάτων είναι ότι συνεισφέρουν στη διαλογή (screening) των δεικτών φτώχειας και υποδηλώνουν τις ιδιότητες που κάθε δείκτης ή μια ομάδα δεικτών θα πρέπει να ικανοποιούν. Γενικά, οι αξιωματικές προσεγγίσεις στην ανάλυση της φτώχειας επιδιώκουν να καλύψουν τρεις πτυχές του φαινομένου: το ζήτημα του πληθυσμού (population aspect), δηλαδή πόσους αφορά το φαινόμενο, το ζήτημα της στέρησης (deprivation aspect), δηλαδή πόσο μακριά βρίσκονται από το όριο της φτώχειας, και το καταναμητικό ζήτημα (distribution aspect), δηλαδή ποιο είναι το μέγεθος της ανισότητας μεταξύ των φτωχών (Basu, 1985). Το κατά κεφαλήν μέτρο απαντά μόνο στην πρώτη ερώτηση και παραβιάζει το αξίωμα της μονοτονίας, της μεταβίβασης και όλα τα αξιώματα που απαιτούν ευαισθησία ως προς την κατανομή του εισοδήματος. Μπορεί όμως να υπολογιστεί εύκολα για υποομάδες. Ο δείκτης απόστασης εισοδήματος ικανοποιεί το αξίωμα της μονοτονίας, αλλά παραβιάζει το αξίωμα της μεταβίβασης. Οι αδυναμίες αυτών των δεικτών οδήγησαν τον Sen στο να προτείνει το 1979 ένα νέο μέτρο, το οποίο όρισε ως εξής:

$$S = H[I + (1 - I)G].$$

Ο δείκτης αποτελείται από τον κατά κεφαλή δείκτη H πολλαπλασιαζόμενο με το δείκτη απόστασης του εισοδήματος I αυξημένο κατά το δείκτη Gini, ο οποίος μετράει την ανισότητα μεταξύ των φτωχών σταθμισμένο κατά $(1 - I)$ (Sen, 1976, p. 225). Ο Sen ιεραρχεί τους φτωχούς (από 1 έως q) δίνοντας στο φτωχότερο άτομο τον υψηλότερο βαθμό q : δεδομένων του εισοδήματος και της γραμμής φτώχειας, η κατάταξη των φτωχών είναι μια συνάρτηση $1 - 1 : r : T \rightarrow \{1, 2, \dots, q\}$ (T ή $T(y; \pi)$ είναι το σύνολο των φτωχών), που ικανοποιεί τη συνθήκη $r(i) > r(j)$ όταν $g_i(y; \pi) > g_j(y; \pi)$. Το r εξαρτάται από την κατανομή του εισοδήματος y και τη γραμμή φτώχειας π και γι' αυτό συμβολίζεται ως $r_i(y; \pi)$. Συνεπώς, ο μαθηματικός τύπος του δείκτη μπορεί να γραφτεί ως εξής:

$$S(y; \pi) = \frac{2}{(q + 1)n\pi} \sum_{i \in T} g_i r_i(y; \pi).$$

Ο Thon (1979, 1983) ήταν ο πρώτος που παρατήρησε ότι ο δείκτης του Sen ικανοποιούσε μόνο «το αξίωμα αδύναμης μεταβίβασης (weak transfer axiom)»

και όχι «το αξίωμα μεταβίβασης (transfer axiom)» και πρότεινε μια αλλαγή στον τρόπο στάθμισης, η οποία οδήγησε στον παρακάτω δείκτη:

$$SST = (y; \pi) = \frac{2}{n(n+1)\pi} \sum_{i \in I} g_i(r_i + n - q).$$

Ο Zheng (1997) απέδειξε ότι και άλλη μία παραλλαγή του δείκτη του Sen που πρότεινε ο Shorrocks (1995) είναι το όριο του δείκτη του Thon και έτσι ο δείκτης κατέληξε να αποκαλείται δείκτης Sen-Shorrocks-Thon (SST).¹² Μια άλλη σημαντική παραλλαγή του ανωτέρω δείκτη είναι και ο δείκτης φτώχειας του Kakwani. Η διαφορά μεταξύ των δύο μεγεθών βρίσκεται επίσης στο σχήμα στάθμισης. Ο Kakwani δίνει ακόμη υψηλότερα σταθμά στους πιο φτωχούς της κατανομής (Kakwani, 1980, 1984). Γενικότερα, υπάρχουν πολλές επεκτάσεις και παραλλαγές των παραπάνω μέτρων, τα οποία ονομάστηκαν «ethical poverty indices» και των οποίων οι ιδιότητες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη συγκεκριμένη συνάρτηση ευημερίας που επιλέγεται κάθε φορά (βλέπε Takayama, 1979· Blackorby and Donaldson, 1980· Chakravarty, 1983· Kakwani, 1999· Duclos and Gregoire, 2002). Τρεις σημαντικοί δείκτες, οι οποίοι είναι ευαίσθητοι στην κατανομή (distribution-sensitive) και μπορούν κιόλας να υπολογιστούν για υποομάδες του πληθυσμού (subgroup consistent) είναι αυτοί των Watts (1968)¹³, Clark, Hemming and Ulph (1981) και ο Hagenaars poverty (1987).

Η οικογένεια παραμετρικών δεικτών των Foster, Greer and Thorbecke (1984) είναι επίσης μια άλλη ευρέως χρησιμοποιούμενη ομάδα δεικτών φτώχειας, η οποία υπολογίζεται από τον παρακάτω τύπο:

$$P_\alpha(y; \pi) = \frac{1}{n} \sum_{i \in I} \left(\frac{g_i}{\pi} \right)^\alpha, \text{ όπου } \alpha \geq 0.$$

Διαφορετικοί δείκτες εξάγονται όταν το α παίρνει διαφορετικές τιμές. Για $\alpha=0$, ο δείκτης που παράγεται είναι ο κατά κεφαλήν δείκτης (P_0), για $\alpha=1$, ο δείκτης απόστασης εισοδήματος ($P_1=I$) και για $\alpha=2$, το τετράγωνο του δείκτη απόστασης εισοδήματος ($P_2=HI$).

Από τα παραπάνω είναι εμφανές ότι η βιβλιογραφία γύρω από τη μέτρηση της φτώχειας έχει οδηγήσει στην παραγωγή υψηλού αριθμού δεικτών. Συνεπώς

12. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε Shorrocks (1995), Chakravarty (1997), Sen (1997), Zheng (1997), Xu (1998), Xu and Osberg (2001, 2002).

13. Βλέπε επίσης Morduch (1992) για μια ενδιαφέρουσα παραλλαγή του δείκτη του Watts.

είναι λογικό η επιλογή ενός δείκτη έναντι ενός άλλου να εμπεριέχει πάντα έναν βαθμό υποκειμενικότητας και να είναι ανάλογη με τις συγκεκριμένες πτυχές της φτώχειας που θέλουμε να μελετήσουμε κάθε φορά. Ο Zheng (2000) και οι Jantti and Danzinger (2000) υπογραμμίζουν ότι, για να μην είναι αυθαίρετη η επιλογή του μέτρου συνολικής φτώχειας σε μια κοινωνία, θα πρέπει αυτή να υπολογίζεται και το αποτέλεσμα να είναι στατιστικά σημαντικό βάσει πολλών δεικτών, οι οποίοι ικανοποιούν παρόμοιες ιδιότητες.

3.1.3 Οικογενειακές κλίμακες ισοδυναμίας και άλλα ζητήματα μέτρησης του εισοδήματος

Στις επόμενες παραγράφους παρουσιάζονται κάποια τεχνικά θέματα τα οποία σχετίζονται με τη μονάδα της ανάλυσης (άτομο ή νοικοκυριό), την επιλογή της κλίμακας ισοδυναμίας, τον ορισμό του εισοδήματος και τον χρονικό ορίζοντα της ανάλυσης.

Το πρώτο ζήτημα σχετίζεται με τη μονάδα της ανάλυσης, δηλαδή με το αν εξετάζουμε την κατάσταση φτώχειας ή μη φτώχειας του ατόμου ή του νοικοκυριού. Όσον αφορά τις δυναμικές αναλύσεις, είναι εννοιολογικά πιο σωστό να παρατηρούμε τα άτομα και όχι τα νοικοκυριά, καθώς τα νοικοκυριά μπορεί να αλλάξουν σύνθεση από έτος σε έτος λόγω δημογραφικών γεγονότων (διαζύγιο, γάμος, συγκατοίκηση, θάνατος, γέννηση νέο μέλους κ.λπ.). Για παράδειγμα, ένα άτομο μπορεί να εισέλθει στη φτώχεια όταν μετακινείται από το πατρικό του νοικοκυριό σε ένα άλλο λόγω σπουδών, γάμου, συγκατοίκησης κ.λπ. και τέτοιου είδους μεταβάσεις θέλουμε να εξετάσουμε στην παρούσα εργασία. Συνεπώς, αναλύουμε τη φτώχεια σε επίπεδο ατόμων και όχι νοικοκυριών.

Εντούτοις, τα άτομα ζουν σε νοικοκυριά και συνήθως μοιράζονται τους οικονομικούς τους πόρους με τα άλλα μέλη του νοικοκυριού. Αυτό σημαίνει ότι η ατομική φτώχεια εξαρτάται και από το εισόδημα των άλλων μελών του νοικοκυριού. Συνεπώς, πρέπει να υπολογιστεί το συνολικό οικογενειακό εισόδημα και στη συνέχεια να μοιραστεί μεταξύ των μελών του νοικοκυριού. Ακολουθώντας την πλειονότητα των μελετών φτώχειας, υποθέτουμε πλήρως ισότιμο διαχωρισμό των οικονομικών πόρων του νοικοκυριού (complete sharing of resources). Αυτό όμως στην πραγματικότητα δεν συμβαίνει πάντοτε. Οι Bonke and Uldall-Poulsen (2007) αναλύουν τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους ένα νοικοκυριό μπορεί να μοιράζει το οικογενειακό εισόδημα στα μέλη του. Οι Glewwe and van der Gaag (1990) και ο Ravallion (1996) σημειώνουν ότι υπάρχουν ανισότητες

στην κατανομή του εισοδήματος ανάμεσα στα μέλη του, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, με τα παιδιά και τις γυναίκες να έρχονται σε δυσμενέστερη θέση από ό,τι οι άνδρες του νοικοκυριού. Οι μελέτες φτώχειας με διαφορετικές θεωρίες ενδοοικογενειακής κατανομής του εισοδήματος (intra-household distribution of resources) από αυτή της ισότιμης κατανομής έχουν πολύ μεγάλο ενδιαφέρον, αλλά δυστυχώς στο ΕΠΝ δεν υπάρχουν ερωτήσεις που θα μπορούσαν να μας καθοδηγήσουν προς μια διαφορετική προσέγγιση, έτσι η όποια διαφορετική υπόθεση θα ήταν αυθαίρετη. Η ισότιμη κατανομή των πόρων του νοικοκυριού φαίνεται να είναι μια λογική υπόθεση για τα περισσότερα νοικοκυριά στις ανεπτυγμένες χώρες και στην πράξη οδηγεί στο χαρακτηρισμό όλων των μελών του νοικοκυριού με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή ως φτωχά ή μη φτωχά.

Άρα πώς γίνεται ο υπολογισμός του εισοδήματος που αντιστοιχεί σε κάθε μέλος; Διαιρούμε απλώς το συνολικό εισόδημα με τον αριθμό των μελών; Η απάντηση είναι όχι, γιατί αν ακολουθήσουμε αυτή τη μέθοδο αγνοούμε τελείως τις θετικές οικονομίες κλίμακας που υπάρχουν στην κατανάλωση¹⁴, με συνέπεια να υποεκτιμούμε τα επίπεδα ευημερίας των ατόμων σε μεγάλα νοικοκυριά. Ο πιο διαδεδομένος τρόπος για να ελέγξουμε αυτή την παράμετρο είναι να εκτιμήσουμε τις «οικογενειακές κλίμακες ισοδυναμίας (household equivalence scales)», οι οποίες δίνουν χαμηλότερα σταθμά στα επιπρόσθετα μέλη όταν διαιρείται το συνολικό εισόδημα, η δαπάνη ή η κατανάλωση του νοικοκυριού με τον αριθμό των μελών του. Ο Atkinson (1992) αναφέρει τέσσερις τρόπους κατασκευής οικογενειακών κλιμάκων ισοδυναμίας: τις αναλύσεις παρατηρήσιμης κατανάλωσης, τις κρίσεις ειδικών, τα στοιχεία από τη φορολογική και εισοδηματική πολιτική των κυβερνήσεων, τις μελέτες ερωτηματολογίων με τις οποίες αναδεικνύονται οι απόψεις των νοικοκυριών για τις ανάγκες του κάθε μεγέθους οικογένειας. Αυτή η μέθοδος σχετίζεται με τη θεωρία των υποκειμενικών γραμμών φτώχειας που παρουσιάστηκε παραπάνω.

Ένα άλλο πρόβλημα που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι ότι τα διάφορα άτομα του νοικοκυριού έχουν διαφορετικές ανάγκες κυρίως βάσει της ηλικίας τους. Μια οικογένεια με τέσσερις ενήλικες δεν έχει τις ίδιες ανάγκες με μια οικογένεια με δύο ενήλικες και δύο παιδιά. Συνήθως αυτό λαμβάνεται υπόψη στην κατασκευή

14. Το πιο κλασικό παράδειγμα αναφορικά με την έννοια των οικονομικών κλίμακας στην κατανάλωση είναι το γεγονός πως το κόστος μαγειρέματος για τέσσερα άτομα δεν είναι τετραπλάσιο από το κόστος για ένα άτομο.

των κλιμάκων ισοδυναμίας και αποδίδονται μικρότερα σταθμά στα παιδιά κάτω των 14 ετών. Οι πιο διαδεδομένες οικογενειακές κλίμακες ισοδυναμίας είναι η «αρχική κλίμακα του ΟΟΣΑ (former OECD equivalence household scale)», η οποία αποδίδει 1 στον πρώτο ενήλικα, 0,7 στους υπόλοιπους ενήλικες και 0,5 στα παιδιά και η «τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ (modified OECD scale)», η οποία δίνει 1 στον πρώτο ενήλικα, 0,5 στους επόμενους ενήλικες και 0,3 στα παιδιά. Επίσης, συχνά χρησιμοποιούνται και η τετραγωνική ρίζα του μεγέθους του νοικοκυριού, καθώς και η LIS (Luxembourg Income Study) scale. Για αναλυτικούς ορισμούς και εμπειρικές συγκρίσεις αναφορικά με τις κλίμακες ισοδυναμίας βλέπε Buhmann et al. (1988), Tsakloglou (1991), Coulter et al. (1992a, 1992b), Jenkins and Cowell (1994), Tsakloglou and Panopoulou (1998), Duclos and Mercader-Prats (1999), Guio and Marlier (2004).

Ακολουθώντας την πρακτική της Eurostat, χρησιμοποιούμε την τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ και, όπου είναι δυνατόν, ελέγχουμε την ευαισθησία των αποτελεσμάτων και σε άλλες κλίμακες ισοδυναμίας. Η διαίρεση του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος με την οικογενειακή κλίμακα ισοδυναμίας μάς δίνει το διαθέσιμο οικογενειακό κατά κεφαλήν εισόδημα (equivalised household income per capita ή needs-adjusted household income), το οποίο είναι ίδιο για όλα τα μέλη του νοικοκυριού στην κάθε περίοδο.

Ένα άλλο σημαντικό θέμα στις αναλύσεις φτώχειας είναι ο ορισμός του εισοδήματος που χρησιμοποιείται ως η καλύτερη προσέγγιση της οικονομικής ευημερίας των ατόμων. Για παράδειγμα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και άλλα στοιχεία του πλούτου, όπως ακίνητη και κινητή περιουσία ή η πρόσβαση σε δανεισμό και χρέη; Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η μέτρηση της δαπάνης είναι καλύτερο μέγεθος από ό,τι του εισοδήματος γιατί αντικατοπτρίζει και τη δυνατότητα των ατόμων για δανεισμό (Callan and Nolan, 1991). Η μέτρηση, όμως, της δαπάνης είναι πολύπλοκη και οι πιθανότητες για σφάλμα μέτρησης πολύ μεγαλύτερες από ό,τι στο εισόδημα. Το ΕΠΝ εξάλλου δεν περιέχει καθόλου δεδομένα για δαπάνες των νοικοκυριών. Επιπλέον, πληροφορίες σχετικά με μη χρηματικές παροχές όπως ιδιοκατανάλωση, ιδιοκατοίκηση δεν ήταν επίσης διαθέσιμες, παρόλο που έγινε κάποια προσπάθεια να υπάρξει μια εκτίμηση της αξίας της ιδιοκατοίκησης (imputed rents), η οποία όμως δεν ήταν επιτυχής (Eurostat, 1998, 2000b, 2002c). Επίσης, είναι δύσκολο να συνυπολογιστεί η πρόσβαση των ατόμων σε δημόσια αγαθά και κοινωνικές υπηρεσίες. Για παράδειγμα, η εκπαίδευση και η υγεία παρέχονται κατ' εξοχήν από το κράτος δωρεάν σε κάποιες χώρες, ενώ σε άλλες όχι.

Αυτό το γεγονός διαφοροποιεί σημαντικά το διαθέσιμο εισόδημα των ατόμων και των νοικοκυριών και, συνεπώς, αλλοιώνει τη συγκρισιμότητα των στοιχείων από χώρα σε χώρα.

Το τελευταίο ζήτημα είναι αυτό του χρονικού ορίζοντα της ανάλυσης. Οι περισσότερες μελέτες φτώχειας χρησιμοποιούν μια ετήσια βάση, προκειμένου να μετρήσουν την «τρέχουσα ευημερία», αλλά υπάρχουν και οι επιλογές του διάβιου εισοδήματος (lifetime income) και του μηνιαίου εισοδήματος, στο οποίο όμως υπάρχουν μεγάλες διακυμάνσεις. Στα δεδομένα του ΕΠΝ δύο σχετικές μεταβλητές είναι διαθέσιμες: το ετήσιο εισόδημα του έτους που προηγήθηκε της συνέντευξης και το εισόδημα του προηγούμενου μήνα. Επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε τα στοιχεία για το ετήσιο εισόδημα, ανακατασκευάζοντάς το, όπως ήδη αναφέρθηκε, έτσι ώστε να αφορά το τρέχον έτος. Υπολογισμοί¹⁵ του εθνικού διάμεσου εισοδήματος για κάθε χώρα με το ετήσιο και μηνιαίο εισόδημα αποδεικνύουν όντως ότι το μηνιαίο εισόδημα είναι ευάλωτο σε υποεκτίμηση. Μάλιστα, επειδή συνήθως το εισόδημα των ελεύθερων επαγγελματιών έχει μεγαλύτερες διακυμάνσεις από αυτό των συνταξιούχων και μισθωτών, στις χώρες με μεγάλα ποσοστά ελεύθερων επαγγελματιών τα μηνιαία εισοδηματικά στοιχεία είναι λιγότερο αξιόπιστα.

3.2 Στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας στην ΕΕ

3.2.1 Στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας χρησιμοποιώντας τις εθνικές γραμμές φτώχειας

Ο Πίνακας 2 δείχνει τα αποτελέσματα από τους τέσσερις δείκτες φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (το κατά κεφαλήν ποσοστό φτώχειας, το δείκτη εισοδηματικής απόστασης, το δείκτη του τετραγώνου της εισοδηματικής απόστασης και το δείκτη Sen-Shorrocks-Thon) για το έτος 2000, χρησιμοποιώντας ως όριο φτώχειας το 60% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος. Το οικογενειακό διαθέσιμο κατά κεφαλήν εισόδημα (equivalised household income per capita ή needs-adjusted household income), όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι ίδιο για όλα τα μέλη της κάθε οικογένειας και προκύπτει από τη διαίρεση

15. Οι αντίστοιχοι πίνακες είναι διαθέσιμοι από τους συγγραφείς, αλλά δεν παρατίθενται εδώ για λόγους οικονομίας χώρου.

Πίνακας 2: Δείκτες φτώχειας για 14 κράτη-μέλη της ΕΕ για το έτος 2000

Κράτος-μέλος	Κατά κεφαλήν ποσοστό φτώχειας	Δείκτης εισοδηματικής απόστασης	Δείκτης τετραγώνου εισοδηματικής απόστασης	Δείκτης SST
A	12,24 [6]	3,07 [6]	1,39 [6]	5,95 [6]
B	14,44 [7]	3,19 [7]	1,34 [5]	6,14 [7]
D	11,37 [2]	2,52 [2]	0,98 [3]	4,89 [3]
DK	11,47 [3]	2,94 [4]	1,19 [4]	5,67 [4]
E	19,46 [10]	5,83 [12]	2,87 [12]	11,02 [12]
EL	20,33 [13]	6,36 [14]	2,93 [13]	11,93 [14]
F	15,71 [8]	3,93 [8]	1,70 [8]	7,52 [8]
FIN	11,57 [4]	2,52 [3]	0,95 [2]	4,87 [2]
I	19,54 [11]	6,33 [13]	3,16 [14]	11,92 [13]
IRL	20,58 [14]	5,24 [10]	2,01 [9]	9,80 [10]
L	12,01 [5]	2,22 [1]	0,68 [1]	4,29 [1]
NL	10,39 [1]	2,98 [5]	1,49 [7]	5,80 [5]
P	20,09 [12]	5,75 [11]	2,67 [11]	10,85 [11]
UK	17,18 [9]	5,03 [9]	2,34 [10]	9,56 [9]
EU	17,77	5,25	2,47	9,97

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Σημείωση: Η ταξινόμηση 1-14 (από το χαμηλότερο στο υψηλότερο επίπεδο φτώχειας) είναι στις παρενθέσεις.

του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος με την τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ. Το οικογενειακό εισόδημα έχει προσαρμοστεί για τις διαφορές αγοραστικής δύναμης μεταξύ των κρατών-μελών, οπότε είναι εκφρασμένο σε μονάδες PPP (Purchasing Power Parities).¹⁶ Για τον υπολογισμό του εθνικού διάμεσου εισοδήματος, οι παρατηρήσεις έχουν σταθμιστεί χρησιμοποιώντας τα διαστρωματικά σταθμά (cross-sectional weights) που είναι διαθέσιμα στο ΕΝΠ, ενώ για τον υπολογισμό των αποτελεσμάτων της ΕΕ ως συνόλου έχει χρησιμοποιηθεί και ο αυξητικός όρος (grossing-up factor)¹⁷, έτσι ώστε να ληφθούν υπόψη οι πληθυσμιακές διαφορές μεταξύ κρατών-μελών.

16. Οι μονάδες PPP είναι σαν πλασματικές νομισματικές ισοτιμίες, οι οποίες εξομαλύνουν τη διαφορά τιμών μεταξύ των χωρών. 1 μονάδα PPP αγοράζει το ίδιο καλάθι αγαθών και υπηρεσιών σε κάθε χώρα.

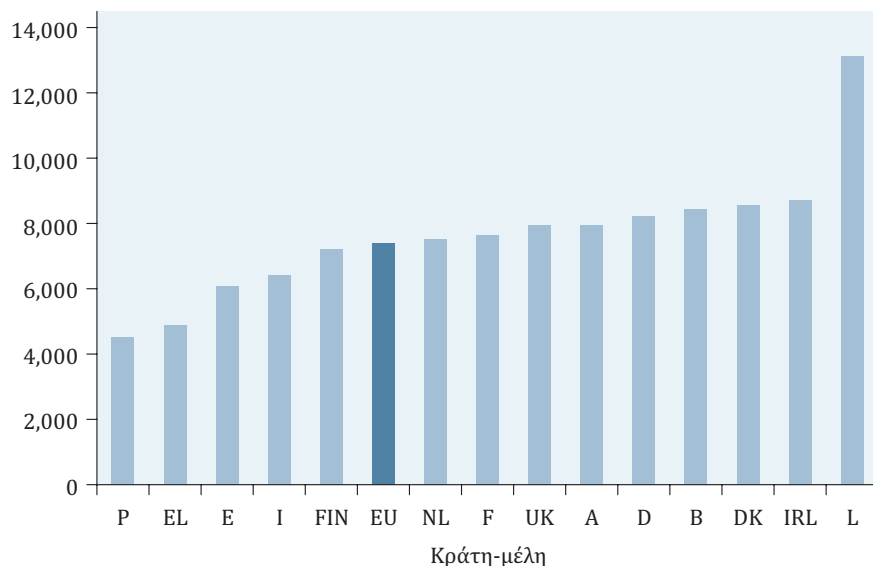
17. Αυξητικός όρος = πληθυσμός χώρας/μέγεθος δείγματος.

Σύμφωνα με το κατά κεφαλήν μέτρο, η Ολλανδία, η Γερμανία και η Δανία έχουν το χαμηλότερο ποσοστό φτωχών στην ΕΕ (10,39%, 11,37%, 11,47%), ενώ η Ιρλανδία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία κατέχουν τις τρεις υψηλότερες θέσεις (20,58%, 20,33%, 20,09%). Το εύρος μεταξύ της υψηλότερης και χαμηλότερης τιμής είναι 10%, ενώ ο αντίστοιχος δείκτης φτώχειας για την ΕΕ είναι κοντά στο 18%. Η κατάταξη αλλάζει σημαντικά για κάποιες χώρες, όταν χρησιμοποιηθεί ένα διαφορετικό μέτρο συνολικής φτώχειας. Για παράδειγμα, η Ολλανδία πέφτει από την πρώτη θέση στην πέμπτη, όταν χρησιμοποιείται ο δείκτης απόστασης εισοδήματος ή ο SST δείκτης και στην έβδομη θέση με το δείκτη του τετραγώνου της απόστασης του εισοδήματος. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι, ενώ στην Ολλανδία ο αριθμός των φτωχών ατόμων είναι ο χαμηλότερος στην Ευρώπη, τα εισοδήματα αυτών των φτωχών είναι αρκετά κάτω από τη γραμμή φτώχειας ή τουλάχιστον πιο απομακρυσμένα από ό,τι τα εισοδήματα των φτωχών στο Λουξεμβούργο, τη Γερμανία, τη Φιλανδία και τη Δανία. Ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει με το Λουξεμβούργο, το οποίο είναι στην πέμπτη χαμηλότερη θέση σύμφωνα με τον κατά κεφαλήν δείκτη, αλλά έρχεται πρώτο όταν το βάθος της φτώχειας λαμβάνεται υπόψη. Το ίδιο ισχύει και για την Ιρλανδία, η οποία έχει χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας από τον μέσο όρο της ΕΕ όταν δεν χρησιμοποιείται το κατά κεφαλήν μέτρο. Τέλος, τη χειρότερη θέση κατέχει η Ελλάδα, σύμφωνα με το δείκτη απόστασης εισοδήματος και τον SST, ενώ σύμφωνα με το δείκτη του τετραγώνου της εισοδηματικής απόστασης η Ιταλία.

3.2.2 Στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας χρησιμοποιώντας μια κοινή γραμμή φτώχειας σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Μια άλλη εναλλακτική γραμμή φτώχειας που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη μελέτη της φτώχειας σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι μια κοινή ευρωπαϊκή γραμμή φτώχειας υπολογισμένη ως το 60% του διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος όλου του πληθυσμού της ΕΕ. Μια επίσημη ευρωπαϊκή γραμμή φτώχειας θα μπορούσε να διευκολύνει το σχεδιασμό και την εφαρμογή κοινών ευρωπαϊκών πολιτικών καταπολέμησης της φτώχειας. Όσον αφορά τον τρόπο υπολογισμού της κοινής ευρωπαϊκής γραμμής φτώχειας, η μόνη διαφορά με τον υπολογισμό για τα εθνικά όρια είναι ότι τώρα, εκτός από τα διαστρωματικά σταθμά, χρησιμοποιείται και ο αυξητικός όρος, έτσι ώστε να ληφθούν υπόψη οι διαφορές στο μέγεθος του πληθυσμού μεταξύ των χωρών και να είναι αντιπροσωπευτικό το πόσο κάθε χώρα συνεισφέρει στο συνολικό ποσοστό φτώχειας στην

Διάγραμμα 1: Γραμμές φτώχειας για το έτος 2000 σε 14 κράτη-μέλη ως το 60% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος

ΕΕ. Το Διάγραμμα 1 δείχνει το ύψος και τη θέση της κοινής ευρωπαϊκής γραμμής φτώχειας σε σχέση με τις εθνικές γραμμές φτώχειας των κρατών-μελών.

Στον Πίνακα 3 φαίνεται ότι η ταξινόμηση των χωρών είναι σχεδόν ίδια ανεξάρτητα από το δείκτη φτώχειας που χρησιμοποιείται. Το Λουξεμβούργο έχει την καλύτερη απόδοση με μόνο 1% του πληθυσμού του να βρίσκεται κάτω από το 60% του ευρωπαϊκού διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος. Οι υπόλοιπες χώρες μπορούν να χωριστούν σε τέσσερις ομάδες. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει τη Γερμανία, τη Δανία, το Βέλγιο, την Αυστρία και την Ολλανδία, οι οποίες έχουν δείκτες φτώχειας από 7%-10%. Στη Φιλανδία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία το 13% έως το 16% χαρακτηρίζονται ως φτωχοί σύμφωνα με την ευρωπαϊκή γραμμή φτώχειας. Η Ιταλία και η Ισπανία διαμορφώνουν την τρίτη ομάδα με ποσοστά φτώχειας κοντά στο 30%, ενώ τιμές πάνω από 40% παρουσιάζονται στην τέταρτη ομάδα χωρών, η οποία περιέχει την Ελλάδα και την Πορτογαλία.

Σχεδόν από την αρχή της ίδρυσης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, το Συμβούλιο των Υπουργών το 1975 όρισε τους φτωχούς στην Ευρώπη ως «τα άτομα και τα νοικοκυριά, των οποίων οι πόροι δεν τους επιτρέπουν να εξασφαλίσουν το ελάχιστο αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης στο κράτος στο οποίο ζουν» (European Council, 1975). Συνεπώς, το Συμβούλιο έδωσε έναν σχετικό ορισμό της φτώχειας

Πίνακας 3: Δείκτες φτώχειας για 14 κράτη-μέλη της ΕΕ για το έτος 2000 χρησιμοποιώντας μια κοινή ευρωπαϊκή γραμμή φτώχειας

Κράτος-μέλος	Κατά κεφαλήν ποσοστό φτώχειας	Δείκτης εισοδηματικής απόστασης	Δείκτης τετραγώνου εισοδηματικής απόστασης	Δείκτης SST
A	9,55 [5]	2,52 [5]	1,19 [6]	4,92 [5]
B	8,75 [4]	2,12 [4]	0,97 [4]	4,15 [4]
D	7,58 [2]	1,77 [2]	0,71 [2]	3,47 [2]
DK	7,99 [3]	1,88 [3]	0,79 [3]	3,68 [3]
E	29,82 [12]	9,31 [12]	4,44 [12]	16,95 [12]
EL	44,35 [13]	15,12 [13]	7,37 [13]	26,03 [13]
F	14,31 [8]	3,57 [9]	1,57 [9]	6,87 [9]
FIN	13,53 [7]	2,74 [6]	1,02 [5]	5,29 [6]
I	27,29 [11]	8,60 [11]	4,23 [11]	15,83 [11]
IRL	14,81 [10]	3,08 [8]	1,20 [7]	5,91 [8]
L	1,01 [1]	0,14 [1]	0,04 [1]	0,28 [1]
NL	10,04 [6]	2,87 [7]	1,44 [8]	5,58 [7]
P	48,87 [14]	17,06 [14]	8,27 [14]	28,73 [14]
UK	14,31 [9]	4,27 [10]	2,00 [10]	8,19 [10]
EU	17,77	5,25	2,47	9,97

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Σημείωση: Η ταξινόμηση 1-14 (από το χαμηλότερο στο υψηλότερο επίπεδο φτώχειας) είναι στις παρενθέσεις.

αλλά μέσα στα όρια του κάθε κράτους-μέλους. Η χρήση μιας κοινής ευρωπαϊκής γραμμής φτώχειας έχει αποφευχθεί στις επίσημες εκθέσεις της ΕΕ, κυρίως γιατί τονίζει τις μεγάλες ανισότητες που υπάρχουν στην κατανομή του εισοδήματος μεταξύ των χωρών και χειροτερεύει την εικόνα της φτώχειας στα φτωχότερα κράτη-μέλη. Γι' αυτό το λόγο οι Atkinson et al. (2005), ειδικά μετά τη διεύρυνση της ΕΕ, προτείνουν το κοινό ευρωπαϊκό όριο φτώχειας να υπολογίζεται βάσει κάποιου συγκεκριμένου αριθμού κρατών-μελών και όχι όλων και να ανανεώνεται συχνά, έτσι ώστε να αντιπροσωπεύει κατάλληλα τη διεύρυνση της ΕΕ.

Πάντως, ελάχιστοι επιστήμονες έχουν χρησιμοποιήσει στις μελέτες τους μια γραμμή φτώχειας με ευρωπαϊκή διάσταση (De Vos and Zaidi, 1998· Forster et al., 2003), καθώς υποστηρίζουν ότι οι Ευρωπαίοι συνήθως συγκρίνουν την εισοδηματική τους κατάσταση με τους ομοεθνείς τους και όχι με τους άλλους Ευρω-

παίους· οπότε η έννοια της σχετικής φτώχειας θα πρέπει να εξετάζεται μέσα στα όρια της κάθε χώρας. Αντίθετα, άλλοι υποστηρίζουν ότι η ανάπτυξη σημαντικών καναλιών επικοινωνίας μεταξύ των χωρών και η κινητικότητα του παραγωγικού συντελεστή εργασίας έχουν κάνει πιο συχνές και εύκολες τις συγκρίσεις μισθών και εισοδημάτων μεταξύ των κρατών-μελών. Συνεπώς, τα άτομα γνωρίζουν τη σχετική τους κατάσταση, τόσο αναφορικά με τους συμπατριώτες τους όσο και με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους. Επιπλέον, η χρήση μιας κοινής γραμμής φτώχειας γίνεται πιο επιτακτική όσο διευρύνεται η ΕΕ και βαθαίνει η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο.

3.2.3 Στατικές εκτιμήσεις της φτώχειας ανά ηλικιακή ομάδα

Από πολλούς ερευνητές έχει παρατηρηθεί ότι τα ποσοστά φτώχειας διαφοροποιούνται εντός της κάθε χώρας ανά ηλικιακή ομάδα, κυρίως λόγω των διαφορετικών σχημάτων κοινωνικής προστασίας προς τις οικογένειες με παιδιά και τους ηλικιωμένους, καθώς και τη διαφορετική δομή της οικογένειας σε κάθε χώρα. Επιπλέον, υπάρχουν ενδείξεις ότι τα ίδια τα άτομα παρουσιάζουν διαφορετικό κίνδυνο φτώχειας και εισόδου στη φτώχεια κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής τους (Tsakloglou and Papadopoulos, 2002b· Tsakloglou, 2003). Η μελέτη της «συνεισφοράς» της κάθε ηλικιακής ομάδος στον συνολικό δείκτη φτώχειας είναι σημαντική και για την ερμηνεία των αποτελεσμάτων της δυναμικής ανάλυσης που θα ακολουθήσουν. Στις επόμενες παραγράφους παρουσιάζεται μια στατική εκτίμηση της φτώχειας για τα παιδιά (0-15), τους ενήλικες (16-64) και τους ηλικιωμένους (65+). Για τη σωστή ερμηνεία των αποτελεσμάτων πρέπει να τονιστεί ότι η γραμμή φτώχειας ορίζεται εξωγενώς για την κάθε ηλικιακή ομάδα βάσει του συνολικού πληθυσμού και όχι για κάθε υποομάδα ξεχωριστά.¹⁸

18. Για εμπειρικές μελέτες εξειδικευμένες σε παιδική φτώχεια βλέπε Duncan and Rodgers (1991), Hill and Jenkins (1999), Hobcraft and Kiernan (1999), Jenkins et al. (2000), Berthoud (2001), Bradbury and Jantti (2001), Bradbury et al. (2001), Jenkins et al. (2001b), Nolan (2001), Piachaud and Sutherland (2001a, 2001b), Jenkins and Schluter, (2003), Abello and Ann (2004), Corak et al. (2005), Matsaganis et al. (2005), Barrientos and DeJong (2006), Canto et al. (2006), Voss et al. (2006), Fertig and Tamm (2007), ενώ για μελέτες που αναφέρονται στη φτώχεια στην τρίτη ηλικία βλέπε Tsakloglou (1996a, 1996b), Johnson and Stears (1995, 1998), Johnson et al. (1998), Stanovnik et al. (2000), OECD (2001), Tsakloglou and Papadopoulos, (2002b), Zaidi and De Voos (2002), Tsakloglou (2003), Zaidi et al. (2004), Lyberaki and Tinios (2005), Lyberaki and Georgiadis (2006), Makovec (2006).

Πίνακας 4: Ποσοστά φτώχειας για 14 κράτη-μέλη της ΕΕ για το έτος 2000 ανά ηλικιακές ομάδες

Κράτος-μέλος	Ηλικιακές Ομάδες		
	0-15	16-64	65+
A	12,53 [4]	9,17 [2]	25,34 [8]
B	11,31 [3]	11,86 [7]	28,41 [10]
D	12,94 [5]	10,45 [5]	13,53 [3]
DK	6,19 [2]	8,58 [1]	32,30 [12]
E	25,70 [13]	16,78 [12]	24,18 [6]
EL	17,72 [9]	16,94 [13]	33,84 [13]
F	17,41 [8]	13,76 [9]	21,43 [5]
FIN	5,34 [1]	10,15 [3]	26,20 [9]
I	25,22 [12]	18,44 [14]	18,58 [4]
IRL	22,00 [10]	15,92 [11]	46,01 [14]
L	16,96 [7]	11,35 [6]	8,55 [2]
NL	14,14 [6]	10,42 [4]	4,26 [1]
P	26,84 [14]	15,57 [10]	31,87 [11]
UK	22,66 [11]	13,07 [8]	25,24 [7]
EU	20,73	15,73	22,68

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Σημείωση: Η ταξινόμηση 1-14 (από το χαμηλότερο στο υψηλότερο επίπεδο φτώχειας) είναι στις παρενθέσεις.

Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει τον κατά κεφαλήν δείκτη φτώχειας σε 14 κράτη-μέλη της ΕΕ για το έτος 2000 ανά ηλικιακές ομάδες. Με εξαίρεση τη Γερμανία, η οποία παρουσιάζει σχετικά μικρές διαφορές στο ύψος του δείκτη μεταξύ των τριών ομάδων, στις υπόλοιπες χώρες οι διαφορές είναι πολύ υψηλές. Για παράδειγμα, στην Ιρλανδία, η διαφορά στο δείκτη φτώχειας των ενηλίκων με αυτόν των ηλικιωμένων είναι 30 μονάδες και στη Φιλανδία οι ηλικιωμένοι έχουν ένα ποσοστό φτώχειας πέντε φορές μεγαλύτερο από αυτό των παιδιών. Στην Ελλάδα και στο Βέλγιο, η παιδική φτώχεια είναι σχεδόν στα ίδια επίπεδα με αυτή των ενηλίκων, αλλά ο δείκτης φτώχειας των ηλικιωμένων είναι πάνω από διπλάσιος.

Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, οι ηλικιωμένοι είναι σε μειονεκτική θέση αναφορικά με τον κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με τις υπόλοιπες πληθυσμιακές ομάδες. Υπάρχουν, όμως, τέσσερις εξαιρέσεις: στην Ολλανδία και στο Λουξεμβούργο, τα ποσοστά φτώχειας (4,26% και 8,55% αντίστοιχα) είναι ση-

μαντικά χαμηλότερα από το ποσοστό φτώχειας του συνολικού πληθυσμού, το οποίο είναι 10,39% στην Ολλανδία και 12,01% στο Λουξεμβούργο. Αυτό ίσως θα μπορούσε να αποδοθεί στις υψηλές συντάξεις και άλλες κοινωνικές παροχές που λαμβάνουν οι ηλικιωμένοι στις χώρες αυτές, λόγω της μορφής του κράτους (Fouarge and Muffels, 2000· Tsakloglou and Papadopoulos, 2002a· Makovec, 2006). Πρέπει να επισημανθεί ότι σε αυτές τις δύο χώρες τα παιδιά βρίσκονται στη χειρότερη θέση σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Η τρίτη εξαίρεση είναι η Ιταλία, όπου οι ηλικιωμένοι βρίσκονται στην ίδια περίπου θέση με τους υπόλοιπους ενήλικες, αλλά ο δείκτης φτώχειας για τα παιδιά είναι 5 μονάδες υψηλότερος. Τέλος, στην Ισπανία τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι παρουσιάζουν έναν δείκτη φτώχειας 8 μονάδες υψηλότερο από το δείκτη για τους ενήλικες. Η Φιλανδία και η Δανία είναι οι μόνες χώρες όπου τα παιδιά και, κατ' επέκταση, οι οικογένειες με παιδιά είναι σε σημαντικά καλύτερη θέση από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Συνολικά, σε 9 από 14 χώρες, οι ενήλικες παρουσιάζουν το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας. Οι ηλικιωμένοι είναι σε δυσμενέστερη θέση στην Αυστρία, το Βέλγιο, τη Δανία, τη Γαλλία, τη Φιλανδία, την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Πορτογαλία, την Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ τα παιδιά είναι σε χειρότερη θέση στη Φιλανδία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο, την Πορτογαλία, την Ισπανία, την Ολλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Όταν οι χώρες ταξινομούνται κατά αύξοντα δείκτη φτώχειας, καμιά χώρα δεν παραμένει στην ίδια θέση και στις τρεις ηλικιακές κατηγορίες, γεγονός που αποδεικνύει την ανομοιογένεια κατανομής του βάρους της φτώχειας ανάμεσα σε παιδιά, ενήλικες και ηλικιωμένους από χώρα σε χώρα.

4. Κινητικότητα πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας

Η μελέτη της φτώχειας σε μία μόνο συγκεκριμένη στιγμή, όπως αυτή δίνεται μέσω στατικών απεικονίσεων π.χ. των δεικτών φτώχειας, δεν μας προσφέρει μια πλήρη εικόνα του κοινωνικού φαινομένου, καθώς αγνοεί τη διάσταση του χρόνου, δηλαδή το πώς εξελίσσεται το φαινόμενο διαχρονικά, τόσο για το άτομο ξεχωριστά όσο και για την κοινωνία. Αυτή η πληροφορία μπορεί να είναι πολύ χρήσιμη για το σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών καταπολέμησης της φτώχειας. Για παράδειγμα, το σύνολο των φτωχών που χαρακτηρίζονται ως φτωχοί σε μια δεδομένη χρονική στιγμή μπορεί να αποτελείται είτε από άτομα που είχαν και σε παλαιότερες χρονικές στιγμές εμπειρία φτώχειας είτε από άτομα που για πρώτη φορά εισέρχονται στη φτώχεια. Μία από τις βασικές ερωτήσεις που αυτό το κεφάλαιο καλείται να απαντήσει είναι η εξής: «Είναι οι φτωχοί αυτή τη χρονιά τα ίδια πρόσωπα της προηγούμενης χρονιάς;». Σε επιστημονικούς όρους, εξετάζουμε πόσο μεταβατική (transitory) είναι η φτώχεια, ποιο είναι το ποσοστό της μόνιμης (permanent) φτώχειας, καθώς και πόσο επαναλαμβανόμενο (recurrent) μπορεί να είναι αυτό το κοινωνικό φαινόμενο. Η μεθοδολογία για να απαντήσουμε σε αυτές τις ερωτήσεις είναι να χρησιμοποιήσουμε τεχνικές δυναμικής ανάλυσης, οι οποίες μελετούν τις μεταβάσεις πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας, καθώς και τους προσδιοριστικούς τους παράγοντες.

Στη βιβλιογραφία, ένας πολύ διαδεδομένος τρόπος για τη μελέτη δυναμικών πτυχών της φτώχειας είναι η μελέτη των «ατομικών περιόδων φτώχειας (individual poverty spells)». Πρώτος ο Duncan (1984) μελετά το φαινόμενο της μόνιμης φτώχειας (poverty persistence) χρησιμοποιώντας πίνακες συχνοτήτων (frequency tabulations) «εμφάνισης της φτώχειας (poverty incidence)» για μια σειρά χρονικών περιόδων. Οι Bane and Ellwood (1986) επέκτειναν αυτή την εργασία και εισήγαγαν την έννοια της διάρκειας για την κάθε φορά «εμφάνισης φτώχειας», καθώς και την έννοια της πιθανότητας εξόδου από τη φτώχεια. Όρι-

σαν την «περίοδο φτώχειας (poverty spell)» ως μια συνεχόμενη περίοδο κατά την οποία το εισόδημα του ατόμου βρίσκεται κάτω από τη γραμμή φτώχειας και άρα η έναρξη της περιόδου φτώχειας σηματοδοτείται από την πτώση του εισοδήματος κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ η λήξη της περιόδου φτώχειας από την άνοδο του εισοδήματος πάνω από το όριο της φτώχειας. Με αυτό τον τρόπο, η συνολική περίοδος της έρευνας χωρίζεται σε μικρότερες περιόδους (spells into and out of poverty).

Αυτό που έχει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον σχετικά με τη μεθοδολογία των «ατομικών περιόδων φτώχειας» είναι ότι παράγεται μια συνολική εικόνα για την πορεία της φτώχειας σε μια κοινωνία μέσα από την εξέταση των ατομικών εμπειριών φτώχειας. Βέβαια, για την εφαρμογή αυτής της μεθόδου είναι απαραίτητες πληροφορίες για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των ατόμων και των νοικοκυριών σε πολλές περιόδους ή με άλλα λόγια δεδομένα τύπου «πάνελ». Στο ΕΠΝ οι «περίοδοι φτώχειας (poverty spells)» μπορούν να κατασκευαστούν σε ετήσια βάση ή σε μηνιαία βάση, αλλά, όπως ήδη αναφέρθηκε, τα μηνιαία δεδομένα είναι επιρρεπή σε σφάλμα μέτρησης. Αυτά τα ετήσια “spells” είναι μια προσέγγιση στην πραγματική εμπειρία φτώχειας, αφού το εισόδημα μπορεί να μεταβάλλεται σημαντικά μεταξύ των ετήσιων συνεντεύξεων της έρευνας.

Ένας άλλος σημαντικός ορισμός για τη μελέτη των εξόδων από και των εισόδων προς τη φτώχεια είναι ο ορισμός των μεταβάσεων από μια περίοδο φτώχειας σε μια περίοδο μη φτώχειας και αντίστροφα. Όπως υπογραμμίζει η Canto (1996), το πιο σύνηθες είναι να μετράμε ως μετάβαση όλες τις κινήσεις από οποιοδήποτε σημείο εισοδήματος κάτω από τη γραμμή φτώχειας προς οποιοδήποτε ύψος εισοδήματος πάνω από τη γραμμή φτώχειας. Άλλοι ορισμοί απαιτούν να υπάρξει μια ελάχιστη αλλαγή στο εισόδημα ή η αλλαγή στο εισόδημα να ανέλθει στο 5% ή 10% πάνω (κάτω) από τη γραμμή φτώχειας ή μπορεί ακόμη και να τεθούν χρονικοί περιορισμοί παραμονής στην καινούρια κατάσταση, έτσι ώστε να θεωρηθεί μετάβαση. Στην τρέχουσα εργασία χρησιμοποιούμε τον πρώτο ορισμό, αλλά έχουμε ελέγξει την ευαισθησία των αποτελεσμάτων εξαιρώντας τις μεταβάσεις που φτάνουν χαμηλότερα από 5% πάνω ή κάτω από τη γραμμή φτώχειας, όπου αυτό ήταν δυνατό.

Οι πιο σημαντικές δυναμικές μελέτες φτώχειας με τεχνικές «περιόδων φτώχειας (poverty spells)» έχουν πραγματοποιηθεί με τη μεγάλης κλίμακας διαχρονική μελέτη εισοδήματος των Ηνωμένων Πολιτειών (Panel Study on Income

Dynamics), η οποία ξεκίνησε το 1968 και έχει πλέον πάνω από 40 διαθέσιμα κύματα. Οι Bane and Ellwood (1986) είναι πρωτοπόροι σε αυτού του είδους την ανάλυση. Το βασικό εύρημά τους για την περίοδο 1970-1982 στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι ότι, ενώ οι περισσότεροι από αυτούς που εισέρχονται στη φτώχεια εξέρχονται γρήγορα, οι περισσότεροι από το σύνολο των φτωχών στο t διανύουν μια μεγάλη περίοδο φτώχειας. Οι Duncan et al. (1993) πραγματοποιούν την πρώτη συγκριτική έρευνα, μελετώντας τις δυναμικές όψεις της φτώχειας σε 8 χώρες (ΗΠΑ, Καναδά, Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Ιρλανδία, Σουηδία) και βρίσκουν διάχυτη κινητικότητα γύρω από τη γραμμή φτώχειας για όλες τις υπό εξέταση χώρες. Όταν μελετούν τη φτώχεια στον Καναδά, τη Γερμανία, την Ολλανδία, τη Σουηδία, το ΗΒ και τις ΗΠΑ, οι Oxley et al. (2000) εντοπίζουν ότι η πλειονότητα των φτωχών έχουν μικρές «περιόδους φτώχειας» και όσο μεγαλώνουν χρονικά αυτές οι περίοδοι η πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια μειώνεται, έτσι ώστε μια μικρή ομάδα ανθρώπων παραμένει στη φτώχεια για μεγάλο χρονικό διάστημα με μικρές όμως πιθανότητες να εξέλθει από αυτή την κατάσταση και υψηλές πιθανότητες να εισέλθει πάλι, αν εξέλθει για μια χρονική περίοδο.

Η Stevens (1994) είναι η πρώτη που παρατήρησε τη σημασία των πολλαπλών και επαναλαμβανόμενων «περιοδών φτώχειας» εξετάζοντας τη διάρκεια και των παρακείμενων «περιοδών μη φτώχειας». Τα εμπειρικά της αποτελέσματα για τις ΗΠΑ την περίοδο 1970-1987 υποδηλώνουν ότι πάνω από τα μισά άτομα που ξεφεύγουν από τη φτώχεια επανέρχονται σε αυτή την κατάσταση μέσα στα επόμενα πέντε έτη. Σε παρόμοιες μελέτες για τον Καναδά την περίοδο 1992-1996, ο Finnie (2000) βρίσκει ότι αυτοί που είναι φτωχοί για όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου αποτελούν το 6% του συνολικού πληθυσμού και περίπου το 40% των φτωχών σε κάθε έτος.

Στις ευρωπαϊκές χώρες, ο αριθμός των δυναμικών μελετών φτώχειας είναι μικρότερος από ό,τι στις ΗΠΑ, λόγω της περιορισμένης περιόδου για την οποία υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα τύπου πάνελ. Σημαντικές μελέτες έχουν εκπονηθεί με τη χρήση του Βρετανικού Πάνελ Νοικοκυριών (British Household Panel Survey - BHPS). Οι Jarvis and Jenkins (1997) εκτιμούν ότι τουλάχιστον το ένα τρίτο του βρετανικού πληθυσμού έχει κάποια εμπειρία χαμηλού εισοδήματος για ένα από τα τέσσερα έτη που εξετάζουν. Σε μετέπειτα έρευνά του, ο Jenkins (2000b) εντοπίζει ότι το ένα πέμπτο των ατόμων που ξεφεύγουν από τη φτώχεια την περίοδο 1991-1996 στο ΗΒ επιστρέφουν σε αυτή την επόμενη πενταε-

τία. Οι Jenkins et al. (2001a), χρησιμοποιώντας επίσης το BHPS, καταλήγουν στο ότι ένα στα εφτά άτομα είναι φτωχά για τρία ή τέσσερα χρόνια, ενώ ένα στα τρία άτομα είναι φτωχά για τουλάχιστον ένα έτος κατά τη διάρκεια της τετραετούς περιόδου που εξετάζουν. Αναφορικά με το μέγεθος των «περιοδών φτώχειας», 46% όλων των φτωχών για όλη την περίοδο που εξετάζεται καταφέρνουν να βγουν από τη φτώχεια μέσα στον πρώτο χρόνο, αλλά ταυτόχρονα περισσότερο από 12% παραμένουν φτωχοί καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Επίσης, το 30% αυτών που ξεφεύγουν από τη φτώχεια, επανέρχεται μέσα σε έναν χρόνο. Η επανεισοδος στη φτώχεια φαίνεται να είναι ένας υψηλός κίνδυνος και στο Βέλγιο, ακόμη και μετά από πολλά χρόνια παραμονής σε κατάσταση μη φτώχειας (Van Kerm, 2002, 2004). Η Canto (2003) επίσης βρίσκει ότι υπάρχει μεγάλη κινητικότητα γύρω από τη γραμμή φτώχειας στην Ισπανία, αλλά μικρού εύρους, γεγονός που κάνει πολύ συχνές τις επανεισοδούς.

Στις επόμενες παραγράφους, εξετάζουμε το πλήθος, τη διάρκεια και τη συχνότητα των ατομικών περιόδων φτώχειας σε 14 κράτη-μέλη, χρησιμοποιώντας το ΕΠΝ. Στο πρώτο μέρος εξετάζουμε τέσσερα «προφίλ φτώχειας (poverty profiles)» ακολουθώντας την τυπολογία των Muffels et al. (1999), η οποία χρησιμοποιήθηκε επίσης από τους Fouarge and Layte (2005). Στο δεύτερο μέρος, υπολογίζουμε τις πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια και εισόδου σε αυτή, καθώς και τις αντίστοιχες δεσμευμένες πιθανότητες λαμβάνοντας υπόψη τη διάρκεια παραμονής σε κατάσταση φτώχειας και μη φτώχειας. Τέλος, στο τρίτο μέρος εξετάζουμε την εισοδηματική κατάσταση των φτωχών μετά την έξοδό τους από τη φτώχεια, κυρίως με τη χρήση πινάκων μετάβασης.

4.1 «Προφίλ» φτώχειας

Οι ερευνητές συνήθως συγκρίνουν τον μέσο δείκτη φτώχειας για μια περίοδο με το «δείκτη εμφάνισης φτώχειας (prevalence poverty rate)», με στόχο να διερευνήσουν αν η σύνθεση των φτωχών αλλάζει διαχρονικά. Ο δείκτης εμφάνισης φτώχειας μετράει το ποσοστό των ατόμων που έχουν εμπειρία φτώχειας τουλάχιστον μία φορά καθόλη τη διάρκεια της έρευνας (σε όλα δηλαδή τα κύματα) και όχι μόνο σε ένα έτος. Αν ο δείκτης «εμφάνισης» της φτώχειας ισούται με το δείκτη φτώχειας, τότε η υπάρχει χαμηλή κινητικότητα πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας και υψηλή μακροχρόνια φτώχεια. Αν, αντίθετα, πολλά και διαφορετικά άτομα πέφτουν κάτω από το όριο της φτώχειας για μικρότερες πε-

Πίνακας 5: Μέσος κατά κεφαλήν δείκτης και ποσοστό «εμφάνισης» φτώχειας για την περίοδο 1994-2000

Κράτος-μέλος	Μέσος κατά κεφαλήν δείκτης φτώχειας (1)	Δείκτης «εμφάνισης» φτώχειας (2)	Μόνιμα «μη φτωχοί»	(2)/(1)
A	12,81	27,62	72,38	2,16
B	14,67	32,11	67,89	2,19
D	12,50	29,31	70,69	2,35
DK	11,13	27,41	72,59	2,46
E	19,29	38,62	61,38	2,00
EL	21,15	42,26	57,74	2,00
F	15,54	32,40	67,60	2,09
FIN	10,64	20,80	79,20	1,95
I	19,35	38,14	61,86	1,97
IRL	19,46	36,59	63,41	1,88
L	12,09	22,60	77,40	1,87
NL	10,50	23,79	76,21	2,27
P	21,37	40,03	59,97	1,87
UK	18,97	42,12	57,88	2,22
EU	18,77	34,48	65,52	1,84

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 - 2η έκδοση)

Σημείωση: Για την Αυστρία και το Λουξεμβούργο τα αποτελέσματα έχουν υπολογιστεί για εξαετή περίοδο (1995-2000), ενώ για τη Φιλανδία για πενταετή (1996-2000).

ριόδους (υψηλός δείκτης «εμφάνισης» φτώχειας), τότε η πιθανότητα να είναι κανείς φτωχός σε μια δεδομένη στιγμή είναι πιο ισοκατανεμημένη ανάμεσα στον πληθυσμό (Fouarge, 2004).

Στον Πίνακα 5 φαίνεται ότι στις περισσότερες χώρες ο δείκτης «εμφάνισης» φτώχειας είναι σχεδόν διπλάσιος από τον κατά κεφαλήν δείκτη φτώχειας (βλέπε στήλη 4). Αυτό είναι μια πρώτη ένδειξη ότι υπάρχει υψηλή κινητικότητα και ότι για ένα μεγάλο μέρος των φτωχών η φτώχεια είναι μια μεταβατική κατάσταση. Η Ελλάδα και το ΗΒ έχουν τους υψηλότερους δείκτες εμφάνισης της φτώχειας για την περίοδο 1994-2000: 42,26% και 42,22% του πληθυσμού σε αυτές τις χώρες πέφτουν κάτω από τη γραμμή φτώχειας τουλάχιστον μία φορά στην υπό εξέταση περίοδο. Αντίθετα, στη Φιλανδία το 80% του πληθυσμού της χώρας δεν έχει εμπειρία φτώχειας για την αντίστοιχη περίοδο. Βέβαια, η περίοδος της έρευνας περιορίζεται σε 5 έτη στη Φιλανδία και γι' αυτό το λόγο τα αποτελέσματα δεν

Πίνακας 6: Διάρκεια μεγαλύτερης «περιόδου φτώχειας»

Κράτος-μέλος	Διάρκεια μεγαλύτερης «περιόδου φτώχειας»							Σύνολο
	1 έτος	2 έτη	3 έτη	4 έτη	5 έτη/ 5 έτη+	6 έτη/ 6 έτη+	7 έτη+	
A	58,50	17,88	9,77	4,35	3,36	6,14		100,00
B	53,36	19,62	9,80	6,73	3,12	2,91	4,46	100,00
D	54,21	21,28	9,74	5,06	3,81	2,04	3,86	100,00
DK	64,32	17,02	9,05	4,05	2,81	1,06	1,69	100,00
E	50,54	21,13	11,66	6,57	4,32	2,08	3,70	100,00
EL	45,06	21,22	12,54	7,34	3,37	2,75	7,72	100,00
F	49,21	21,53	10,59	6,76	4,28	2,41	5,22	100,00
FIN	59,78	19,24	8,70	5,22	7,06			100,00
I	44,73	21,03	13,32	7,52	4,92	3,10	5,38	100,00
IRL	49,63	17,86	12,65	8,28	3,29	3,81	4,48	100,00
L	48,62	20,16	9,67	10,85	3,12	7,58		100,00
NL	60,13	18,63	11,40	5,14	2,29	1,64	0,77	100,00
P	44,11	16,65	11,53	10,20	5,51	3,25	8,75	100,00
UK	48,91	20,93	10,60	6,94	4,90	3,03	4,69	100,00
EU	49,95	20,68	11,17	6,60	4,35	2,68	4,57	100,00

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Σημείωση: Η Αυστρία και το Λουξεμβούργο προσχώρησαν στο ΕΠΝ στο κύμα 2, συνεπώς μια περίοδος φτώχειας μπορεί να λήγει το μέγιστο μετά από 5 έτη και όλες οι υπόλοιπες να διαρκούν πάνω από 5 (6+ έτη). Για τη Φιλανδία, η τελευταία κατηγορία είναι 5+, καθώς αυτή συμμετείχε στο ΕΠΝ από το τρίτο κύμα και μετά.

είναι συγκρίσιμα με τις άλλες χώρες. Το ίδιο συμβαίνει και για την Αυστρία και το Λουξεμβούργο, στις οποίες η περίοδος της έρευνας είναι 6 έτη. Από τις χώρες που έχουν επταετή συμμετοχή στο ΕΠΝ, η Ολλανδία έχει τον χαμηλότερο δείκτη «εμφάνισης» φτώχειας, καθώς επίσης τον χαμηλότερο δείκτη φτώχειας, με μόνο το 23,79% του συνολικού της πληθυσμού να έχει εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας για την περίοδο 1994-2000.

Όταν αναλύονται οι περίοδοι φτώχειας, εκτός από το να μελετηθεί ο δείκτης «εμφάνισης» φτώχειας, είναι επίσης απαραίτητο να εξεταστεί η διάρκεια της φτώχειας. Ένας τρόπος είναι να υπολογιστεί η διάρκεια της μεγαλύτερης περιόδου φτώχειας για όλα τα άτομα που έχουν εμπειρία φτώχειας τουλάχιστον μία φορά στη διάρκεια του πάνελ. Από τον Πίνακα 6 φαίνεται ότι σε όλες τις χώ-

Πίνακας 7: Ποσοστά ατόμων κάτω από τη γραμμή φτώχειας ανάλογα με τον συνολικό αριθμό ετών στη φτώχεια

Κράτος-μέλος	Συνολική διάρκεια σε φτώχεια							Σύνολο
	1 έτος	2 έτη	3 έτη	4 έτη	5 έτη	6 έτη	7 έτη	
A	51,30	18,68	11,95	6,99	5,00	6,08		100,00
B	45,94	18,81	12,27	8,03	5,36	5,29	4,30	100,00
D	48,24	21,02	11,43	6,21	5,63	3,82	3,65	100,00
DK	56,51	21,05	9,81	5,91	2,96	2,26	1,50	100,00
E	40,76	21,41	13,41	9,06	7,20	4,84	3,31	100,00
EL	34,50	20,44	13,04	9,84	7,12	6,81	8,23	100,00
F	41,54	20,86	12,35	8,21	6,85	4,78	5,40	100,00
FIN	53,65	22,31	10,87	6,92	6,25			100,00
I	35,68	19,66	13,19	9,96	8,60	7,26	5,64	100,00
IRL	40,75	17,98	13,56	12,27	5,63	5,55	4,26	100,00
L	43,54	20,71	10,09	10,75	6,77	8,14		100,00
NL	51,74	19,67	12,61	8,49	4,08	2,65	0,76	100,00
P	35,20	18,79	11,24	10,84	7,92	6,67	9,34	100,00
UK	41,81	19,11	13,01	8,86	7,69	4,84	4,68	100,00
EU	42,46	20,16	12,50	8,44	6,90	5,05	4,50	100,00

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

ρες, με εξαίρεση την Πορτογαλία, το 45% των μεγαλύτερων περιόδων φτώχειας για το κάθε άτομο διαρκούν μόλις ένα έτος. Η Δανία και η Ολλανδία έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό μονοετών περιόδων φτώχειας, καθώς και το χαμηλότερο ποσοστό περιόδων φτώχειας που διαρκούν πάνω από έξι έτη: 8,75% και 7,72% αντίστοιχα.

Ένας άλλος τρόπος να εξεταστεί η διάρκεια της φτώχειας είναι να υπολογιστεί το ποσοστό των ατόμων που βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας για έναν συγκεκριμένο αριθμό ετών συνολικά στη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι αθροίζουμε τη διάρκεια όλων των περιόδων φτώχειας που παρουσιάζει το κάθε άτομο για το χρονικό διάστημα 1994-2000. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 7. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι στις περισσότερες χώρες τα ποσοστά μειώνονται καθώς η διάρκεια της περιόδου φτώχειας σε έτη αυξάνεται, με εξαίρεση τη μεγαλύτερη περίοδο για την Αυστρία, τη Γαλλία, την Ελλάδα, το Λουξεμβούργο και την Πορτογαλία. Ειδικά

για την Ελλάδα και την Πορτογαλία, το ποσοστό των ατόμων που μένουν στη φτώχεια πάνω από 6 έτη (7,72% και 8,75%) είναι μεγαλύτερο από το ποσοστό των φτωχών για 6 ή 5 χρόνια.

Πάντως, υπάρχει η περίπτωση το ποσοστό «εμφάνισης» φτώχειας να είναι χαμηλό και η διάρκεια της μεγαλύτερης περιόδου φτώχειας να είναι ένα έτος για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, αλλά τα ίδια άτομα να μπαίνουν και να βγαίνουν από τη φτώχεια από έτος σε έτος και απλώς να ανταλλάσσουν θέσεις στην κατανομή πάνω και κάτω από το όριο της φτώχειας. Γι' αυτό το λόγο, σημαντικό είναι επίσης να εξετάζεται το πόσο η φτώχεια είναι επαναλαμβανόμενη (recurrent). Η «επανεμφάνιση της φτώχειας (poverty recurrence)» στα ίδια άτομα είναι αντιστρόφως ανάλογη της «εμφάνισης (prevalence)». Όσο πιο χαμηλό το ποσοστό της «επανεμφάνισης της φτώχειας», της επαναλαμβανόμενης δηλαδή φτώχειας, τόσο υψηλότερο το ποσοστό της «εμφάνισης» της φτώχειας και αντίστροφα. Βέβαια, οι πολλαπλές περίοδοι στη φτώχεια αυξάνουν το συνολικό διάστημα που το άτομο βρίσκεται κάτω από τη γραμμή φτώχειας.

Οι Duncan et al. (1993) υποστηρίζουν ότι ο στατικός διαχωρισμός των φτωχών από τους μη φτωχούς μπορεί να είναι παραπλανητικός και είναι καλύτερο να αντικατασταθεί από τέσσερις κατηγορίες: τους μακροχρόνια ή μόνιμα φτωχούς (long-term or persistent poor), τους μεταβατικά φτωχούς (transitory poor), τους οικονομικά ευάλωτους (economically vulnerable) και τους οικονομικά ασφαλείς (financially secure). Αναπτύσσοντας μια αντίστοιχη τυπολογία, με τους Muffels et al. (1999), στον Πίνακα 8, συνδυάζουμε σε τέσσερα «προφίλ φτώχειας (poverty profiles)» διαφορετικές διάρκειες και συχνότητες περιόδων φτώχειας. Η πρώτη κατηγορία «μεταβατικά φτωχοί (transient poor)» περιέχει όλους όσους έχουν μία μόνο ετήσια περίοδο φτώχειας για όλη τη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου. Η δεύτερη κατηγορία «μεσοπρόθεσμα φτωχοί (mid-term poor)» αφορά όσους έχουν μια διετή περίοδο φτώχειας. Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τους «επαναλαμβανόμενα φτωχούς (recurrent poor)», δηλαδή αυτούς που κατά τη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου είναι φτωχοί περισσότερο από μία φορά, αλλά ποτέ για μεγαλύτερη του ενός έτους περίοδο. Τέλος, οι «μακροχρόνια φτωχοί (long-term poor)» είναι αυτοί που παραμένουν σε συνθήκες φτώχειας για μια περίοδο τουλάχιστον τριών ετών.

Στις περισσότερες χώρες, η αναλογία των μεταβατικά φτωχών σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες είναι μεγαλύτερη, με εξαίρεση την Πορτογαλία και την

Πίνακας 8: Ανάλυση τεσσάρων «προφίλ» φτώχειας (ως ποσοστά του συνόλου των φτωχών)

Κράτος-μέλος	Μεταβατικά φτωχοί (Transient poor)	Μεσοπρόθεσμα φτωχοί (Mid-term poor)	Επαναλαμβανόμενα φτωχοί (Recurrent poor)	Μακροχρόνια ή μόνιμα φτωχοί (Long-term or persistent poor)	Σύνολο
A	51,30	12,56	12,56	23,57	100,00
B	45,94	11,96	15,04	27,06	100,00
D	48,24	14,47	13,48	23,81	100,00
DK	56,51	12,84	13,75	16,89	100,00
E	40,76	11,68	20,97	26,59	100,00
EL	34,50	12,57	17,91	35,02	100,00
F	41,54	14,38	14,72	29,35	100,00
FIN	53,65	16,97	8,89	20,48	100,00
I	35,68	11,88	17,67	34,77	100,00
IRL	40,75	11,45	14,29	33,51	100,00
L	43,54	15,00	10,66	30,80	100,00
NL	51,74	11,69	15,59	20,98	100,00
P	35,20	11,34	14,11	39,35	100,00
UK	41,81	12,84	15,05	30,29	100,00
EU	42,46	13,02	15,69	28,83	100,00

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 - 2η έκδοση)

Ελλάδα, όπου οι μακροχρόνια φτωχοί αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό (39,35 και 35,02 αντίστοιχα), και την Ιταλία, όπου η διαφορά είναι μικρή (35,68% οι μεταβατικά φτωχοί και 34,77% οι μόνιμα φτωχοί). Το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταβατικά φτωχών το συναντάμε στις χώρες με χαμηλούς δείκτες φτώχειας: Δανία, Φιλανδία και Ολλανδία. Από όλες τις χώρες που έχουν έναν μέσο δείκτη κατά κεφαλήν φτώχειας άνω του 18% (βλέπε Πίνακα 2), η Ελλάδα και η Πορτογαλία έχουν τη χαμηλότερη αναλογία μεταβατικά φτωχών στους συνολικά φτωχούς. Το 65% των φτωχών σε αυτές τις χώρες έχει εμπειρία φτώχειας για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του ενός έτους. Η Φιλανδία έχει το υψηλότερο ποσοστό διετών περιόδων φτώχειας, αλλά το χαμηλότερο ποσοστό επαναλαμβανόμενης και μακροχρόνιας φτώχειας. Βέβαια, θα πρέπει πάλι να σημειωθεί ότι για τη Φιλανδία μόνο πέντε κύματα του ΕΠΝ είναι διαθέσιμα και αυτό μπορεί να αλλοιώνει τα αποτελέσματα για τις δύο τελευταίες κατηγορίες. Το ίδιο ισχύει και για το

Λουξεμβούργο και την Αυστρία, χώρες οι οποίες επίσης έχουν χαμηλά ποσοστά επαναλαμβανόμενης και μόνιμης φτώχειας. Το πρόβλημα των πολλαπλών περιόδων φτώχειας (recurrent poverty) φαίνεται να είναι πιο σοβαρό στην Ισπανία, την Ελλάδα και την Ιταλία. Ειδικά στην Ισπανία το ποσοστό είναι 3 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο σε σχέση με τις υπόλοιπες δύο χώρες.

Σχεδόν το 29% των φτωχών στην ΕΕ παραμένει σε συνθήκες φτώχειας για πάνω από 2 έτη. Αυτό αντιστοιχεί στο 10% (9,94%) του συνολικού πληθυσμού της ΕΕ (βλέπε Πίνακα Π1 στο Παράρτημα). Εκτός από την Πορτογαλία, την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ιρλανδία και το ΗΒ, που έχουν υψηλά ποσοστά μόνιμης φτώχειας, αλλά έχουν και υψηλούς δείκτες φτώχειας, το Λουξεμβούργο και η Γαλλία επίσης έχουν δείκτες μακροχρόνιας φτώχειας κοντά στο 30%, το οποίο αντιστοιχεί στο 7% του συνολικού πληθυσμού στο Λουξεμβούργο και στο 9,51% στη Γαλλία (βλέπε Πίνακα Π1). Ο Πίνακας Π1 στην πραγματικότητα αποκαλύπτει ότι τα 14 κράτη-μέλη διαφέρουν αρκετά αναφορικά με τη «μονιμότητα» της φτώχειας, με τις μεσογειακές χώρες, την Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο να επιδεικνύουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά σε σχέση με τη Δανία, τη Φιλανδία και την Ολλανδία. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και οι Layte and Whelan (2003), όταν αναλύουν τη «μόνιμη φτώχεια (poverty persistence)» χρησιμοποιώντας μόνο τα πέντε πρώτα κύματα του ΕΠΝ.

4.2 Πιθανότητες εξόδου από και εισόδου στη φτώχεια

Οι πιθανότητες εξόδου από και εισόδου στη φτώχεια απλώς μετρούν το ποσοστό των ατόμων που βγαίνουν από ή μπαίνουν στη φτώχεια στο t , ενώ είναι φτωχοί (μη φτωχοί) την περίοδο $t-1$. Για τον υπολογισμό αυτών των πιθανοτήτων λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των μεταβάσεων από και προς τη φτώχεια που παρατηρούνται και στα 7 κύματα. Στον υπολογισμό αυτής της πιθανότητας δεν λαμβάνεται υπόψη η διάρκεια παραμονής σε κατάσταση φτώχειας (μη φτώχειας) και ο μόνος περιορισμός που χρειάζεται για τον υπολογισμό αυτών των πιθανοτήτων είναι να συμμετέχει το άτομο στην έρευνα για δύο συνεχόμενα έτη.

Τα σχετικά αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 9. Η πιθανότητα να βγει κάποιος από τη φτώχεια στο t , ενώ είναι φτωχός στο $t-1$ παίρνει τις υψηλότερες τιμές στην Ολλανδία και τη Δανία (0,46 και 0,44 αντίστοιχα), ενώ οι υψηλότερες πιθανότητες εισόδου στη φτώχεια παρουσιάζονται στην Ισπανία (0,10), στην Ελλάδα (0,09) και στην Ιρλανδία (0,09). Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέ-

Πίνακας 9: Πιθανότητες εξόδου από και εισόδου στη φτώχεια

Κράτος-μέλος	Πιθανότητα εξόδου	Πιθανότητα εισόδου
A	38,07	5,82
B	36,86	6,48
D	38,24	5,19
DK	44,49	6,22
E	39,09	9,54
EL	32,10	9,39
F	32,60	6,55
FIN	33,01	5,60
I	33,75	8,01
IRL	31,45	9,16
L	30,37	4,23
NL	46,24	5,07
P	29,69	7,80
UK	34,13	7,95
EU	35,27	6,99
Συνολικός αριθμός ατόμων σε κίνδυνο να μπουν/να βγουν από τη φτώχεια	140.831	706.259

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

ρον σχετικά με την Ισπανία είναι ότι παρουσιάζονται υψηλές πιθανότητες τόσο εισόδου όσο και εξόδου. Αυτό υποδηλώνει υψηλή κινητικότητα πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας και είναι σύμφωνο με τα προηγούμενα αποτελέσματα, τα οποία βρίσκουν ένα υψηλό ποσοστό επαναλαμβανόμενης φτώχειας στην Ισπανία. Αντίθετα, παρόλο που η πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια στο Λουξεμβούργο είναι πολύ χαμηλή, το ίδιο συμβαίνει και με την πιθανότητα εξόδου, υποδηλώνοντας χαμηλή κινητικότητα πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Αυτό εξηγεί και το σχετικά υψηλό ποσοστό μόνιμης φτώχειας στο Λουξεμβούργο σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες φτωχών στη χώρα, το οποίο εντοπίσαμε στην προηγούμενη ενότητα. Στην Ελλάδα η πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια είναι, όπως ήδη αναφέραμε, από τις υψηλότερες στην ΕΕ (9,39), ενώ η πιθανότητα εξόδου σχετικά χαμηλή 32,10%. Τέλος, όσον αφορά την ΕΕ ως σύνολο, αν τυχαία διαλέξουμε έναν Ευρωπαίο πολίτη που είναι φτωχός στο $t-1$, χωρίς να ξέρουμε τίποτα για τη χώρα προέλευσής του και τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά

του, η πιθανότητα να έχει βγει από τη φτώχεια στο t είναι 35,27%. Ταυτόχρονα, η πιθανότητα ένας Ευρωπαίος πολίτης να εισέλθει στη φτώχεια στο t , ενώ είναι μη φτωχός στο $t-1$ είναι μικρότερη από 7%.

Οι πιθανότητες εξόδου και εισόδου προσφέρουν μια γενική εικόνα σχετικά με τα ποσοστά των μεταβάσεων από και προς τη φτώχεια, αλλά δεν λαμβάνουν υπόψη ούτε τη διάρκεια παραμονής σε κατάσταση φτώχειας (μη φτώχειας) ούτε άλλα ατομικά χαρακτηριστικά που μπορεί να διαφοροποιούν την πιθανότητα του κάθε ατόμου να εξέλθει από ή να εισέλθει σε μια περίοδο φτώχειας. Το πώς αυτός ο κίνδυνος θα διαφοροποιηθεί ανάλογα με τα ατομικά ή οικογενειακά χαρακτηριστικά θα αναλυθεί στις επόμενες ενότητες. Εδώ θα εξετάσουμε την επίδραση του χρόνου στην πιθανότητα εξόδου από και εισόδου στη φτώχεια, μέσω του υπολογισμού των αντίστοιχων δεσμευμένων πιθανοτήτων.

Ο Πίνακας 10 δείχνει ανά χώρα την πιθανότητα (*100) εξόδου από τη φτώχεια, μετά από παραμονή σε φτώχεια για ένα, δύο και τρία έτη αντίστοιχα, καθώς και την αθροιστική πιθανότητα να παραμείνει κανείς φτωχός για δύο, τρία ή τέσσερα και παραπάνω χρόνια. Για να συμπεριληφθεί στην ανάλυση, το άτομο θα πρέπει να είναι παρόν στο πάνελ τουλάχιστον για πέντε συνεχόμενα κύματα (την πρώτη περίοδο να είναι μη φτωχός, τη δεύτερη να εισέρχεται στη φτώχεια και ύστερα να ελέγχουμε για τα επόμενα τρία χρόνια αν και πότε βγαίνει από τη φτώχεια). Με αυτό τον τρόπο δεν περιλαμβάνονται περιόδοι φτώχειας με άγνωστη χρονική έναρξη (left-censored cases).

Στον Πίνακα 10, στην πρώτη γραμμή για κάθε χώρα παρουσιάζεται το ποσοστό εξόδου ως προς τον αριθμό των αρχικά φτωχών (αυτών που είναι σε κίνδυνο να βγουν από τη φτώχεια την πρώτη περίοδο), ενώ το ποσοστό στη δεύτερη γραμμή είναι υπολογισμένο ως προς τον αριθμό των ατόμων που παραμένουν φτωχά στην αρχή κάθε περιόδου. Αυτός ο αριθμός είναι προφανώς μικρότερος από τον αρχικό, γι' αυτό και οι πιθανότητες στη δεύτερη σειρά είναι μεγαλύτερες από αυτές στην πρώτη. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η πιθανότητα να βγει κάποιος από τη φτώχεια μειώνεται όσο τα έτη αυξάνονται και από τη δεύτερη σειρά αποτελεσμάτων φαίνεται ότι αυτή η μείωση της πιθανότητας είναι μεγαλύτερη μεταξύ πρώτου και δεύτερου έτους. Σε όλες τις χώρες η χαμηλότερη πιθανότητα εξόδου παρουσιάζεται στον τρίτο χρόνο και είναι ιδιαίτερα χαμηλή για την Αυστρία, τη Γερμανία, το Λουξεμβούργο και την Ελλάδα. Συνολικά, όσο περισσότερο διαρκεί η φτώχεια τόσο πιο δύσκολη φαίνεται να είναι η έξοδος από αυτή

Πίνακας 10: Δεσμευμένες πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια

Κράτος-μέλος	Πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια μετά από # έτη παραμονής σε φτώχεια			Αθροιστική πιθανότητα να παραμείνει κανείς φτωχός μετά από # έτη παραμονής σε φτώχεια			
	1 έτος	2 έτη	3 έτη	1 έτος	2 έτη	3 έτη	4 έτη+
A	54,44 54,44	19,74 43,32	7,03 27,20	100,00	45,56	25,82	18,79
B	58,42 58,42	14,68 35,31	6,25 23,25	100,00	41,58	26,90	20,65
D	56,91 56,91	19,79 45,94	7,12 30,58	100,00	43,09	23,30	16,18
DK	57,42 57,42	16,02 37,62	9,79 36,85	100,00	42,58	26,56	16,77
E	53,75 53,75	19,87 42,97	8,77 33,24	100,00	46,25	26,38	17,61
EL	48,23 48,23	20,55 39,70	7,88 25,26	100,00	51,77	31,22	23,34
F	53,01 53,01	18,28 38,91	7,44 25,92	100,00	46,99	28,71	21,27
FIN	44,82 44,82	12,72 23,05	8,20 19,32	100,00	55,18	42,46	34,26
I	54,31 54,31	16,30 35,67	7,80 26,53	100,00	45,69	29,39	21,59
IRL	55,09 55,09	9,42 20,98	7,11 20,04	100,00	44,91	35,49	28,38
L	45,69 45,69	21,31 39,24	8,02 24,30	100,00	54,31	33,00	24,98
NL	63,54 63,54	15,16 41,59	6,50 30,51	100,00	36,46	21,30	14,80
P	53,45 53,45	14,21 30,53	5,67 17,53	100,00	46,55	32,34	26,67
UK	47,06 47,06	19,18 36,23	10,19 30,19	100,00	52,94	33,76	23,57
EU	53,07 53,07	18,28 38,96	8,14 28,42	100,00	46,93	28,65	20,51

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

σε όλες τις χώρες. Μια πιθανή εξήγηση σχετίζεται με τη θεωρία πως η φτώχεια είναι αυτοτροφοδοτούμενο φαινόμενο (self-generating phenomenon), επειδή, για παράδειγμα, η παραμονή σε φτώχεια απαξιώνει το ανθρώπινο κεφάλαιο και, συνεπώς, μειώνει τις πιθανότητες των ατόμων να βρουν εργασία. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, αναπτύσσεται μια «εξαρτημένη κατάσταση (state dependence situation)», η οποία δεν αφήνει τα άτομα να βγουν από τον φαύλο κύκλο της φτώχειας. Παρ' όλα αυτά, πίσω από αυτή την αρνητική σχέση που εμφανίζεται μεταξύ διάρκειας παραμονής στη φτώχεια και πιθανότητας εξόδου από αυτή μπορεί να βρίσκονται παρατηρήσιμα ή μη παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά των ατόμων ή των νοικοκυριών και να μην υπάρχει πραγματική σχέση αιτίας με ταξύ χρόνου και εκτιμώμενου κινδύνου. Αυτό θα εξεταστεί στην τελευταία ενότητα με τις κατάλληλες οικονομετρικές μεθόδους.

Όπως φαίνεται, λοιπόν, στον Πίνακα 10, στην ΕΕ συνολικά, το 53% όλων των φτωχών που ξεκινούν μια περίοδο φτώχειας βγαίνουν από αυτή σε μόλις ένα έτος. Στην Ολλανδία, η πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια στον πρώτο χρόνο είναι πολύ υψηλότερη από ό,τι στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ και αυτό είναι σύμφωνο με τα προηγούμενα αποτελέσματα που έδειχναν ότι ένα μεγάλο ποσοστό της φτώχειας στην Ολλανδία είναι μεταβατικό. Μέσα στα δύο πρώτα χρόνια, περισσότερο από το 65% των φτωχών ξεφεύγει από τη φτώχεια σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ, εκτός από τη Φιλανδία. Στην πραγματικότητα, η Φιλανδία έχει το μεγαλύτερο ποσοστό φτωχών που δεν έχουν βγει από τη φτώχεια μετά τον τρίτο χρόνο (34,36%). Βέβαια, καθώς το ποσοστό φτώχειας στη Φιλανδία είναι πολύ χαμηλό συγκρινόμενο με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, αυτό το ποσοστό αντιστοιχεί σε λιγότερο από το 3% του συνολικού της πληθυσμού. Συνεπώς, στη Φιλανδία είναι χαμηλή τόσο η πιθανότητα να είναι κανείς φτωχός όσο και η πιθανότητα να βγει από τη φτώχεια όντας φτωχός. Το ίδιο παρατηρείται σε μικρότερη έκταση στο Λουξεμβούργο. Τέλος, από τις χώρες με υψηλούς δείκτες φτώχειας, η πιο ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι η Ισπανία, όπου το 73,63% των φτωχών ατόμων ξεφεύγουν από τη φτώχεια μέσα στα δύο πρώτα χρόνια. Όμως, όπως έδειξαν και τα προηγούμενα αποτελέσματα, το φαινόμενο της φτώχειας στην Ισπανία είναι επαναλαμβανόμενο για τα ίδια άτομα, άρα το ανωτέρω αποτέλεσμα θα πρέπει να το κρίνουμε σε συνδυασμό με τις πιθανότητες επανεισόδου.

Συμπληρωματική στην εξέταση των δεσμευμένων πιθανοτήτων εξόδου από τη φτώχεια είναι η εξέταση των δεσμευμένων πιθανοτήτων εισόδου στη φτώχεια, που στην πράξη είναι επανεισόδοι. Η Stevens (1994) ήταν η πρώτη που πα-

Πίνακας 11: Δεσμευμένες πιθανότητες επανεισόδου στη φτώχεια

Κράτος-μέλος	Πιθανότητα επανεισόδου μετά από # έτη παραμονής σε μη φτώχεια			Αθροιστική πιθανότητα να παραμείνει κανείς μη φτωχός μετά από # έτη παραμονής σε κατάσταση μη φτώχειας			
	1 έτος	2 έτη	3 έτη	1 έτος	2 έτη	3 έτη	4 έτη+
A	20,72 20,72	12,95 16,33	6,02 9,07	100,00	79,28	66,33	60,31
B	22,32 22,32	15,11 19,45	8,23 13,15	100,00	77,68	62,57	54,34
D	20,16 20,16	9,95 12,46	6,36 9,10	100,00	79,84	69,89	63,53
DK	27,55 27,55	11,70 16,15	6,89 11,35	100,00	72,45	60,75	53,86
E	35,07 35,07	13,22 20,35	7,90 15,28	100,00	64,93	51,71	43,81
EL	30,22 30,22	14,11 20,23	10,15 18,23	100,00	69,78	55,67	45,52
F	26,61 26,61	15,06 20,52	8,38 14,37	100,00	73,39	58,33	49,95
FIN	22,66 22,66	18,14 23,45	21,38 36,11	100,00	77,34	59,20	37,82
I	30,12 30,12	12,59 18,01	7,88 13,75	100,00	69,88	57,29	49,41
IRL	34,26 34,26	12,63 19,22	7,65 14,41	100,00	65,74	53,11	45,46
L	20,34 20,34	14,45 18,15	8,09 12,40	100,00	79,66	65,21	57,12
NL	26,62 26,62	9,51 12,97	8,67 13,58	100,00	73,38	63,87	55,20
P	24,03 24,03	12,67 16,68	11,12 17,57	100,00	75,97	63,30	52,18
UK	24,47 24,47	14,79 19,58	8,99 14,79	100,00	75,53	60,74	51,75
EU	26,56 26,56	12,87 17,52	8,05 13,28	100,00	73,44	60,57	52,52

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

ρατήρησε τη σημασία των επαναλαμβανόμενων επεισοδίων φτώχειας στη συνολική εμπειρία φτώχειας του κάθε ατόμου. Στη δυναμική της ανάλυση για τις ΗΠΑ από το 1970 έως το 1987, βρίσκει ότι τα μισά από τα άτομα που βγαίνουν από τη φτώχεια ξαναμπαίνουν στη φτώχεια μέσα στα προσεχή πέντε έτη. Ως εκ τούτου, καταλήγει ότι η έξοδος από μια περίοδο φτώχειας δεν σημαίνει απαραίτητα τη λήξη της φτώχειας για το εν λόγω άτομο, καθώς αυτό μπορεί να «υποτροπιάσει». Για τον υπολογισμό των δεσμευμένων πιθανοτήτων επανεισόδου, επιλέγουμε και πάλι τα άτομα που είναι στο πάνελ για τουλάχιστον μία συνεχόμενη πενταετία. Τον πρώτο χρόνο απαιτούμε να είναι φτωχοί, στον δεύτερο να εξέρχονται από τη φτώχεια και από τον τρίτο χρόνο και μετά ελέγχουμε αν το άτομο επανεισέρχεται σε κατάσταση φτώχειας και πότε.

Όπως αναμενόταν, ο Πίνακας 11 δείχνει ότι το υψηλότερο ποσοστό επανεισόδου στη φτώχεια μετά τον πρώτο χρόνο παραμονής σε κατάσταση μη φτώχειας παρουσιάζεται στην Ισπανία (0,35). Στην Ισπανία και στην Ιρλανδία, σχεδόν το 50% των φτωχών ατόμων που έχουν ξεφύγει από τη φτώχεια, επανέρχονται σε κατάσταση φτώχειας μέσα στα δύο πρώτα χρόνια. Η Φιλανδία έχει πολύ υψηλό ποσοστό επανεισόδου στον τρίτο χρόνο, που τη φέρνει στη χειρότερη θέση συνολικά (μόνο 37,82% των ατόμων δεν επανεισέρχονται στη φτώχεια μετά το τρίτο έτος). Στη Δανία και την Αυστρία, πάνω από το 60% των ατόμων που έχουν εξέλθει από μια περίοδο φτώχειας παραμένουν μη φτωχοί μετά τον τρίτο χρόνο. Συνολικά, τα ποσοστά επανεισόδου στη φτώχεια είναι υψηλά σε όλες τις χώρες της ΕΕ. Σχεδόν το 27% των φτωχών που βγαίνουν από τη φτώχεια την περίοδο t , επανεισέρχονται στο $t+1$, ενώ άλλο ένα 13% πέφτει κάτω από τη γραμμή φτώχειας στο $t+2$. Στο $t+3$ σχεδόν το 50% των υπό εξέταση ατόμων έχουν ξεκινήσει μια νέα περίοδο φτώχειας (new poverty spell).

Τόσο οι απλές όσο και οι δεσμευμένες πιθανότητες εξόδου από και εισόδου (επανεισόδου) στη φτώχεια έχουν ελεγχθεί για την ευαισθησία τους με τη χρήση ενός τετραετούς και ενός επταετούς ισορροπημένου δείγματος (balanced panel). Οι πιθανότητες που προκύπτουν από τα διαφορετικά δεδομένα δεν διαφέρουν πάνω από 2% σε σύγκριση με τα αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν παραπάνω, υποδηλώνοντας ότι το φαινόμενο της εγκατάλειψης του δείγματος (attrition) δεν επηρεάζει τουλάχιστον αυτή τη δυναμική ανάλυση που αφορά το κάτω μέρος της εισοδηματικής κατανομής.

Πίνακας 12: Η κατανομή εισοδήματος κάτω από το όριο της φτώχειας

Κράτος-μέλος	Εισοδηματικό κλιμάκιο			Σύνολο	Αριθμός μεταβάσεων κάτω από τη γραμμή φτώχειας
	0%-19%	20%-39%	40%-59%		
A	7,34	18,84	73,82	100,00	2.024
B	6,01	15,76	78,23	100,00	2.154
D	6,05	18,22	75,72	100,00	3.947
DK	4,86	19,93	75,22	100,00	1.625
E	9,54	22,36	68,11	100,00	7.136
EL	10,56	21,34	68,11	100,00	5.494
F	6,46	17,74	75,79	100,00	4.724
FIN	9,84	17,79	72,37	100,00	1.643
I	9,97	22,88	67,15	100,00	7.052
IRL	3,40	16,78	79,82	100,00	3.432
L	2,67	10,81	86,52	100,00	1.159
NL	14,90	17,87	67,23	100,00	2.718
P	6,13	19,33	74,53	100,00	4.848
UK	7,95	22,33	69,72	100,00	4.311
EU	7,96	20,28	71,76	100,00	52.267

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

4.3 Ανάλυση πινάκων μετάβασης

Ένα επίσης ενδιαφέρον επιστημονικό ερώτημα είναι το πού πηγαίνουν εισοδηματικά αυτοί που ξεφεύγουν από τη φτώχεια. Βρίσκονται οριακά πάνω από τη γραμμή φτώχειας με κίνδυνο να ξαναπέσουν, οπότε και το ότι τους μετράμε εμείς μια πάνω και μια κάτω από τη γραμμή φτώχειας μπορεί να μην έχει σημαντική διαφορά για το βιοτικό τους επίπεδο ή πραγματικά ξεφεύγουν από καταστάσεις χαμηλού εισοδήματος;

Για να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα αρχικά χωρίσαμε την κατανομή του εισοδήματος σε 6 ομάδες σε σχέση με το διάμεσο εισόδημα (τρεις κάτω από τη γραμμή φτώχειας και άλλες τρεις επάνω, η υψηλότερη είναι γι' αυτούς που έφτασαν το 100% του διάμεσου εισοδήματος ή το ξεπέρασαν), και ελέγξαμε τον πρώτο χρόνο που βγαίνουν τα άτομα από τη φτώχεια πόσο κοντά στη γραμμή φτώχειας βρίσκονται.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 12, στις περισσότερες χώρες το εισόδημα των φτωχών ανέρχεται στο 40%-59% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν ει-

Πίνακας 13: Εισοδηματικό κλιμάκιο ατόμων που ξεφεύγουν από τη φτώχεια

Κράτος-μέλος	Εισοδηματικό κλιμάκιο			Σύνολο	Αριθμός μεταβάσεων πάνω από τη γραμμή φτώχειας
	60%-79%	80%-99%	100%+		
A	55,68	21,20	23,12	100,00	1.801
B	62,02	17,62	20,36	100,00	1.931
D	60,77	20,62	18,61	100,00	3.802
DK	57,76	22,77	19,47	100,00	1.285
E	51,22	25,06	23,72	100,00	6.673
EL	51,03	25,26	23,72	100,00	5.008
F	67,07	19,14	13,79	100,00	4.072
FIN	62,92	20,57	16,51	100,00	1.043
I	51,02	24,34	24,64	100,00	6.840
IRL	66,02	19,06	14,92	100,00	2.583
L	75,42	16,56	8,01	100,00	1.004
NL	57,26	22,08	20,65	100,00	2.592
P	58,52	22,52	18,96	100,00	5.082
UK	60,40	19,34	20,26	100,00	4.156
EU	58,02	21,67	20,31	100,00	47.872

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

σοδήματος. Το υψηλότερο ποσοστό απαντά στο Λουξεμβούργο, όπου το 86,52% των φτωχών βρίσκεται σε αυτή την εισοδηματική κατηγορία, ενώ το χαμηλότερο 67,15% στην Ιταλία. Το ποσοστό για την Ελλάδα είναι κοντά σε αυτό της Ιταλίας και ίδιο με αυτό της Ισπανίας 68,11%. Στο εισοδηματικό κλιμάκιο 20%-39% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος βρίσκεται περίπου το 20% των φτωχών ατόμων στην ΕΕ, ενώ στη χαμηλότερη εισοδηματική κατηγορία, κάτω δηλαδή από το 20% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν βρίσκεται περίπου το 8% του πληθυσμού της ΕΕ. Εντυπωσιακό είναι ότι το υψηλότερο αποτέλεσμα σε αυτή την κατηγορία παρουσιάζει η Ολλανδία με σχεδόν 15% του φτωχού πληθυσμού της να βρίσκεται σε αυτή την εισοδηματική κατηγορία. Η Ελλάδα έχει το αμέσως επόμενο υψηλότερο ποσοστό 10,56%. Θα πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι, όταν μελετώνται τόσο χαμηλά εισοδήματα σε έρευνες, υπάρχει συνήθως υψηλό σφάλμα μέτρησης.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 13, κατά μέσο όρο το 58% των ατόμων που ξεφεύγουν από τη φτώχεια καταφέρνουν να φτάσουν μέχρι το 80% του διάμεσου ει-

σοδήματος της χώρας τους στον πρώτο χρόνο που ακολουθεί την περίοδο φτώχειας. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι περισσότερα άτομα από την Ελλάδα, την Ιταλία και την Ισπανία, οι οποίες έχουν υψηλά ποσοστά φτώχειας, καταφέρνουν να φτάσουν και να ξεπεράσουν το 100% του διάμεσου εισοδήματος της χώρας τους. Αντίθετα στο Λουξεμβούργο μόνο το 8% των φτωχών καταφέρνει να ξεπεράσει το διάμεσο εισόδημα στον πρώτο χρόνο εξόδου από τη φτώχεια. Η Ελλάδα, που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, έχει ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά ατόμων που ξεπερνούν το 150% του διάμεσου εισοδήματος στον πρώτο χρόνο εξόδου τους από τη φτώχεια (σχεδόν 7%).

Ένας τρόπος να διερευνήσουμε τι γίνεται τα επόμενα χρόνια μετά την έξοδο των ατόμων από τη φτώχεια, λαμβάνοντας υπόψη και το βάθος της φτώχειας από το οποίο ξεκινούν οι φτωχοί, είναι με τη χρήση πινάκων μετάβασης (transition matrices). Για να συμπεριληφθεί κάποιος στην ανάλυση, πρέπει να είναι παρόν στο πάνελ πέντε συνεχόμενα έτη. Τον πρώτο χρόνο να είναι μη φτωχός, τον δεύτερο να μπαίνει στη φτώχεια (αυτό είναι και το έτος αναφοράς) και στη συνέχεια μελετάται η πορεία του εισοδήματός του για τα επόμενα τρία έτη. Άρα, αυτοί οι πίνακες μετάβασης έχουν υπολογιστεί με μέσους όρους τριετίας. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα μόνο για την Ελλάδα και την ΕΕ ως σύνολο, λόγω του μεγάλου όγκου των πληροφοριών. Στον Πίνακα 14 οριζόντια παρουσιάζονται οι εισοδηματικές ομάδες για το έτος αναφοράς, όταν όλοι είναι φτωχοί, και κάθετα βρίσκονται τα εισοδηματικά κλιμάκια στα οποία κινούνται κατά μέσο όρο τα άτομα της ομάδας αναφοράς την επόμενη τριετία.

Στην Ελλάδα από τους φτωχούς των φτωχών (χαμηλότερο εισοδηματικό κλιμάκιο) μόνο το 6,87% παραμένει στην ίδια κατάσταση κατά μέσο όρο τα επόμενα τρία χρόνια. Και συνολικά λιγότεροι από το 45% μένουν κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Στην αμέσως επόμενη εισοδηματική ομάδα (20-39%), ένα μεγάλο ποσοστό 24,95% παραμένει στάσιμο, ενώ το 48% καταφέρνει να βγει από τη φτώχεια, ποσοστό μικρότερο από ό,τι για τη φτωχότερη ομάδα. Από αυτούς που είναι πιο κοντά στη γραμμή φτώχειας, ένα 15% χειροτερεύει την κατάστασή του, ενώ το 58% ξεφεύγει από τη φτώχεια, ποσοστό σχεδόν ίδιο με αυτό της πιο χαμηλής ομάδας. Τέλος, στην ανώτερη εισοδηματική ομάδα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να φτάσουν οι φτωχοί από τη χαμηλότερη ομάδα, αλλά αυτό πιθανώς να οφείλεται σε σφάλμα μέτρησης.

Πίνακας 14: Πίνακες μετάβασης Ελλάδας και ΕΕ

Ελλάδα		Εισοδηματική ομάδα στην περίοδο αναφοράς		
Εισοδηματική ομάδα	0%-19%	20%-39%	40%-59%	
0%-19%	6,87	2,80	2,45	
20%-39%	15,31	24,95	12,16	
40%-59%	22,47	24,56	27,56	
60%-79%	19,89	18,93	24,60	
80%-99%	11,56	11,94	14,56	
100%+	23,90	16,82	18,67	
Αριθμός φτωχών στην περίοδο αναφοράς	211	500	1.478	

Ευρωπαϊκή Ένωση		Εισοδηματική ομάδα στην περίοδο αναφοράς		
Εισοδηματική ομάδα	0%-19%	20%-39%	40%-59%	
0%-19%	13,35	4,10	1,74	
20%-39%	11,81	17,42	7,19	
40%-59%	16,94	24,97	31,34	
60%-79%	17,93	19,79	30,07	
80%-99%	13,89	14,10	14,21	
100%+	26,08	19,63	15,45	
Αριθμός φτωχών στην περίοδο αναφοράς	1.571	3.690	14.026	

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύνολο, το ποσοστό των ατόμων που παραμένουν στη χαμηλότερη εισοδηματική ομάδα κατά μέσο όρο για την επόμενη τριετία είναι διπλάσιο από αυτό της Ελλάδας (13,35%), ενώ στις άλλες δύο εισοδηματικές ομάδες κάτω του ορίου της φτώχειας τα ποσοστά είναι χαμηλότερα. Αυτοί που ξεφεύγουν από τη φτώχεια κατά μέσο όρο για την επόμενη τριετία κινούνται κατά ποσοστό 17,93% οριακά πάνω από τη γραμμή φτώχειας, κατά ποσοστό 13,89% στο 80-99% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος της χώρας τους, ενώ το 26,08% ξεπερνά το 100% του παραπάνω μεγέθους. Από τα άτομα που βρίσκονται στο 20-39% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος της χώρας τους την περίοδο αναφοράς, τα περισσότερα ανέρχονται κατά μέσο όρο εισοδηματικό κλιμάκιο την επόμενη τριετία. Μόνο το 4,10% βρίσκεται σε χειρότερη θέση, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (17,42%) παραμένει στάσιμο. Τέλος, από

την τελευταία εισοδηματική ομάδα (40-59%), που είναι και η πολυπληθέστερη, ένα ποσοστό περίπου 9% χειροτερεύει τη θέση του στα επόμενα τρία χρόνια, το 31,34% παραμένει στάσιμο και συνεπώς ένα 60% ξεπερνά το όριο της φτώχειας κατά μέσο όρο την επόμενη τριετία. Το 30% όμως αυτών των ατόμων κινούνται ακριβώς στο επόμενο εισοδηματικό κλιμάκιο πάνω από το όριο της φτώχειας, ενώ μόλις το 15% καταφέρνει να φτάσει πάνω από το 100% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος της χώρας στην οποία ζει.

5. Πώς επηρεάζουν τα εισοδηματικά, δημογραφικά και επαγγελματικά γεγονότα τις μεταβάσεις από και προς τη φτώχεια

5.1 Το θεωρητικό πλαίσιο της ανάλυσης γεγονότων

Η δυναμική ανάλυση που προηγήθηκε έδειξε ότι, ανεξάρτητα από τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στις χώρες ως προς τη διάρκεια και τη συχνότητα (την επανάληψη) της φτώχειας, υπάρχει αρκετή κινητικότητα πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας, η οποία χρειάζεται να εξεταστεί περαιτέρω. Ένας τρόπος να ερμηνεύσουμε αυτές τις μεταβάσεις είναι να εντοπίσουμε κάποια γεγονότα (δημογραφικά ή εισοδηματικά) τα οποία συμβαίνουν στα μέλη του νοικοκυριού και, πιθανότατα, σχετίζονται με τις εισόδους στη και τις εξόδους από τη φτώχεια.

Οι πρωτοπόροι στην ανάλυση των γεγονότων (Bane and Ellwood, 1986) ξεχωρίζουν δύο βασικές κατηγορίες αμοιβαία αποκλειόμενων γεγονότων, οι οποίες μπορεί να επηρεάζουν τις μεταβάσεις από και προς τη φτώχεια: εισοδηματικά γεγονότα και δημογραφικά γεγονότα. Τα εισοδηματικά γεγονότα συμβαίνουν όταν κάποιο από τα στοιχεία (πηγές) του εισοδήματος αυξάνεται ή μειώνεται, ενώ τα δημογραφικά γεγονότα είναι στην πράξη αλλαγές στο μέγεθος του νοικοκυριού. Σύμφωνα με τους Oxley et al. (2000), αλλαγές στο μέγεθος του νοικοκυριού, όπως η γέννηση ενός παιδιού, επηρεάζουν το διαθέσιμο κατά κεφαλήν εισόδημα εντός του νοικοκυριού, καθώς π.χ. περισσότερα άτομα πρέπει να μοιραστούν το ίδιο εισόδημα. Στην περίπτωση δε των διαζυγίων, οι οικονομίες κλίμακας χάνονται, καθώς δημιουργούνται δύο νέα νοικοκυριά.

Το εναρκτήριο σημείο για την κατηγοριοποίηση και ιεράρχηση των γεγονότων είναι ο ορισμός του κατά κεφαλήν διαθέσιμου οικογενειακού εισοδήματος (equivalised household income or needs - adjusted household income) (Jenkins, 2000a):

$$EHI = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m x_{ijt}}{es(n, a)},$$

όπου i είναι ο αριθμός των μελών του νοικοκυριού, j οι διάφορες πηγές του εισοδήματος, x το εισόδημα των ατόμων από τις διάφορες πηγές για την περίοδο t και es η οικογενειακή κλίμακα ισοδυναμίας, η οποία εξαρτάται από τον αριθμό n και την ηλικία a των μελών του νοικοκυριού.

Όταν μια περίοδος φτώχειας ξεκινάει για ένα άτομο, αυτό γίνεται συνήθως γιατί υπήρξε μια μείωση στο κατά κεφαλήν διαθέσιμο οικογενειακό του εισόδημα. Αν αυτό δεν έχει συμβεί και αντίθετα το εισόδημα έμεινε το ίδιο ή αυξήθηκε και παρ' όλα αυτά το άτομο έπεσε κάτω από το όριο της φτώχειας, τότε προφανώς η είσοδος στη φτώχεια οφείλεται στην άνοδο της γραμμής φτώχειας και αποδίδεται στην «επίδραση της γραμμής φτώχειας (poverty line effect)». Το ίδιο συμβαίνει και με τις εξόδους από τη φτώχεια, οι οποίες δεν συνοδεύονται από μια άνοδο του κατά κεφαλήν διαθέσιμου οικογενειακού εισοδήματος. Με στόχο να μειώσουμε την επίδραση της γραμμής φτώχειας, καθώς μας ενδιαφέρει να εστιάσουμε την προσοχή μας στην επίδραση των γεγονότων που συμβαίνουν σε κάθε νοικοκυριό, διαιρούμε το οικογενειακό εισόδημα (τον αριθμητή στον παραπάνω τύπο) με το μέσο οικογενειακό εισόδημα στην κάθε χώρα για το συγκεκριμένο έτος. Με αυτό τον τρόπο κάνουμε όλα τα εισοδήματα σχετικά ως προς το μέσο της κάθε χώρας. Ταυτόχρονα, αποκλείουμε από την ανάλυση όσες μεταβάσεις κινούνται μόλις στο 5% πάνω ή κάτω από τη γραμμή φτώχειας.¹⁹ Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται τα αποτελέσματα χρησιμοποιώντας αυτή τη σχετική προσέγγιση.²⁰

Το Διάγραμμα Π1 στο Παράρτημα απεικονίζει τον αλγόριθμο των ενεργειών που αναπτύξαμε και ο οποίος εντοπίζει ποιο είναι το βασικό γεγονός το οποίο

19. Η υιοθέτηση αυτού του κανόνα μειώνει τις παρατηρήσεις από 52.267 σε 36.974 για τις εισόδους στη φτώχεια και από 47.872 σε 38.065 για τις εξόδους.

20. Τα αποτελέσματα χωρίς την αφαίρεση της επίδρασης ανάπτυξης (growth effect) είναι διαθέσιμα από τους συγγραφείς.

συνδέεται με την είσοδο στη ή την έξοδο από τη φτώχεια. Ας πάρουμε το παράδειγμα των εισόδων στη φτώχεια. Το πρόγραμμα αρχικά εντοπίζει όλα τα άτομα που μπήκαν στη φτώχεια στο t , ενώ ήταν μη φτωχοί στο $t-1$. Ύστερα, στο πρώτο βήμα ελέγχει αν η είσοδος στη φτώχεια οφείλεται σε πτώση του κατά κεφαλήν διαθέσιμου οικογενειακού εισοδήματος. Αν το άτομο εισήλθε στη φτώχεια παρόλο που το εισόδημά του αυξήθηκε ή έμεινε σταθερό, τότε προφανώς η είσοδος οφείλεται στην αύξηση της γραμμής φτώχειας, λόγω οικονομικής ανάπτυξης. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ανάλυση σταματάει σε αυτό το σημείο, γιατί, όπως ήδη αναφέρθηκε, θέλουμε να εντοπίσουμε τα μικρογεγονότα που οδήγησαν στη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των ατόμων και αυτό δεν ισχύει (δεν έχει συμβεί μείωση) στις συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Στο δεύτερο βήμα, εξετάζουμε αν το άτομο εισήλθε στη φτώχεια όντας στο ίδιο νοικοκυριό με την προηγούμενη περίοδο ή αλλάζοντας νοικοκυριό. Αν έχει αλλάξει νοικοκυριό, τότε θεωρούμε αυτό το δημογραφικό γεγονός ως το βασικό γεγονός που σχετίζεται με την πτώση κάτω από τη γραμμή φτώχειας και ελέγχουμε στο Βήμα 3B αν μετακόμισε σε ένα νέο νοικοκυριό ή σε ένα παλιό νοικοκυριό του πάνελ. Η επιστροφή σε παλιό νοικοκυριό είναι συνήθως από φοιτητές που επιστρέφουν στους γονείς τους. Και εκεί η ανάλυση τελειώνει γι' αυτά τα άτομα. Αν το νοικοκυριό είναι νέο, τότε στο Βήμα 4Γ εντοπίζουμε ποιος ήταν ο λόγος δημιουργίας του νέου νοικοκυριού (γάμος, διαζύγιο, νέος που φεύγει από πατρική οικογένεια αλλά όχι για γάμο ή κάποιο άλλο δημογραφικό γεγονός), και τελικά θεωρούμε ένα από τα αυτά τα γεγονότα ως το βασικό γεγονός εισόδου στη φτώχεια.

Πηγαίνοντας πίσω στο Βήμα 2, αν το άτομο εισέρχεται στη φτώχεια όντας στο ίδιο νοικοκυριό με πέρυσι, τότε ελέγχουμε αν υπήρξε σε αυτό το νοικοκυριό αλλαγή στον αρχηγό του νοικοκυριού. Αν όντως υπήρξε, θεωρούμε ότι αυτό είναι το κύριο δημογραφικό γεγονός που σχετίζεται με την είσοδο στη φτώχεια και στο Βήμα 4B προσδιορίζουμε το αίτιο αυτής της αλλαγής (διαζύγιο²¹, θάνατος ή άλλος λόγος εγκατάλειψης του νοικοκυριού).

Αν το άτομο ήταν στο ίδιο νοικοκυριό με τον ίδιο αρχηγό όταν ξεκίνησε η περίοδος φτώχειας, κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι περισσότεροι φτωχοί, τότε πλέον εφαρμόζουμε την κλασική ανάλυση των Bane and Ellwood και ελέγ-

21. Στα διαζύγια συμπεριλαμβάνονται και οι εν διαστάσει σύζυγοι.

χουμε αν η μείωση στο συνολικό εισόδημα του νοικοκυριού (αριθμητής) σε σχετικούς όρους είναι μεγαλύτερη από την αύξηση στην κλίμακα ισοδυναμίας, δηλαδή αύξηση στον παρονομαστή. Για παράδειγμα, αν es_1 , es_2 , hi_1 και hi_2 είναι οι τιμές των κλιμάκων ισοδυναμίας και του οικογενειακού εισοδήματος για τις περιόδους 1 και 2 αντίστοιχα, τότε η εισοδηματική επίδραση είναι ισχυρότερη αν:

$$\frac{es_2 - es_1}{es_1} < \frac{hi_2 - hi_1}{hi_1}.$$

Αν, λοιπόν, υπερτερεί το εισοδηματικό γεγονός, προχωρούμε στο Βήμα 5Α, το οποίο εντοπίζει ποια πηγή εισοδήματος στην οικογένεια έχει μειωθεί²² περισσότερο σε απόλυτους όρους. Οι πηγές εισοδήματος που έχουμε προσδιορίσει είναι: εισόδημα από εργασία του/της αρχηγού του νοικοκυριού²³, εισόδημα από εργασία συζύγου, παιδιών τέκνων ή άλλων ατόμων στο νοικοκυριό, μη εργασιακό ιδιωτικό εισόδημα (non-work private income), όπως εισόδημα από ενοίκια, μετοχές, καταθέσεις κλπ., κοινωνικά επιδόματα, συντάξεις και μια υπολειπόμενη κατηγορία για τις άλλες πηγές.

Τέλος, αν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά υπερτερούν, τότε το επιμέρους γεγονός που μπορεί να έχει οδηγήσει σε μια αύξηση της κλίμακας ισοδυναμίας είναι: ο γάμος, η μετακόμιση ενός νέου μέλους στην οικογένεια (π.χ παππούς), η γέννηση παιδιού, η ενηλικίωση παιδιού ή κάποιο άλλο δημογραφικό γεγονός. Όσον αφορά τις εξόδους από τη φτώχεια, μείωση στις ανάγκες μπορεί να προκάλεσε ένα διαζύγιο, ένας θάνατος, μέλος που φεύγει από την οικογένεια ή κάποια άλλη δημογραφική αλλαγή. Καθώς πολλά από τα δημογραφικά γεγονότα μπορούν να συμβούν ταυτόχρονα, αυτά έχουν ιεραρχηθεί με την παραπάνω σειρά με βασικό κριτήριο το μέγεθος της μεταβολής που επιφέρουν στην κλίμακα ισοδυναμίας και τη σημαντικότητά τους.²⁴

22. Ή αυξηθεί στην περίπτωση των μεταβάσεων πάνω από τη γραμμή φτώχειας.

23. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί για να μην παρερμηνευτούν τα αποτελέσματα, ότι σε κάποιες χώρες, π.χ. Αυστρία, Ηνωμένο Βασίλειο, έχουν δηλωθεί και γυναίκες ως αρχηγοί του νοικοκυριού σε ποσοστό 50% (βλέπε Πίνακα Π2 στο Παράρτημα).

24. Για παράδειγμα η αύξηση των αναγκών είναι το λιγότερο σημαντικό γεγονός γιατί επιφέρει μια αύξηση στην κλίμακα ισοδυναμίας μόλις 0,2 μονάδες. Η γέννηση ενός παιδιού είναι πιο σημαντική γιατί επιφέρει μια αλλαγή 0,3 μονάδων, αλλά όχι τόσο σημαντική όσο το να μετακομίσει ένα νέο μέλος (ενήλικας) στο νοικοκυριό που προκαλεί αύξηση 0,5 μονάδων.

5.2 Ανάλυση γεγονότων για τις εισόδους στη φτώχεια στην Ελλάδα

Ο Πίνακας 15 παρουσιάζει όλα τα γεγονότα που πιθανώς σχετίζονται με τις εισόδους στη φτώχεια στην Ελλάδα, καθώς και τη σχετική συχνότητα για κάθε κατηγορία γεγονότος. Το δείγμα περιλαμβάνει όλες τις εισόδους στη φτώχεια που συμβαίνουν την περίοδο 1994-2000, εκτός από αυτές οι οποίες φτάνουν σε χαμηλότερο επίπεδο από το 5% πάνω από τη γραμμή φτώχειας. Τα αποτελέσματα έχουν σταθμιστεί με τα διαστρωματικά σταθμά που είναι διαθέσιμα στο ΕΠΝ. Η τελευταία σειρά του πίνακα δείχνει το μέγεθος του δείγματος. Η ανάλυση γίνεται με δύο (εισοδηματικά, δημογραφικά) και με τρία είδη γεγονότων (επαγγελματικά, εισοδηματικά, δημογραφικά). Η διαφορά μεταξύ των δύο ειδών ανάλυσης είναι ότι στη δεύτερη περίπτωση, όταν ο αλγόριθμος φτάνει στο Βήμα 4Α, ένα επιπλέον βήμα προστίθεται, το οποίο αφορά μόνο τα εισοδηματικά γεγονότα. Η μείωση στο εισόδημα διαχωρίζεται αφενός σε μείωση η οποία προκλήθηκε από ένα γεγονός ανεργίας, αφετέρου σε μείωση η οποία οφείλεται σε μια καθαρή μείωση στο εισόδημα. Το «γεγονός ανεργίας» ορίζεται ως μετάβαση από ολική ή μερική απασχόληση σε ανεργία ή αδράνεια (inactivity) ή από ολική απασχόληση σε μερική απασχόληση.²⁵ Άρα, πριν εντοπίσουμε ποιο εισοδηματικό γεγονός σχετίζεται με την έναρξη της περιόδου φτώχειας με τον τρόπο που περιγράψαμε παραπάνω, ελέγχουμε πρώτα αν έχει συμβεί κάποιο γεγονός ανεργίας για κάποιο από τα μέλη του νοικοκυριού. Αν δεν έχει συμβεί κάτι τέτοιο, τότε προχωράμε κανονικά στα επόμενα βήματα του αλγόριθμου. Πρακτικά αυτό το επιπλέον βήμα αλλάζει τα αποτελέσματα μόνο για τα εισοδηματικά γεγονότα, ενώ τα δημογραφικά παραμένουν ίδια.

Σύμφωνα με την πρώτη στήλη αποτελεσμάτων του Πίνακα 15, το 99% των νοικοκυριών στην Ελλάδα εισέρχονται στη φτώχεια όντας στο ίδιο νοικοκυριό με την προηγούμενη χρονιά, ενώ το 98% έχουν και τον ίδιο αρχηγό νοικοκυριού. Στη συντριπτική τους πλειονότητα, οι είσοδοι στη φτώχεια στην Ελλάδα σχετίζονται με εισοδηματικά γεγονότα (96,48%) με βασικότερο (57,47%) τη μείωση στα εισοδήματα του αρχηγού του νοικοκυριού, οι οποίοι είναι στην πλειονότητά

25. Ο μεταβάσεις από πλήρη απασχόληση σε μερική είναι ελάχιστες στο δείγμα. Μόνο το 0,6% όλων των εργασιακών μεταβάσεων που παρατηρούνται. Γι' αυτό το λόγο, ενοποιήσαμε τις κατηγορίες παρόλο που οι μεταβάσεις από πλήρη σε μερική απασχόληση δεν είναι μεταβάσεις σε ανεργία. Βέβαια, συνήθως ακολουθούνται από μια μείωση των εργασιακών εισοδημάτων.

Πίνακας 15: Γεγονότα σχετιζόμενα με τις εισόδους στη φτώχεια στην Ελλάδα

Σχετιζόμενο γεγονός	Ανάλυση με δύο είδη γεγονότων	Ανάλυση με τρία είδη γεγονότων
1. Ίδιο νοικοκυριό	99,02	99,02
1.1 Ίδιος αρχηγός νοικοκυριού	98,19	98,19
1.1.1 Γεγονότα ανεργίας για:		19,80
Αρχηγό		8,56
Σύζυγο		5,53
Τέκνα		5,27
Άλλα μέλη		0,44
1.1.2 Εισοδηματικά γεγονότα (μείωση σε):	96,48	76,68
Εισοδήματα εργασίας του/της αρχηγού	57,47	44,77
Εισοδήματα εργασίας του/της συζύγου	5,70	3,69
Εισοδήματα εργασίας των τέκνων	7,67	5,24
Εισοδήματα εργασίας άλλων μελών	0,94	0,74
Μη εργασιακά ιδιωτικά εισοδήματα	6,19	5,48
Κοινωνικές παροχές	5,97	5,44
Συντάξεις	11,17	10,33
Άλλου είδους εισοδήματα	1,37	0,99
1.1.3 Δημογραφικά γεγονότα	1,71	1,71
Ένωση	0,10	0,10
Μέλος μετακομίζει στην οικογένεια	0,99	0,99
Γέννηση	0,32	0,32
Αύξηση των αναγκών	0,14	0,14
Άλλο δημογραφικό γεγονός	0,16	0,16
1.2 Άλλος αρχηγός νοικοκυριού	0,83	0,83
Διαζύγιο	0,15	0,15
Θάνατος	0,17	0,17
Άλλο	0,51	0,51
2. Άλλο νοικοκυριό	0,96	0,96
2.1 Παλαιό νοικοκυριό	0,03	0,03
2.2 Νέο νοικοκυριό	0,93	0,93
Ένωση	0,20	0,20
Διαζύγιο	0,02	0,02
Τέκνο εγκαταλείπει πατρική οικία	0,48	0,48
Άλλο δημογραφικό γεγονός	0,23	0,23
3. Επίδραση γραμμής φτώχειας	0,02	0,02
Αριθμός εισόδων σε φτώχεια	4.162	4.162

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

τους (75%) άνδρες σύμφωνα με τον Πίνακα Π2 του Παραρτήματος. Οι υπόλοιπες κατηγορίες εισοδημάτων υπολείπονται κατά πολύ, υποδηλώνοντας ότι η βασική πηγή εισοδημάτων των νοικοκυριών στην Ελλάδα, η μείωση της οποίας ρίχνει ένα νοικοκυριό κάτω από τη γραμμή φτώχειας, είναι το εισόδημα του συζύγου της οικογένειας. Αυτό φαίνεται και από τον Πίνακα Π3 στο Παράρτημα, ο οποίος παρουσιάζει την κατανομή του οικογενειακού εισοδήματος στις διάφορες πηγές. Σχεδόν για όλους τους τύπους νοικοκυριών το βασικό εισόδημα είναι η εργασία του αρχηγού του νοικοκυριού. Για μια κλασική οικογένεια με δύο ενήλικες και ένα ή δύο εξαρτημένα παιδιά, το ποσοστό του οικογενειακού εισοδήματος που προέρχεται από την εργασία του αρχηγού του νοικοκυριού ανέρχεται στο 67,83% και 73,95% αντίστοιχα.

Από τις υπόλοιπες εισοδηματικές κατηγορίες, οι μείωση στις συντάξεις σχετίζεται με το 11% των εισόδων σε φτώχεια, ενώ ακολουθούν η μείωση του εισοδήματος από εργασία των τέκνων (7,67%) και η μείωση μη εργασιακών ιδιωτικών εισοδημάτων (6,19%). Η μείωση των κοινωνικών παροχών σχετίζεται με το 5,97% των εισόδων στη φτώχεια, ενώ τελευταία έρχεται η μείωση των εργασιακών εισοδημάτων της συζύγου με ποσοστό 5,70%. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτού του είδους η ανάλυση δεν μπορεί να ελέγξει το κατά πόσο ένα χαμηλό επίπεδο κοινωνικών δαπανών σε μια χώρα επηρεάζει τις εισόδους στη φτώχεια, γιατί λαμβάνει υπόψη της μόνο τις μεταβολές και όχι το επίπεδο των εισοδηματικών πηγών.

Τα δημογραφικά γεγονότα εντός του ίδιου νοικοκυριού και με τον ίδιο αρχηγό νοικοκυριού σχετίζονται μόνο με το 1,7% των μεταβάσεων κάτω από τη γραμμή φτώχειας, ενώ το 1% αυτών των γεγονότων οφείλεται σε προσχώρηση νέου μέλους στην οικογένεια (όχι γέννηση μωρού), π.χ. μετακόμιση ενός παππού. Η αλλαγή του αρχηγού του νοικοκυριού σχετίζεται με το 0,83% των εισόδων σε φτώχεια, ενώ με το 1% σχετίζεται η αλλαγή νοικοκυριού, με κυριότερη αιτία την εγκατάλειψη της πατρικής εστίας από νεαρά άτομα (0,48%).

Όταν τα εισοδηματικά γεγονότα προστίθενται στην ανάλυση (τρίτη στήλη Πίνακα 15), απορροφούν περίπου το 20% της καθαρά εισοδηματικής επίδρασης. Όπως είναι αναμενόμενο, το υψηλότερο ποσοστό (8,56%) σχετίζεται με γεγονότα ανεργίας του αρχηγού του νοικοκυριού και ακολουθούν γεγονότα ανεργίας για τη σύζυγο (5,53%) και τα τέκνα (5,27%).

Στον Πίνακα 16 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα για τις μεταβάσεις κάτω από τη γραμμή φτώχειας ανά τύπο νοικοκυριού. Μελετώνται έξι κατηγορίες νοικοκυριών. Στις τρεις πρώτες δεν υπάρχουν εξαρτώμενα παιδιά, ενώ στις τρεις τελευταίες υπάρχουν. Ως εξαρτώμενα παιδιά στο ΕΠΝ ορίζονται όλα τα άτομα κάτω των 16 ή ενήλικες από 16-24 που ζουν με τους γονείς τους, δεν εργάζονται όμως και δεν είναι παντρεμένα. Ο τύπος του νοικοκυριού προσδιορίζεται από τη χρονιά εισόδου στην ή εξόδου από τη φτώχεια (και όχι από την προηγούμενη χρονιά), καθώς μπορεί και το είδος του νοικοκυριού να αλλάζει από χρονιά σε χρονιά, ιδιαίτερα αν έχουν συμβεί δημογραφικά γεγονότα.

Γενικά, για όλους τους τύπους νοικοκυριών, η εισοδηματική επίδραση είναι η πιο ισχυρή σε ποσοστό 70-85%. Τα γεγονότα ανεργίας είναι πιο σημαντικά για τις σύνθετες κατηγορίες νοικοκυριών και τις οικογένειες με παιδιά, παρά για τους ενήλικες που ζουν μόνοι τους ή τα ζευγάρια χωρίς παιδιά, ενώ τα δημογραφικά γεγονότα είναι πολύ σημαντικότερα για τις μονογονεϊκές οικογένειες και για τους ενήλικες που ζουν μόνοι τους.

Πιο αναλυτικά, για τους ενήλικες που ζουν μόνοι τους το 86% των μεταβάσεων προς τη φτώχεια συνδέεται με εισοδηματικά γεγονότα και το 5,26% με γεγονότα ανεργίας. Αυτό που είναι όμως αξιοσημείωτο είναι πως μόνο το 18,45% συνδέεται με μειώσεις στα εισοδήματα εργασίας του ενήλικα. Κατά κύριο λόγο, η μείωση του εισοδήματος οφείλεται σε μείωση των κοινωνικών επιδομάτων (31,39%) και των συντάξεων (19%), ενώ σημαντικός είναι και ο ρόλος των μη εργασιακών ιδιωτικών εισοδημάτων (16,89%). Τα δημογραφικά γεγονότα είναι σημαντικότερα σε αυτό τον τύπο νοικοκυριού από ό,τι στα υπόλοιπα (7,28) και το πιο σημαντικό δημογραφικό γεγονός που συνδέεται με την είσοδο στη φτώχεια είναι η δημιουργία νέου νοικοκυριού από παιδί που αφήνει την πατρική οικογένεια (4,94%).

Στον δεύτερο τύπο νοικοκυριού «ζευγάρι χωρίς παιδιά», το 10% των εισόδων στη φτώχεια συνδέεται με γεγονότα ανεργίας του αρχηγού του νοικοκυριού και μόλις το 3% με της συζύγου. Ο πιο σημαντικός παράγοντας που συνδέεται με την είσοδο στη φτώχεια είναι η μείωση των συντάξεων (35,38%) και ακολουθεί η μείωση στα εισοδήματα εργασίας του αρχηγού του νοικοκυριού (27,80%). Αρκετά σημαντική είναι και η επίδραση των μη εργασιακών ιδιωτικών εισοδημάτων σε ποσοστό 10%. Η δημογραφική επίδραση είναι αμελητέα σε αυτού του τύπου τα νοικοκυριά.

Πίνακας 16: Γεγονότα σχετιζόμενα με τις εισόδους στη φτώχεια στην Ελλάδα ανά τύπο νοικοκυριού

Σχετιζόμενο γεγονός	Τύπος νοικοκυριού					
	Ενήλικας	Ζευγάρι	Άλλος τύπος νοικοκυριού χωρίς εξαρτ. παιδιά	Μονογονεϊκή οικογένεια	Ζευγάρι με 1+ εξαρτημ. παιδί(α)	Άλλος τύπος νοικοκυριού με 1+ εξαρτημ. παιδί(α)
1. Ίδιο νοικοκυριό	92,72	99,42	99,17	100,00	99,67	100,00
1.1 Ίδιος αρχηγός νοικοκυριού	91,02	98,64	97,47	90,87	99,67	100,00
1.1.1 Γεγονότα ανεργίας για:	5,26	13,25	22,33	14,23	17,94	24,42
Αρχηγό	5,26	10,06	9,37	7,74	6,57	7,00
Σύζυγο	0,00	3,19	4,12	0,00	8,14	6,26
Τέκνα	0,00	0,00	8,45	6,49	3,23	9,65
Άλλα μέλη	0,00	0,00	0,39	0,00	0,00	1,51
1.1.2 Εισοδηματικά γεγονότα (μείωση σε):	85,76	85,06	73,18	69,62	78,47	71,54
Εισοδ. εργασίας του/της αρχηγού	18,48	27,80	31,23	30,77	66,18	43,41
Εισοδ. εργασίας του/της συζύγου	0,00	4,28	2,16	0,00	5,93	3,75
Εισοδ. εργασίας των τέκνων	0,00	2,35	14,82	0,00	0,40	5,86
Εισοδ. εργασίας άλλων μελών	0,00	0,28	1,12	0,00	0,00	1,50
Μη εργασιακά ιδιωτικά εισοδήμ.	16,89	10,01	2,87	24,04	5,29	3,23
Κοινωνικές παροχές	31,39	4,81	5,75	10,55	0,60	6,83
Συντάξεις	19,00	35,38	12,28	0,00	0,07	6,23
Άλλου είδους εισοδήματα	0,00	0,15	2,95	4,26	0,00	0,73
1.1.3 Δημογραφικά γεγονότα	0,00	0,33	1,96	7,02	3,26	4,04
Ένωση	0,00	0,24	0,20	0,00	0,10	0,07
Μέλος μετακομίζει στην οικογ.	0,00	0,09	1,56	3,39	0,46	1,75
Γέννηση	0,00	0,00	0,00	0,00	0,96	0,23
Αύξηση των αναγκών	0,00	0,00	0,00	3,63	1,74	0,80
Άλλο δημογραφικό γεγονός	0,00	0,00	0,20	0,00	0,00	1,19
1.2 Άλλος αρχηγός νοικοκυριού	1,70	0,78	1,70	9,13	0,00	0,00
Διαζύγιο	0,00	0,00	0,00	7,03	0,00	0,00
Θάνατος	1,20	0,00	0,27	0,00	0,00	0,00
Άλλο	0,50	0,78	1,43	2,10	0,00	0,00
2. Άλλο νοικοκυριό	7,28	0,58	0,83	0,00	0,33	0,00
2.1 Παλαιό νοικοκυριό	0,00	0,00	0,13	0,00	0,00	0,00
2.2 Νέο νοικοκυριό	7,28	0,58	0,70	0,00	0,33	0,00
Ένωση	0,00	0,50	0,00	0,00	0,22	0,00
Διαζύγιο	0,23	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Τέκνο εγκαταλείπει πατρική οικία	4,94	0,00	0,53	0,00	0,00	0,00
Άλλο δημογραφικό γεγονός	2,11	0,08	0,17	0,00	0,11	0,00
Αριθμός εισόδων σε φτώχεια	236	918	1.155	79	1.669	1.429

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Στην τρίτη κατηγορία «άλλου είδους νοικοκυριό χωρίς εξαρτημένα παιδιά», ανήκουν στην Ελλάδα πολλές οικογένειες με παιδιά άνω των 24, τα οποία μένουν με τους γονείς τους είτε εργάζονται είτε όχι, γι' αυτό και τα γεγονότα ανεργίας καθώς και τα εισοδήματα των τέκνων είναι σημαντικά γι' αυτού του είδους τα νοικοκυριά. Συνολικά, τα γεγονότα ανεργίας γι' αυτά τα νοικοκυριά σχετίζονται με το 22,33% όλων των μεταβάσεων κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Η απώλεια εργασίας για τον αρχηγό του νοικοκυριού είναι η πιο σημαντική (9,37%), αλλά ακολουθεί σε μικρή απόσταση αυτή των τέκνων (8,45%), ενώ πολύ πιο χαμηλή είναι αυτή της συζύγου (4,12%). Η επίδραση των καθαρών εισοδηματικών γεγονότων ανέρχεται στο 73,18% των περιπτώσεων εκ των οποίων το 31,23% αφορά μειώσεις στο εισόδημα της εργασίας του αρχηγού του νοικοκυριού και ακολουθούν κατά 14,82% μειώσεις στα εργασιακά εισοδήματα των τέκνων και κατά 12,28% στις συντάξεις. Η επίδραση των δημογραφικών γεγονότων είναι χαμηλή και σε αυτό τον τύπο νοικοκυριού.

Στις μονογονεϊκές οικογένειες με τουλάχιστον ένα εξαρτημένο τέκνο, τα γεγονότα ανεργίας του αρχηγού του νοικοκυριού είναι σχεδόν εξίσου σημαντικά όσο και των τέκνων (προφανώς των μη εξαρτημένων) σε ποσοστά 7,74% και 6,49% αντίστοιχα. Τα εισοδήματα του αρχηγού του νοικοκυριού παραμένουν σημαντικά και σε αυτό τον τύπο νοικοκυριού και συνδέονται με το 30,77% των εισόδων στη φτώχεια. Μειώσεις στα μη εργασιακά ιδιωτικά εισοδήματα συνδέονται με το 24,04% των εισόδων στη φτώχεια για τις μονογονεϊκές οικογένειες, ενώ ένα 10% συνδέεται με τη μείωση κοινωνικών επιδομάτων, τα οποία αποτελούν σημαντικές πηγές εισοδήματος για τις μονογονεϊκές οικογένειες, όπως φαίνεται και στον Πίνακα Π3 στο Παράρτημα. Τα δημογραφικά γεγονότα και κυρίως το διαζύγιο, το οποίο και μετατρέπει ένα νοικοκυριό σε μονογονεϊκό, είναι πιο σημαντικά από ό,τι για οποιονδήποτε άλλο τύπο νοικοκυριού. Συνολικά σχετίζονται με τις μεταβάσεις κάτω από τη γραμμή φτώχειας γι' αυτές τις οικογένειες σε ποσοστό μεγαλύτερο του 16%.

Στην κατηγορία που συγκεντρώνει τις περισσότερες εισόδους στη φτώχεια, αυτή της κλασικής οικογένειας με ένα ζευγάρι και τουλάχιστον ένα εξαρτώμενο παιδί, ο συντριπτικός παράγοντας για την είσοδο του νοικοκυριού στη φτώχεια είναι η μείωση των εισοδημάτων εργασίας του αρχηγού (66,18%) και ακολουθεί η μετάβαση σε ανεργία για τη σύζυγο σε ποσοστό μόλις 8,14% και του αρχηγού

σε ποσοστό 7,74%. Η επίδραση των δημογραφικών γεγονότων είναι πολύ μικρή με πιο σημαντική την αύξηση των αναγκών της οικογένειας (1,74%).

Τέλος, για την υπολειπόμενη κατηγορία με τουλάχιστον ένα εξαρτημένο παιδί, η οποία αφορά τον δεύτερο υψηλότερο αριθμό μεταβάσεων προς τη φτώχεια (1.429), τα γεγονότα ανεργίας συνδέονται σχεδόν με το 25% των μεταβάσεων. Σημαντικότερη είναι η απώλεια εργασίας για τα μη εξαρτημένα τέκνα (9,65%) και ακολουθεί αυτή του αρχηγού του νοικοκυριού (7%) και της συζύγου (6,26%). Τα καθαρά εισοδηματικά γεγονότα στο σύνολό τους αφορούν το 71,54% των μεταβάσεων, αλλά είναι πιο ισοκατανεμημένα στις επιμέρους πηγές εισοδήματος από ό,τι στον προηγούμενο τύπο νοικοκυριού. Το εισόδημα του αρχηγού εξακολουθεί να παίζει τον κυρίαρχο ρόλο (43,41%) και ακολουθούν με περίπου 6% τα κοινωνικά επιδόματα, οι συντάξεις και τα εισοδήματα από εργασία των παιδιών. Η συνολική επίδραση των δημογραφικών γεγονότων είναι πολύ χαμηλή, μόλις 4%, με σημαντικότερο παράγοντα την είσοδο νέου μέλους στην οικογένεια (όχι γέννηση).

5.3 Ανάλυση γεγονότων για τις εξόδους από τη φτώχεια στην Ελλάδα

Τα αποτελέσματα για τις εξόδους από τη φτώχεια παρουσιάζει ο Πίνακας 17. Οι περισσότερες μεταβάσεις πάνω από τη γραμμή φτώχειας, όπως και αυτές κάτω από τη γραμμή φτώχειας, γίνονται χωρίς τα άτομα να αλλάξουν νοικοκυριό (98,87%) ή αρχηγό νοικοκυριού (95,63%) σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Η κύρια διαφορά σε σχέση με τις εισόδους είναι ότι η επίδραση των δημογραφικών γεγονότων σε σχέση με αυτή των εισοδηματικών είναι αυξημένη, κυρίως λόγω του ότι η αλλαγή του αρχηγού νοικοκυριού έχει μεγαλύτερη σημασία για τις εισόδους στη φτώχεια (3,24%) από ό,τι για τις εξόδους (0,83%). Ταυτόχρονα, ως προς τις επιμέρους εισοδηματικές πηγές, το ποσοστό των μεταβάσεων από τη φτώχεια που σχετίζεται με αυξήσεις στα εισοδήματα του αρχηγού του νοικοκυριού (48,42%) είναι μικρότερο σε σχέση με το ποσοστό των μειώσεων που σχετιζόταν με τις εισόδους στη φτώχεια (57,47%). Αντίθετα, η σημασία των δευτερευόντων εργασιακών εισοδημάτων όπως της συζύγου (7,88%) και των τέκνων (8,26%) φαίνεται να είναι αυξημένη. Το ίδιο συμβαίνει και με τις υπόλοιπες πηγές του εισοδήματος: μη εργασιακά ιδιωτικά εισοδήματα (7,41%), κοινωνικές παροχές (7,09%) και συντάξεις (13,22%).

Πίνακας 17: Γεγονότα σχετιζόμενα με τις εξόδους από τη φτώχεια στην Ελλάδα

Σχετιζόμενο γεγονός	Ανάλυση με δύο είδη γεγονότων	Ανάλυση με τρία είδη γεγονότων
1. Ίδιο νοικοκυριό	98,87	98,87
1.1 Ίδιος αρχηγός νοικοκυριού	95,63	95,63
1.1.1 Γεγονότα εύρεσης εργασίας για:		19,90
Αρχηγό		5,12
Σύζυγο		6,60
Τέκνα		8,03
Άλλα μέλη		0,15
1.1.2 Εισοδηματικά γεγονότα (αύξηση σε):	93,91	74,00
Εισοδήματα εργασίας του/της αρχηγού	48,42	38,81
Εισοδήματα εργασίας του/της συζύγου	7,88	5,03
Εισοδήματα εργασίας των τέκνων	8,26	5,43
Εισοδήματα εργασίας άλλων μελών	0,48	0,34
Μη εργασιακά ιδιωτικά εισοδήματα	7,41	6,34
Κοινωνικές παροχές	7,09	6,31
Συντάξεις	13,22	10,68
Άλλου είδους εισοδήματα	1,15	1,06
1.1.3 Δημογραφικά γεγονότα	1,72	1,73
Διαζύγιο	0,02	0,02
Θάνατος	0,47	0,47
Μέλος φεύγει από την οικογένεια	1,23	1,24
Άλλο δημογραφικό γεγονός	0,00	0,00
1.2 Άλλος αρχηγός νοικοκυριού	3,24	3,24
Διαζύγιο	0,24	0,24
Θάνατος	1,97	1,97
Άλλο	1,03	1,03
2. Άλλο νοικοκυριό	1,10	1,10
2.1 Παλαιό νοικοκυριό	0,17	0,17
2.2 Νέο νοικοκυριό	0,93	0,93
Ένωση	0,22	0,22
Διαζύγιο	0,05	0,05
Τέκνο εγκαταλείπει πατρική οικία	0,31	0,31
Άλλο δημογραφικό γεγονός	0,35	0,35
3. Επίδραση γραμμής φτώχειας	0,03	0,03
Αριθμός εξόδων από τη φτώχεια	4.118	4.118

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Από τα δημογραφικά γεγονότα που συμβαίνουν εντός του ίδιου νοικοκυριού με τον ίδιο αρχηγό, το πιο σημαντικό είναι η αποχώρηση ενός μέλους (1,23%). Προφανώς με την αποχώρηση ενός μέλους, η μείωση στην κλίμακα ισοδυναμίας έχει μεγαλύτερη επίδραση από μια πιθανή μείωση στο οικογενειακό εισόδημα, αν αυτό το άτομο είχε προσωπικά εισοδήματα, και αυτό οδηγεί στην έξοδο του νοικοκυριού από τη φτώχεια. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η αλλαγή του αρχηγού του νοικοκυριού φαίνεται να βοηθάει τις εξόδους από τη φτώχεια και το παράδοξο είναι ότι ο πιο σημαντικός παράγοντας είναι ο θάνατος του αρχηγού του νοικοκυριού, ο οποίος όμως δεν ήταν σημαντικός για τις εισόδους στη φτώχεια. Αυτό προφανώς συμβαίνει γιατί μειώνονται τα μέλη της οικογένειας, ενώ πιθανότατα διατηρείται το οικογενειακό εισόδημα στα ίδια επίπεδα μέσω των συντάξεων και των κοινωνικών επιδομάτων. Στις επόμενες παραγράφους θα δούμε αναλυτικά ποιους τύπους νοικοκυριών αφορά αυτό το αποτέλεσμα. Τέλος, η δημιουργία νέου νοικοκυριού, λόγω ένωσης, διαζυγίου ή τέκνου που εγκαταλείπει την πατρική εστία έχει ακριβώς την ίδια επίδραση για τις εξόδους από τη φτώχεια όσο και για τις εισόδους.

Όταν προσθέτουμε και γεγονότα εργασίας (στήλη 3), αυτά απορροφούν ένα 20% της εισοδηματικής επίδρασης, ακριβώς όπως και στις μεταβάσεις κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Τώρα, όμως, η εύρεση εργασίας από τη σύζυγο (6,60%) και τα τέκνα (8,03%) είναι πιο σημαντική από την εύρεση εργασίας για τον αρχηγό του νοικοκυριού (5,12%). Δηλαδή, ενώ για τις εισόδους στη φτώχεια η απώλεια εργασίας από τον αρχηγό του νοικοκυριού ήταν το πιο σημαντικό γεγονός, για τις εξόδους στη φτώχεια είναι η εύρεση εργασίας από τα υπόλοιπα μέλη.

Στον Πίνακα 18 παρουσιάζονται τα γεγονότα που σχετίζονται με μεταβάσεις πάνω από τη γραμμή φτώχειας ανά τύπο νοικοκυριού. Οι έξι κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν για τις εισόδους χρησιμοποιούνται και πάλι. Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία που περιλαμβάνει τους ενήλικες που ζουν μόνοι τους, έχουμε μια σημαντική μείωση των ποσοστών των εργασιακών και εισοδηματικών γεγονότων που σχετίζονται με τη λήξη μιας περιόδου φτώχειας σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά που αφορούσαν την έναρξη μιας τέτοιας περιόδου. Πιο αναλυτικά, τα γεγονότα εύρεσης εργασίας αντιστοιχούν τώρα μόλις στο 2,7% των μεταβάσεων, ενώ για τις εξόδους ήταν στο 5,26% και τα εισοδηματικά γεγονότα στο 69,28%, ενώ για τις εισόδους το ποσοστό ανερχόταν στο 86,76%. Συνεπώς τα δημογραφικά γεγονότα συνολικά φαίνεται να σχετίζονται με πάνω

από το 25% των εξόδων από τη φτώχεια. Παραδόξως, πιο σημαντικό δημογραφικό γεγονός για τη λήξη μιας περιόδου φτώχειας είναι ο θάνατος του αρχηγού του νοικοκυριού (15,56%) ή ο θάνατος άλλου μέλους (4,20%), γεγονός το οποίο μετατρέπει προφανώς και τον τύπο νοικοκυριού σε «ενήλικα που ζει μόνος του». Αυτό, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, οφείλεται στο γεγονός ότι το όφελος από τη μείωση στην κλίμακα ισοδυναμίας του νοικοκυριού είναι μεγαλύτερο από πιθανή απώλεια εισοδήματος λόγω του θανάτου. Τέλος, σε αυτό τον τύπο νοικοκυριού, το 2,36% των εξόδων από τη φτώχεια αφορά άτομα που εγκαταλείπουν την πατρική τους εστία για να ζήσουν μόνα τους.

Για τα ζευγάρια χωρίς παιδιά, τα γεγονότα εύρεσης εργασίας δεν είναι τόσο σημαντικά για τις εξόδους από τη φτώχεια όσο τα γεγονότα απώλειας εργασίας για τις εισόδους. Επιπλέον, η επίδραση των εισοδηματικών γεγονότων κινείται συνολικά στα ίδια επίπεδα (85,06%), με μια μικρή μείωση στη σημασία των αποδοχών του αρχηγού του νοικοκυριού και αύξηση της επίδρασης των συντάξεων. Τα δημογραφικά γεγονότα σχετίζονται περίπου με το 5% των εξόδων από τη φτώχεια.

Για την υπολειπόμενη κατηγορία χωρίς εξαρτημένα παιδιά, τα γεγονότα εύρεσης εργασίας αναδεικνύονται σε έναν πολύ σημαντικό παράγοντα εξόδου από τη φτώχεια (30,05%) και ιδιαίτερα η εύρεση εργασίας από τα τέκνα του νοικοκυριού (20,29%). Όπως ήδη αναφέρθηκε, σε αυτό το είδος νοικοκυριού ανήκουν οι οικογένειες με δύο γονείς και δύο ενήλικα παιδιά άνω των 24 τα οποία εξακολουθούν να μένουν στην πατρική εστία είτε δουλεύουν είτε όχι. Αυτός είναι ένας πολύ κοινός τύπος ελληνικής οικογένειας γιατί, όπως φαίνεται από τον Πίνακα Π3 στο Παράρτημα, το μερίδιο του ελληνικού πληθυσμού που ζει σε τέτοιου είδους νοικοκυριά είναι 21,52%, σχεδόν όσο αυτό που ζει στην κλασική οικογένεια με δύο γονείς και δύο εξαρτημένα τέκνα (22,21%). Είναι προφανές ότι για μια φτωχή οικογένεια αυτού του είδους, η εύρεση εργασίας από τα τέκνα είναι ένας καθοριστικός παράγοντας εξόδου από τη φτώχεια. Σημαντική είναι επίσης η επίδραση της καθαρής αύξησης εισοδήματος των τέκνων 16,31%, ενώ η αντίστοιχη επίδραση για τα εισοδήματα του αρχηγού του νοικοκυριού είναι 23,15% και της συζύγου μόλις 1,67%. Η επίδραση των συντάξεων ανέρχεται στο 12,17% και είναι στα ίδια επίπεδα με τις εισόδους στη φτώχεια. Τα δημογραφικά γεγονότα έχουν και σε αυτή την κατηγορία νοικοκυριού μεγαλύτερη επίδραση για τις εξόδους από τη φτώχεια από ό,τι για τις εισόδους.

Στις μονογονεϊκές οικογένειες, τα γεγονότα εύρεσης εργασίας σχετίζονται σε ένα υψηλό ποσοστό (20,34%) με τις εξόδους από τη φτώχεια. Η εύρεση εργασίας από τον αρχηγό του νοικοκυριού είναι πολύ πιο σημαντική για τις εξόδους από τη φτώχεια (14,23%), από ό,τι η απώλεια εργασίας για τις εισόδους (7,74%). Αντίθετα, η επίδραση από τις μεταβολές στα εισοδήματα εργασίας του αρχηγού του νοικοκυριού μειώνεται σε 27,38% σε σχέση με 30,77% που ήταν στις εισόδους, αλλά ενισχύεται ο ρόλος των εισοδημάτων εργασίας των τέκνων (7,05%), καθώς και των κοινωνικών παροχών (17,74%). Τα δημογραφικά γεγονότα φαίνεται να είναι πολύ σημαντικά για τις μονογονεϊκές οικογένειες, καθώς περίπου το 15% των μεταβάσεων πάνω από τη γραμμή φτώχειας σχετίζονται με αυτά. Το διαζύγιο και ο θάνατος του αρχηγού του νοικοκυριού, που είναι και οι αιτίες για τη δημιουργία της μονογονεϊκής οικογένειας, φαίνεται να βοηθούν το νοικοκυριό να βγει από τη φτώχεια για τους λόγους αναλογίας μεταξύ κλίμακας ισοδυναμίας και οικογενειακού εισοδήματος που αναπτύξαμε παραπάνω.

Στην κλασική οικογένεια «ζευγάρι με τουλάχιστον ένα εξαρτημένο τέκνο», τα εισοδηματικά γεγονότα (81,88%), και ιδιαίτερα οι μεταβολές στο εισόδημα του αρχηγού του νοικοκυριού (62,89%), παραμένουν ο καθοριστικός παράγοντας εξόδου από τη φτώχεια. Η εύρεση εργασίας από τον αρχηγό ή τη σύζυγο σχετίζεται με το 14,27% των εξόδων από τη φτώχεια, με την εύρεση εργασίας ιδίως από τη σύζυγο να παίζει τον σημαντικότερο ρόλο (9,51%). Η επίδραση της αύξησης του εισοδήματος της συζύγου σχετίζεται μόνο με το 7,92% των εξόδων από τη φτώχεια, ενώ η επίδραση των υπόλοιπων πηγών εισοδήματος, καθώς και των δημογραφικών γεγονότων είναι πάρα πολύ μικρή γι' αυτού του τύπου τα νοικοκυριά.

Τέλος, στην υπολειπόμενη κατηγορία με τουλάχιστον ένα εξαρτημένο τέκνο τα γεγονότα εύρεσης εργασίας είναι από τους πιο σημαντικούς παράγοντες εξόδου από τη φτώχεια (27,47%) και ιδιαίτερα η εύρεση εργασίας από τα μη εξαρτημένα τέκνα της οικογένειας (13,65%). Τα εισοδηματικά γεγονότα παραμένουν το ίδιο σημαντικά όπως για τις εισόδους, με πιο σημαντικό από όλα την αύξηση στα εισοδήματα του αρχηγού του νοικοκυριού (43,75%) και ακολουθούν με μεγάλη διαφορά οι κοινωνικές παροχές (7,61%) και οι μεταβολές στα εισοδήματα της συζύγου (7,23%). Και γι' αυτό τον τύπο νοικοκυριού, η λήξη μιας περιόδου φτώχειας δεν φαίνεται να σχετίζεται σημαντικά με δημογραφικά γεγονότα.

Πίνακας 18: Γεγονότα σχετιζόμενα με τις εξόδους από τη φτώχεια στην Ελλάδα ανά τύπο νοικοκυριού

Σχετιζόμενο γεγονός	Τύπος νοικοκυριού					
	Ενήλικας	Ζευγάρι	Άλλος τύπος νοικοκυριού χωρίς εξαρτ. παιδιά	Μονογονεϊκή οικογένεια	Ζευγάρι με 1+ εξαρτημ. παιδί(α)	Άλλος τύπος νοικοκυριού με 1+ εξαρτημ. παιδί(α)
1. Ίδιο νοικοκυριό	97,30	98,39	99,26	100,00	99,37	99,37
1.1 Ίδιος αρχηγός νοικοκυριού	79,28	98,21	95,49	85,82	97,99	99,18
1.1.1 Γεγονότα εύρεσης εργασίας για:	2,70	7,16	30,05	20,34	14,27	27,47
Αρχηγό	2,70	4,35	4,65	14,23	4,76	4,35
Σύζυγο	0,00	2,81	5,11	0,00	9,51	7,41
Τέκνα	0,00	0,00	20,29	6,11	0,00	13,65
Άλλα μέλη	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,06
1.1.2 Εισοδηματικά γεγονότα (αύξηση σε):	69,28	87,98	64,37	65,48	81,88	71,22
Εισοδ. εργασίας του/της αρχηγού	13,00	24,50	23,25	27,38	62,89	43,75
Εισοδ. εργασίας του/της συζύγου	0,00	5,01	1,67	0,00	7,92	7,23
Εισοδ. εργασίας των τέκνων	0,00	0,00	16,31	7,05	1,07	5,01
Εισοδ. εργασίας άλλων μελών	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,33
Μη εργασιακά ιδιωτικά εισοδήμ.	17,04	12,32	2,62	8,63	5,51	2,61
Κοινωνικές παροχές	25,63	5,65	6,06	17,74	1,52	7,61
Συντάξεις	13,61	40,03	12,17	0,00	2,38	2,90
Άλλου είδους εισοδήματα	0,00	0,47	1,29	4,68	0,59	1,78
1.1.3 Δημογραφικά γεγονότα	7,30	3,07	1,07	0,00	1,84	0,49
Διαζύγιο	0,25	0,00	0,08	0,00	0,00	0,00
Θάνατος	4,20	0,82	0,00	0,00	0,27	0,49
Μέλος φεύγει από την οικογένεια	2,85	2,25	0,99	0,00	1,57	0,00
Άλλο δημογραφικό γεγονός	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.2 Άλλος αρχηγός νοικοκυριού	18,02	0,18	3,77	14,18	1,38	0,19
Διαζύγιο	0,00	0,00	0,00	7,20	0,00	0,00
Θάνατος	15,56	0,00	2,90	4,82	0,00	0,13
Άλλο	2,46	0,18	0,87	2,16	1,38	0,06
2. Άλλο νοικοκυριό	2,70	1,61	0,74	0,00	0,63	0,63
2.1 Παλαιό νοικοκυριό	0,00	0,00	0,27	0,00	0,20	0,10
2.2 Νέο νοικοκυριό	2,70	1,61	0,47	0,00	0,43	0,53
Ένωση	0,00	0,69	0,02	0,00	0,22	0,03
Διαζύγιο	0,00	0,00	0,18	0,00	0,00	0,00
Τέκνο εγκαταλείπει πατρική οικία	2,36	0,00	0,00	0,00	0,00	0,45
Άλλο δημογραφικό γεγονός	0,34	0,92	0,27	0,00	0,21	0,05
Αριθμός εξόδων από τη φτώχεια	292	751	1.161	121	1.473	1.210

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

5.4 Συμπεράσματα

Συνοπτικά, η ανάλυση γεγονότων για τις μεταβάσεις πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας οδηγεί στα ακόλουθα συμπεράσματα. Πρώτον, το μεγαλύτερο ποσοστό μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας σχετίζεται περισσότερο με εισοδηματικά παρά με δημογραφικά γεγονότα. Δεύτερον, όταν εισάγονται και γεγονότα εργασίας στην ανάλυση, αποδυναμώνονται τα καθαρά εισοδηματικά γεγονότα πάνω από 20% στις περισσότερες περιπτώσεις. Τρίτον, η επίδραση της εύρεσης εργασίας στην έξοδο από τη φτώχεια είναι πιο σημαντική από την επίδραση της ανεργίας στην είσοδο στη φτώχεια. Τέταρτον, η σημασία των διαφόρων επιμέρους πηγών εισοδήματος διαφέρει όταν διασπαστεί το δείγμα με βάση τον τύπο του νοικοκυριού. Και αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στο σχεδιασμό πολιτικών καταπολέμησης της φτώχειας ανάλογα με ποια είναι η ομάδα στόχος (target group) της κάθε πολιτικής που εφαρμόζεται. Πέμπτον, στην Ελλάδα το μεγαλύτερο βάρος και για την είσοδο και για την έξοδο των νοικοκυριών από τη φτώχεια το φέρει ο αρχηγός του νοικοκυριού, είτε μέσω των καθαρών μεταβολών στο εισόδημά του είτε μέσω γεγονότων απώλειας και εύρεσης εργασίας.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η μεθοδολογία ανάλυσης των γεγονότων (event analysis) που παρουσιάστηκε έχει και κάποιους σημαντικούς περιορισμούς. Πρώτον, δεν μπορεί να αναλύσει την επίδραση δύο ή και περισσότερων γεγονότων που συμβαίνουν ταυτόχρονα, πρέπει μέσω της ιεράρχησης να επιλεγεί ένα γεγονός ως το πιο βασικό γεγονός που σχετίζεται με τη λήξη ή έναρξη μιας περιόδου φτώχειας. Δεύτερον, ελέγχει μόνο μεταβολές π.χ στα κοινωνικά επιδόματα, αλλά δεν μπορεί να συσχετίσει το χαμηλό επίπεδο κοινωνικών δαπανών με τη χαμηλή πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια. Και, προφανώς, όπου δεν υπάρχουν υψηλά επιδόματα δεν υπάρχουν και μεταβολές. Τρίτον, εστιάζεται σε μικρογεγονότα που συμβαίνουν στο νοικοκυριό και δεν μπορεί άμεσα να συσχετίσει π.χ τις εξόδους από τη φτώχεια, λόγω π.χ εύρεσης εργασίας με μια γενική πτώση της ανεργίας. Δεν μπορεί δηλαδή να εισαγάγει στην ανάλυση μακροοικονομικά φαινόμενα. Τέταρτον, δεν μπορεί να τεκμηριώσει σχέση αιτιότητας μεταξύ του γεγονότος που συμβαίνει και της εισόδου ή εξόδου από τη φτώχεια. Απλώς παρατηρούμε ότι την περίοδο που έχουμε μια μετάβαση από ή προς τη φτώχεια συμβαίνει και κάποιο εισοδηματικό ή δημογραφικό γεγονός. Δεν μπορούμε όμως να τεκμηριώσουμε ότι αυτό το γεγονός οδήγησε στην εκκίνηση ή

λήξη της περιόδου φτώχειας. Συνεπώς, δεν υποκαθιστά την πολυμεταβλητή ανάλυση η οποία θα παρουσιαστεί στο επόμενο κεφάλαιο, αλλά τη συμπληρώνει με πολύ ενδιαφέροντα τρόπο, κυρίως γιατί προσφέρει ιδέες για υποθέσεις που θα ήταν καλό να ελεγχθούν και για οικονομετρικές τεχνικές.

6. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες εισόδου στη φτώχεια και εξόδου από αυτή και η επίδραση του χρόνου

6.1 Πολυμεταβλητή ανάλυση τύπου logit

6.1.1 Θεωρητικό πλαίσιο

Η ανάλυση γεγονότων των Bane and Ellwood που παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο συνδέει ένα και μόνο γεγονός που συνέβη μέσα σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο διάρκειας ενός έτους με μια μετάβαση από ή προς τη φτώχεια που συνέβη την ίδια περίοδο. Όπως ήδη αναφέρθηκε, αυτό δεν σημαίνει ότι υπάρχει σχέση αιτιότητας μεταξύ των δύο μεταβλητών, με την έννοια ότι το συγκεκριμένο γεγονός (π.χ. θάνατος του αρχηγού του νοικοκυριού) προκαλεί τη μετάβαση από ή προς τη φτώχεια. Αν θέλουμε να επιτρέψουμε σε παραπάνω από ένα γεγονότα να συμβούν ταυτόχρονα και να εξετάσουμε τους προσδιοριστικούς παράγοντες των εισόδων στη και των εξόδων από τη φτώχεια θα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε πολυμεταβλητή ανάλυση πιθανοτήτων τύπου logit (multivariate logit analysis), όπου τα εισοδηματικά και δημογραφικά γεγονότα, καθώς και οι κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές εισάγονται ως ανεξάρτητες μεταβλητές στην παλινδρόμηση και προσδιορίζουν την πιθανότητα εισόδου στην ή εξόδου από τη φτώχεια, την εξαρτημένη δηλαδή μεταβλητή.

Η πολυμεταβλητή ανάλυση πιθανοτήτων έχει ευρύτατα χρησιμοποιηθεί σε πολλές αναλύσεις με στόχο να εξετάσει την εγκυρότητα της ανάλυσης γεγονότων, καθώς και για να διασπάσει την επίδραση των γεγονότων από την επίδραση άλλων κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των ατόμων και των νοικοκυριών. Πάντως, το ζήτημα του κατά πόσο μπορούν μεταβλητές μεταβολών (change variables), όπως είναι οι μεταβλητές γεγονότων, να συνυπάρχουν στο ίδιο υπό-

δειγμα με στατικές μεταβλητές έχει δημιουργήσει αντικρουόμενες απόψεις στη βιβλιογραφία. Η Stevens (1995) δείχνει ότι είναι δύσκολο να εντοπίσει κανείς στατιστικά σημαντικές σχέσεις μεταξύ πιθανοτήτων μεταβολών και γεγονότων όταν και άλλα χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα η ηλικία και το φύλο του αρχηγού του νοικοκυριού, περιέχονται στην παλινδρόμηση, καθώς αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί να προσδιορίζουν επίσης τα άτομα με υψηλή πιθανότητα να έχουν κάποια δημογραφική ή επαγγελματική μεταβολή. Αν αυτό ισχύει, τότε έχουμε πρόβλημα ενδογένειας (endogeneity problem). Επιπλέον, η συνυπαρξη τόσο των στατικών όσο και των αντίστοιχων μεταβλητών μεταβολών στο ίδιο υπόδειγμα μπορεί να οδηγήσει σε πολυσυγραμμικότητα (multicollinearity) ή υπερβολική εξειδίκευση του υποδείγματος (overspecification).

Πολλοί ερευνητές αποδεικνύουν ότι οι μεταβλητές μεταβολών παραμένουν στατιστικά σημαντικές, ακόμη και αν περιλαμβάνονται οι αντίστοιχες στατικές μεταβλητές στο ίδιο υπόδειγμα. Για παράδειγμα, δύο σημαντικές μελέτες του ΟΟΣΑ (Antolin et al., 1999· Oxley et al., 2000) βρίσκουν ότι και οι μεταβλητές επαγγελματικής κατάστασης και οι μεταβλητές εισόδου/εξόδου από ανεργία είναι σημαντικές για τις μεταβάσεις πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Όταν εξετάζουν την επίδραση των μεταβλητών γεγονότων στις μεταβάσεις από και προς τη φτώχεια, οι Muffels (2000) και Muffels et al. (2000) βρίσκουν ότι όλες οι μεταβλητές που σχετίζονται με αλλαγές στην επαγγελματική κατάσταση των μελών του νοικοκυριού δίνουν στατιστικά σημαντικούς εκτιμητές. Οι Finnie and Sweetman (2003) αποδεικνύουν ότι, στον Καναδά, η οικογενειακή κατάσταση, καθώς και οι μεταβολές σε αυτή είναι ισχυροί προσδιοριστικοί παράγοντες των εισόδων στη και εξόδων από τη φτώχεια. Η γέννηση ενός παιδιού διπλασιάζει την πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια, ενώ η επαναφορά στο πατρικό σπίτι συνδέεται με σημαντική μείωση του κινδύνου εισόδου σε φτώχεια για τους ανύπαντρους και τις μονογονεϊκές οικογένειες.

Αντίθετα, η Canto (2003), ακολουθώντας τους Jenkins and Schluter (2003), αποφεύγει να χρησιμοποιήσει μεταβλητές γεγονότων στις παλινδρομήσεις πιθανοτήτων (logit regression), λόγω του πιθανού προβλήματος της ενδογένειας που αναφέρθηκε παραπάνω. Βρίσκει ότι το επίπεδο της εκπαίδευσης του αρχηγού του νοικοκυριού είναι ο πιο σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας για τις εισόδους στη και τις εξόδους από τη φτώχεια στην Ισπανία. Χρησιμοποιώντας έναν δείκτη του μεγέθους της κοινότητας στην οποία κατοικεί το νοικοκυριό, πα-

ρατηρεί ότι τα αστικά νοικοκυριά έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να ξεφύγουν από τη φτώχεια από ό,τι τα αγροτικά. Οι Fouarge and Layte (2005) επίσης βρίσκουν ότι η εκπαίδευση παίζει σημαντικό ρόλο στην εμφάνιση και στη διάρκεια των περιόδων φτώχειας σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμη και όταν λαμβάνουμε υπόψη τις διαφορές στην επαγγελματική κατάσταση και τις μεταβολές τους.

Οι Van Leeuwen and Pannekoek (2002) χρησιμοποιούν ένα διμερές (binary) δυναμικό υπόδειγμα ανάλυσης πιθανοτήτων τύπου logit με μεταβλητές γεγονότων, προκειμένου να εξετάσουν την επίδραση εύρεσης εργασίας από ένα μέλος του νοικοκυριού στην πιθανότητα να τεθεί τέλος σε μια περίοδο φτώχειας για το νοικοκυριό στην Ολλανδία. Καταλήγουν στο ότι, παρόλο που η εύρεση εργασίας αυξάνει κατά 22% την πιθανότητα να ξεφύγει το νοικοκυριό από τη φτώχεια, δεν εγγυάται τη λήξη της περιόδου φτώχειας. Η Dewilde (2004) υπογραμμίζει ότι η επίδραση τόσο των εργασιακών όσο και των δημογραφικών γεγονότων είναι ισχυρότερη στη Βρετανία από ό,τι στο Βέλγιο, πιθανότατα γιατί στο Βέλγιο τόσο η οικογένεια όσο και το κράτος πρόνοιας προστατεύουν αποτελεσματικότερα το άτομο από τα αρνητικά γεγονότα (negative life course events). Για παράδειγμα, τα επιδόματα ανεργίας είναι πιο υψηλά και τα παιδιά μένουν στην πατρική οικογένεια για περισσότερα χρόνια.

Το υπόδειγμα που χρησιμοποιείται είναι το διμερές πολυμεταβλητό υπόδειγμα ανάλυσης πιθανοτήτων (binary multivariate logistic model):

$$\Pr(y_{it} = 1) = F(\beta x_i + \gamma e_i) = p_{it}$$

και

$$\Pr(y_{it} = 0) = 1 - F(\beta x_i + \gamma e_i) = p_{it}^c,$$

όπου y_{it} είναι η εξαρτημένη μεταβλητή (μετάβαση από ή προς τη φτώχεια). Η $y_{it} = 1$, όταν το άτομο έχει μια μετάβαση (έξοδο από ή είσοδο στη φτώχεια) και η $y_{it} = 0$, όταν το άτομο είναι στην ίδια κατάσταση με την προηγούμενη περίοδο. F είναι η κατανομή τύπου logit $F(z) = \frac{\exp(z)}{1 + \exp(z)} = \Lambda(z)$, x και β είναι τα διανύσματα των ερμηνευτικών (ανεξάρτητων) μεταβλητών και των σχετικών εκτιμητών τους, ενώ e και γ είναι τα διανύσματα των ερμηνευτικών μεταβλητών γεγονότων και των εκτιμητών τους. Στον Πίνακα Π4 στο Παράρτημα παρουσιάζονται οι μεταβλητές που χρησιμοποιούνται στις διάφορες εξειδικεύσεις του υποδείγματος. Τέλος p_{it} είναι η πιθανότητα να έχει το άτομο μία μετάβαση.

Επειδή σε όλες τις εξειδικεύσεις του υποδείγματος λαμβάνουμε υπόψη μας τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια (unobserved heterogeneity) μεταξύ των ατόμων (βλέπε επίσης 6.2.1), το υπόδειγμα διαμορφώνεται ως εξής:

$$\Pr(y_{it} = 1) = F(\beta x_i + \gamma e_i + u) = p_{it},$$

όπου u συντελεστής μη παρατηρήσιμης ετερογένειας (unobserved factor), ο οποίος ακολουθεί μια δεδομένη παραμετρική κατανομή²⁶ (συνήθως κανονική ή γάμμα).

Η εκτίμηση του u έχει γίνει με τη χρήση της τεχνικής των «τυχαίων επιδράσεων (random effect techniques)». Όταν χρησιμοποιείται αυτή η οικονομετρική τεχνική εκτίμησης του υποδείγματος, όλες οι διαφορετικές εξειδικεύσεις του υποδείγματος συγκλίνουν, σε αντίθεση με την τεχνική των «σταθερών επιδράσεων (fixed effects)», όπου οι παλινδρομήσεις δεν συγκλίνουν για όλες τις χώρες. Ο Honore (2002) παρουσιάζει μια αναλυτική σύγκριση μεταξύ των δύο τεχνικών. Υπογραμμίζει ότι η τεχνική των «τυχαίων επιδράσεων (random effect techniques)» είναι πιο ευέλικτη και πιο αποτελεσματική αν οι υποθέσεις σχετικά με την κατανομή ικανοποιούνται. Αν όχι, τότε μπορεί να οδηγήσει σε μη ακριβείς εκτιμητές. Από την άλλη πλευρά, η τεχνική των «σταθερών επιδράσεων (fixed effects)» απαιτεί λιγότερες υποθέσεις, αφού δεν είναι πλήρως παραμετρική, άρα είναι προτιμότερη αν ο βασικός στόχος είναι να ελεγχθεί η εξειδίκευση του υποδείγματος. Αν, όμως, στόχος είναι να ελεγχθεί η επίδραση των διαφόρων προσδιοριστικών παραγόντων, όπως συμβαίνει στην ανάλυσή μας, είναι προτιμότερο να χρησιμοποιείται η τεχνική «τυχαίων επιδράσεων (random effect techniques)» για την εκτίμηση της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας.

Στους παρακάτω πίνακες τα αποτελέσματα είναι διατυπωμένα σε «οριακούς συντελεστές (marginal effects)», καθώς είναι πιο κατανοητά από τους εκτιμητές logit ή τα αντίστοιχα odds ratio. Οι οριακοί συντελεστές ορίζονται ως η διαφορά μεταξύ της πιθανότητας ότι ένα γεγονός θα συμβεί (π.χ. είσοδος σε φτώχεια), όταν ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό διαφοροποιείται από την ομάδα αναφοράς. Για παράδειγμα, η πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια όταν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι θήλυ αντί για άρρεν που έχουμε ορίσει στην ομάδα αναφοράς.

26. Η εξειδίκευση της κατανομής για τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια μπορεί να είναι και εντελώς μη παραμετρική ορίζοντας ένα ή και περισσότερα «σαγματικά σημεία (mass points)» ακολουθώντας την ανάλυση των Heckman and Singer (1984).

Ο οριακός συντελεστής μπορεί να είναι θετικός, αν η αντίστοιχη πιθανότητα είναι μεγαλύτερη από αυτή της ομάδας αναφοράς, αρνητικός αν είναι μικρότερη ή μηδενικός αν είναι ίση. Οι οριακοί συντελεστές, συνεπώς, αντιπροσωπεύουν διαφορές πιθανοτήτων, οπότε και κυμαίνονται στο πεδίο ορισμού $[0,1]$.²⁷

Στην ανάλυση που ακολουθεί, χρησιμοποιούμε όλες τις μεταβάσεις που παρατηρούνται σε όλη τη διάρκεια του πάνελ από και προς τη φτώχεια, καθώς εστιάζουμε την προσοχή περισσότερο στα γεγονότα και στους κοινωνικοοικονομικούς προσδιοριστικούς παράγοντες των μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας και όχι στην επίδραση του χρόνου, οπότε και δεν υπάρχει λόγος να αποκλείσουμε τις περιόδους φτώχειας για τις οποίες δεν γνωρίζουμε το έτος έναρξης (left-censored spells). Ο Iceland (1997) μάλιστα ισχυρίζεται ότι ο αποκλεισμός αυτών των περιόδων μπορεί να αλλοιώσει την αντικειμενικότητα των αποτελεσμάτων, γιατί με αυτό τον τρόπο άτομα που βρίσκονται στη μέση μεγάλων περιόδων φτώχειας μπορεί να εξαιρεθούν από την ανάλυση. Προτείνει, όταν εξετάζονται οι προσδιοριστικοί παράγοντες των μεταβάσεων και όχι η διάρκεια της φτώχειας, να συμπεριλαμβάνονται όλες οι μεταβάσεις στην ανάλυση.

Αφού το πάνελ περιλαμβάνει διαχρονικά παρατηρήσεις από τα ίδια άτομα και νοικοκυριά, μπορεί να υπάρξει παραβίαση της υπόθεσης της ομοσκεδαστικότητας (homoskedasticity assumption). Σε αυτή την περίπτωση, οι εκτιμητές θα είναι ακριβείς αλλά τα τυπικά σφάλματα όχι. Συγκεκριμένα, αν υπάρχει συσχέτιση των παρατηρήσεων, οι εκτιμητές θα εμφανίζονται πιο ακριβείς από ό,τι είναι στην πραγματικότητα, γιατί τα τυπικά σφάλματα θα είναι πολύ μικρά. Ακολουθώντας τη βιβλιογραφία, χρησιμοποιούμε προσαρμοσμένα τυπικά σφάλματα (robust or sandwich estimator of variance), τα οποία επιτρέπουν στις παρατηρήσεις να είναι εξαρτημένες μέσα σε ομάδες (dependent within cluster), αλλά θα πρέπει να είναι ανεξάρτητες μεταξύ των ομάδων (independent between clusters) (βλέπε Huber, 1967· White, 1980).

6.1.2 Αποτελέσματα

Στις επόμενες παραγράφους εντοπίζονται, μέσω της πολυμεταβλητής ανάλυσης τύπου logit που παρουσιάστηκε παραπάνω, οι κυριότεροι προσδιοριστικοί

27. Σε αυτή την εργασία έχουμε πολλαπλασιάσει τα αποτελέσματα επί 100 προκειμένου να αποφυγούμε τα πολλά μηδενικά ψηφία που δυσκολεύουν την ανάγνωση των πινάκων.

παράγοντες των εισόδων στη φτώχεια και των εξόδων από αυτή στην Ελλάδα. Τα δεδομένα προέρχονται από το Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών (EPIH) για την περίοδο 1994-2000. Εξετάζονται τέσσερις διαφορετικές εξειδικεύσεις του υποδείγματος. Η πρώτη περιλαμβάνει μόνο μεταβλητές γεγονότων (event or change variables), που πιθανόν συνδέονται με τις μεταβάσεις πάνω και κάτω από το όριο της φτώχειας και οι περισσότερες από αυτές παρουσιάστηκαν στην ανάλυση των Bane and Ellwood στο προηγούμενο κεφάλαιο. Στη δεύτερη εξειδίκευση χρησιμοποιούνται μόνο κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές που αφορούν τον αρχηγό του νοικοκυριού και τα μέλη του. Τέλος οι εξειδικεύσεις 3 και 4 περιλαμβάνουν και κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές και μεταβλητές γεγονότων, αλλά την επίδραση του είδους του νοικοκυριού την εξετάζουμε με διαφορετικές μεταβλητές στην κάθε εξειδίκευση. Ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσεται η εξειδίκευση του υποδείγματος έχει διαμορφωθεί έτσι ώστε να μας επιτρέψει να εξετάσουμε την υπόθεση αν οι μεταβλητές γεγονότων είναι στατιστικά σημαντικές, παρά την παρουσία και των κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών και, άρα, αν θα πρέπει να συμπεριληφθούν ή όχι στο υπόδειγμα.

Ο Πίνακας Π4 στο Παράρτημα δίνει μια συνοπτική περιγραφή των μεταβλητών που χρησιμοποιούνται και στις τέσσερις εξειδικεύσεις του υποδείγματος. Η πιθανότητα για την ομάδα αναφοράς (baseline probability) αναφέρεται στην πρώτη σειρά κάθε πίνακα ώστε να διευκολύνει τις συγκρίσεις. Προσθέτοντας σε αυτή την πιθανότητα την οριακή επίδραση (marginal effect) που αναφέρεται δίπλα από κάθε μεταβλητή, βρίσκουμε την τελική πιθανότητα για εκείνη την ομάδα ατόμων που έχουν όλα τα χαρακτηριστικά της ομάδας αναφοράς πλην της μεταβλητής που εξετάζεται. Όλες οι μεταβλητές λαμβάνουν τιμές 0 ή 1, που σημαίνει ότι το άτομο που εξετάζεται έχει ή δεν έχει το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό, κάτι που διευκολύνει πολύ την ερμηνεία των αποτελεσμάτων και δεν υπαγορεύει μια συγκεκριμένη σχέση μεταξύ της ανεξάρτητης και εξαρτημένης μεταβλητής (π.χ. συγκεκριμένη επίδραση της αύξησης του εκπαιδευτικού επιπέδου από βασική σε μέση και από μέση σε ανώτερη εκπαίδευση πάνω στην πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια).

Οι μεταβλητές γεγονότων που εξετάζονται ανήκουν σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει μεταβλητές που αφορούν μεταβολές στην εργασιακή κατάσταση των ατόμων και, πιο συγκεκριμένα, μεταβάσεις από εργασία σε ανεργία ή από εργασία σε «αδράνεια» για τις εισόδους στη φτώχεια και αντίστρο-

φες μεταβάσεις για τις εξόδους. Η δεύτερη ομάδα αφορά δημογραφικές αλλαγές για τα άτομα που άλλαξαν νοικοκυριό μεταξύ δύο κυμάτων και, συγκεκριμένα, τα γεγονότα που μπορεί να προκάλεσαν αυτή την αλλαγή (διαζύγιο, ένωση, τέκνο που εγκαταλείπει πατρική εστία). Τέλος, η τρίτη κατηγορία μεταβλητών μεταβολών αφορά δημογραφικά γεγονότα για όσους παραμένουν στο ίδιο νοικοκυριό με το προηγούμενο κύμα (θάνατος αρχηγού νοικοκυριού, διαζύγιο αρχηγού νοικοκυριού, ένωση αρχηγού νοικοκυριού, μέλος μετακομίζει από/προς το νοικοκυριό, θάνατος άλλου μέλους, γέννηση, τέκνο που συμπληρώνει τα 14 έτη –τα δύο τελευταία αφορούν μόνο τις εισόδους στη φτώχεια). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν συμπεριλαμβάνονται όλα τα είδη γεγονότων που παρουσιάστηκαν στην ανάλυση των Bane and Ellwood στο προηγούμενο κεφάλαιο προκειμένου να αποφευχθούν προβλήματα ενδογένειας (endogeneity problems). Συγκεκριμένα, τα καθαρά εισοδηματικά γεγονότα (μεταβολές στα εισοδήματα από εργασία των μελών του νοικοκυριού, στα ιδιωτικά εισοδήματα που δεν προέρχονται από εργασία, π.χ. ενοίκια, στα κοινωνικά επιδόματα, στις συντάξεις κ.ά.) δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μεταβλητές μεταβολών, γιατί αυτές οι κατηγορίες εισοδήματος χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος βάσει του οποίου καθορίζεται η εξαρτημένη μεταβλητή του υποδείγματος (είσοδος ή έξοδος από τη φτώχεια).

Οι κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές που συμπεριλαμβάνονται στο υπόδειγμα χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αφορά χαρακτηριστικά του αρχηγού του νοικοκυριού (φύλο, εκπαιδευτικό επίπεδο, εργασιακή κατάσταση, υπηκοότητα) και η δεύτερη χαρακτηριστικά του νοικοκυριού ως συνόλου (είδος νοικοκυριού, παρουσία άνεργων μελών στο νοικοκυριό, παρουσία αναπήρων ή ατόμων με χρόνια προβλήματα υγείας). Αναφορικά με το είδος του νοικοκυριού, διαχωρίζουμε εννέα διαφορετικούς τύπους (ενήλικας ≤ 29 ετών, ενήλικας από 30 έως και 64 ετών, ενήλικας ≥ 65 ετών, ζευγάρι κανέναν ≥ 65 ετών, ζευγάρι τουλάχιστον ένας ≥ 65 ετών, ζευγάρι με 1 ή 2 εξαρτημένα τέκνα, ζευγάρι με 3+ εξαρτημένα τέκνα, μονογονεϊκή οικογένεια με τουλάχιστον ένα εξαρτημένο τέκνο και δύο υπολειπόμενες κατηγορίες για άλλους σύνθετους τύπους νοικοκυριών με ή χωρίς παιδιά. Η κατανομή του πληθυσμού σε αυτούς τους τύπους νοικοκυριού φαίνεται στον Πίνακα Π3 στο Παράρτημα.

Στη δεύτερη στήλη του Πίνακα 19 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα για την πρώτη εξειδίκευση του υποδείγματος που περιλαμβάνει μόνο τις μεταβλητές

Πίνακας 19: Πολυμεταβλητή ανάλυση τύπου logit για τις εισόδους στη φτώχεια στην Ελλάδα

Εξαρ. μετ. = είσοδος σε φτώχεια	Εξειδίκευση Υποδείγματος			
	Εξειδίκευση 1	Εξειδίκευση 2	Εξειδίκευση 3	Εξειδίκευση 4
Πιθανότητα ομάδας αναφοράς	4,66	2,11	2,03	1,63
Αρχηγός νοικοκυριού				
Θήλυ		-0,31*	-0,30*	-0,37***
Ηλικία ≤29				1,34***
Ηλικία ≥65				0,84***
Ανώτερη εκπαίδευση		-1,26***	-1,21***	-1,00***
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση		5,33***	5,05***	4,36***
Άνεργος		3,85***	2,87***	
“Αδρανής” (inactive)		0,37**	0,18	
Άλλη υπηκοότητα ΕΕ		μ.α.π.	μ.α.π.	μ.α.π.
Άλλη υπηκοότητα εκτός ΕΕ		-1,02	-0,94	-0,86
Νοικοκυριό				
Ενήλικας ≤29		4,68***	2,23*	
Ενήλικας [30, 64]		0,00	0,10	
Ενήλικας ≥65		-0,42	-0,16	
Ζευγάρι, τουλάχιστον ο ένας ≥65		1,02***	1,25***	
Άλλος τύπος νοικ. χωρίς εξαρτ. τέκνα		-0,60***	-0,54***	
Μονογονεϊκή οικογένεια με τουλάχιστον ένα εξαρτ. τέκνο		0,45	0,43	
Ζευγάρι με 1 ή 2 εξαρτ. τέκνα		0,21	0,14	
Ζευγάρι με 3+ εξαρτ. τέκνα		2,42***	1,93***	
Άλλος τύπος νοικ. με τουλάχιστον ένα εξαρτ. τέκνο		0,86***	0,69***	
Υπαρξη εξαρτημένων τέκνων στο νοικοκυριό				0,84***
Υπαρξη ανέργων στο νοικοκυριό (εκτός αρχηγού)		1,18***	0,92***	
Υπαρξη αναπήρων ή ατόμων με χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό		0,90***	0,89***	0,83***

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 19: Πολυμεταβλητή ανάλυση τύπου logit για τις εισόδους στη φτώχεια στην Ελλάδα

(Συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα)

Εξαρ. μετ. = είσοδος σε φτώχεια	Εξειδίκευση Υποδείγματος			
	Εξειδίκευση 1	Εξειδίκευση 2	Εξειδίκευση 3	Εξειδίκευση 4
Γεγονότα				
<i>Εργασιακά (μετάβαση)</i>				
Εργασία σε ανεργία (αρχηγός)	7,45***		0,61	3,27***
Εργασία σε "αδράνεια" (αρχηγός)	3,05***		0,98***	0,83***
Εργασία σε ανεργία (σύζυγος)	3,59***		0,98**	1,62***
Εργασία σε "αδράνεια" (σύζυγος)	2,51***		1,00***	0,76***
Εργασία σε ανεργία (άλλο μέλος)	4,16***		0,63**	1,08***
Εργασία σε "αδράνεια" (άλλο μέλος)	5,40***		1,45***	1,20***
<i>Δημογραφικά (αλλαγή νοικοκυριού)</i>				
Αλλαγή νοικοκυριού λόγω διαζυγίου	0,13		1,45	1,00
Αλλαγή νοικοκυριού λόγω ένωσης	0,18		2,10*	0,89
Τέκνο που αφήνει πατρική οικία	3,88*		4,67**	4,90***
<i>Δημογραφικά (ίδιο νοικοκυριό)</i>				
Θάνατος αρχηγού	-1,26		-0,32	-0,29
Διαζύγιο αρχηγού	-0,94		0,36	0,16
Ένωση αρχηγού	1,49		1,66	1,47
Μέλος μετακομίζει στην οικογένεια	3,13***		1,02***	0,87***
Μέλος φεύγει από την οικογένεια	1,05**		0,32	0,26
Θάνατος	0,44		-0,06	-0,05
Γέννηση	1,62***		1,22***	0,76***
Αύξηση των αναγκών	2,08***		0,65**	0,70***
Αριθμός παρατηρήσεων	66.105	66.105	66.105	66.105
Wald chi2/LR chi2	386***	1.799***	1.957***	1.824***
Log likelihood	-18.178	-17.212	-17.127	-17.225
AIC	36.394	34.466	34.331	34.505
BIC	3.567	34.657	34.676	34.760
sigma_u	1,40***	1,29***	1,27***	1,26***
rho	0,37***	0,34***	0,33***	0,33***

Πηγή: ECHP UDB 1994-2000 (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Σημειώσεις: Τα αποτελέσματα είναι διατυπωμένα σε *marginal effects*.

Όλες οι παλινδρομήσεις περιλαμβάνουν σταθερό όρο.

μ.α.π. - η μεταβλητή δεν συμπεριλήφθηκε στην παλινδρόμηση λόγω μικρού αριθμού παρατηρήσεων.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

γεγονότων. Η ομάδα αναφοράς αποτελείται από το σύνολο των παρατηρήσεων στις οποίες δεν συνέβη κανένα από τα εξεταζόμενα γεγονότα. Η πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια για την ομάδα αναφοράς, δηλαδή όταν δεν έχει συμβεί στο άτομο κανένα από τα γεγονότα, είναι 4,66%. Το ποσοστό αυτό αυξάνεται κατά 7,45% (δηλαδή συνολικά ο κίνδυνος εισόδου στη φτώχεια διαμορφώνεται στο 12,11%) για τα άτομα που ζουν σε νοικοκυριό όπου ο αρχηγός του νοικοκυριού έχασε την εργασία του, ανεξάρτητα από τα υπόλοιπα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του αρχηγού και του νοικοκυριού, τα οποία δεν λαμβάνουμε υπόψη σε αυτή την εξειδίκευση. Η μετάβαση του αρχηγού του νοικοκυριού από εργασία σε «αδράνεια», συνήθως λόγω συνταξιοδότησης, αυξάνει τον κίνδυνο κατά 3,05% σε σχέση με την ομάδα αναφοράς. Κατά 4% αυξάνει τον κίνδυνο εισόδου στη φτώχεια για τα μέλη ενός νοικοκυριού η απώλεια εργασίας από τη σύζυγο και κατά 4,16% από άλλο μέλος του νοικοκυριού, κυρίως τέκνα. Η μεταβολή της εργασιακής κατάστασης της συζύγου από εργασία σε «αδράνεια», συνήθως λόγω συνταξιοδότησης ή για ενασχόληση με τα οικιακά έχει χαμηλότερη επίδραση (2,51% αύξηση του κινδύνου), ενώ αντίθετα η μετάβαση άλλου μέλους του νοικοκυριού, κυρίως παιδιών, από εργασία σε «αδράνεια», συνήθως λόγω σπουδών, είναι το δεύτερο ισχυρότερο γεγονός εισόδου σε φτώχεια με οριακή επίδραση 5,4%.

Από τα δημογραφικά γεγονότα, η δημιουργία νέου νοικοκυριού από τέκνο που εγκαταλείπει την πατρική εστία αυξάνει τον κίνδυνο εισόδου στη φτώχεια κατά 3,88%, αλλά σε επίπεδο στατιστικής βεβαιότητας 95%, ενώ η αύξηση του αριθμού των μελών του νοικοκυριού λόγω άφιξης νέου μέλους (π.χ. ένας παππούς έρχεται να μείνει μαζί ή φοιτητής επιστρέφει σε πατρική εστία μετά τις σπουδές του) ή γέννησης νέου μέλους και η αύξηση των αναγκών αυξάνουν τον κίνδυνο μετάβασης κάτω από το όριο της φτώχειας κατά 3,13%, 1,62% και 2,08% αντίστοιχα. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι και η αποχώρηση μέλους του νοικοκυριού αυξάνει στατιστικά σημαντικά τον κίνδυνο εισόδου σε φτώχεια κατά 1,05%. Αυτό το αποτέλεσμα προφανώς αφορά μέλη τα οποία συνεισφέρουν οικονομικά στο νοικοκυριό και η μετακίνησή τους σε άλλο νοικοκυριό μειώνει κατ' αναλογία περισσότερο το οικογενειακό εισόδημα από ό,τι την κλίμακα ισοδυναμίας.

Συνολικά, στην πρώτη εξειδίκευση του υποδείγματος, η εμφάνιση οποιουδήποτε από τα γεγονότα που μελετώνται αυξάνει τον κίνδυνο εισόδου στη φτώχεια, όταν το αποτέλεσμα είναι στατιστικά σημαντικό. Τα εισοδηματικά γεγο-

νότα είναι όλα στατιστικά σημαντικά και αυξάνουν τον κίνδυνο περισσότερο από τα δημογραφικά, κάτι που είναι σύμφωνο με την ανάλυση γεγονότων που παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Η δεύτερη εξειδίκευση του πολυμεταβλητού υποδείγματος τύπου logit για τις εισόδους στη φτώχεια παρουσιάζεται στην τρίτη στήλη του Πίνακα 19 και συμπεριλαμβάνει μόνο κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές που μπορεί να είναι είτε στατικές (time-invariant) είτε να μεταβάλλονται με το χρόνο (time-variant), δηλαδή να έχουν διαφορετικές τιμές σε κάθε κύμα. Η ομάδα αναφοράς αποτελείται από τα άτομα που ζουν σε ένα νοικοκυριό με δύο άτομα (ζευγάρι) όπου κανένας δεν έχει ηλικία μεγαλύτερη ή ίση των 65 ετών. Ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι άνδρας, ο οποίος έχει ολοκληρώσει μέση εκπαίδευση, εργάζεται και έχει υπηκοότητα της χώρας στην οποία ζει. Δεν υπάρχουν άνεργα άτομα στο νοικοκυριό ούτε άτομα με αναπηρία ή χρόνια προβλήματα υγείας. Η πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια για την ομάδα αναφοράς είναι χαμηλή 2,11% και αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς τα χαρακτηριστικά που έχουν επιλεγεί είναι ευνοϊκά. Από τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά που αφορούν τον αρχηγό του νοικοκυριού, τη μεγαλύτερη αύξηση στην πιθανότητα εισόδου σε κατάσταση φτώχειας έχουν τα άτομα που ζουν με έναν αρχηγό νοικοκυριού που έχει τελειώσει μόνο πρωτοβάθμια εκπαίδευση (5,33%) και στη συνέχεια ακολουθούν τα άτομα που ζουν με έναν άνεργο αρχηγό νοικοκυριού (3,85%). Η ολοκλήρωση ανώτερης εκπαίδευσης, όπως είναι αναμενόμενο, υποδιπλασιάζει την πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια, ενώ η ύπαρξη γυναίκας αρχηγού νοικοκυριού επίσης μειώνει οριακά τον σχετικό κίνδυνο, αλλά το αποτέλεσμα είναι στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο στατιστικής βεβαιότητας 95%.

Από τους διάφορους τύπους των νοικοκυριών, τον υψηλότερο κίνδυνο εισόδου σε φτώχεια τον έχουν οι νέοι ενήλικες (με ηλικία μικρότερη ή ίση των 29 ετών) που ζουν μόνοι τους (6,79% συνολική πιθανότητα) και ακολουθούν οι οικογένειες με τρία ή και παραπάνω εξαρτημένα τέκνα (4,53%). Οι μονογονεϊκές οικογένειες και οι οικογένειες με ένα ή δύο εξαρτημένα τέκνα δεν φαίνεται να έχουν υψηλότερο κίνδυνο εισόδου στη φτώχεια από την ομάδα αναφοράς. Η ύπαρξη άνεργων ή ανάπηρων μελών στο νοικοκυριό αυξάνει τον κίνδυνο εισόδου στη φτώχεια κατά 1,18% και 0,90% αντίστοιχα.

Στην τρίτη εξειδίκευση (πλήρες μοντέλο), συμπεριλαμβάνονται όλες οι μεταβλητές των προηγούμενων δύο εξειδικεύσεων. Η πιθανότητα εισόδου στη φτώ-

χεια για την ομάδα αναφοράς ανέρχεται στο 2,03%. Τα αποτελέσματα για τις κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές δεν μεταβάλλονται αισθητά ούτε ως προς το μέγεθος ούτε ως προς τη στατιστική τους σημαντικότητα με λίγες εξαιρέσεις, όπως για τον τύπο νοικοκυριού «ενήλικας ≤29», για τον οποίο έχουμε μείωση της οριακής επίδρασης στο 2,23% από 4,68% που ήταν στην προηγούμενη εξειδίκευση.

Αναφορικά με τις μεταβλητές γεγονότων, αυτές παραμένουν στατιστικά σημαντικές σε αρκετές περιπτώσεις αλλά το μέγεθος της επίδρασής τους μειώνεται αρκετά, ιδίως για τα εργασιακά γεγονότα, υποδηλώνοντας ότι ένα μέρος της επίδρασης των μεταβλητών γεγονότων ίσως ερμηνεύεται από τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, παρά την παρουσία των κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών στην εξειδίκευση, αυξάνεται η επίδραση μερικών δημογραφικών γεγονότων, όπως της αλλαγής νοικοκυριού λόγω ένωσης (γάμου ή συμβίωσης) που δεν ήταν στατιστικά σημαντική στην πρώτη εξειδίκευση, και της αλλαγής νοικοκυριού από νέο άτομο που εγκαταλείπει την πατρική εστία (4,67%). Το γεγονός ότι η μετάβαση του αρχηγού του νοικοκυριού από εργασία σε ανεργία δεν φαίνεται να είναι στατιστικά σημαντική, ενώ πριν την εισαγωγή των κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών στο υπόδειγμα το αντίστοιχο αποτέλεσμα ήταν πολύ υψηλό και στατιστικά σημαντικό με βεβαιότητα 99,9%, δημιουργεί υποψίες ότι ίσως υπάρχει πολυσυγγραμμικότητα με κάποιες από τις κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές π.χ. με την επαγγελματική κατάσταση του αρχηγού του νοικοκυριού. Γι' αυτό το λόγο στην επόμενη εξειδίκευση αφαιρούμε κάποιες κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές.

Συγκεκριμένα, στην τέταρτη εξειδίκευση αφαιρούμε τη μεταβλητή της επαγγελματικής κατάστασης για τον/την αρχηγό του νοικοκυριού, καθώς και τη μεταβλητή για την ύπαρξη άνεργων μελών στο νοικοκυριό, γιατί μερικώς απεικονίζουν το ίδιο αποτέλεσμα με τις μεταβλητές εργασιακών γεγονότων και μπορεί να υπάρξει πρόβλημα υπερβολικής εξειδίκευσης του υποδείγματος ή πολυσυγγραμμικότητας. Επιπλέον, αφαιρούνται οι μεταβλητές που περιγράφουν τους διάφορους τύπους νοικοκυριών, καθώς μπορεί να σχετίζονται με τις μεταβλητές δημογραφικών μεταβολών, με την έννοια ότι συγκεκριμένα ήδη δημογραφικών γεγονότων συνήθως συμβαίνουν σε συγκεκριμένους τύπους νοικοκυριών. Αφού, από τις προηγούμενες εξειδικεύσεις φάνηκε ότι από τους διάφορους τύπους νοικοκυριών οι νέοι ενήλικες που ζουν μόνοι τους και οι οικογένειες με πολλά εξαρ-

τημένα παιδιά έχουν υψηλότερο κίνδυνο εισόδου σε φτώχεια, αντικαθιστούμε τις ψευδομεταβλητές για τους διάφορους τύπους νοικοκυριού με ηλικιακές μεταβλητές για τον αρχηγό του νοικοκυριού και μία μεταβλητή σχετικά με την παρουσία εξαρτημένων παιδιών στο νοικοκυριό.

Στην τέταρτη εξειδίκευση, η ομάδα αναφοράς αποτελείται από άτομα που ζουν σε νοικοκυριό με άνδρα αρχηγό, ο οποίος είναι από 30 έως και 64 ετών, έχει ολοκληρώσει μέση εκπαίδευση και έχει υπηκοότητα της χώρας στην οποία ζει. Στο νοικοκυριό δεν υπάρχουν εξαρτημένα τέκνα, ούτε άτομα με αναπηρία ή χρόνια προβλήματα υγείας. Η πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια για την ομάδα αναφοράς είναι η πιο χαμηλή από τις τέσσερις εξειδικεύσεις που μελετώνται (1,63%).

Με την αφαίρεση των μεταβλητών που περιγράφουν τον τύπο του νοικοκυριού ισχυροποιείται η θετική επίδραση της γυναικείας αρχηγίας στη μείωση του κινδύνου εισόδου στη φτώχεια για το νοικοκυριό, καθώς αυξάνεται η στατιστική σημαντικότητα του αντίστοιχου αποτελέσματος και το μέγεθός του (-0,37%). Τα άτομα που ζουν με πολύ νέους (≤ 29) ή ηλικιωμένους (≥ 65) αρχηγούς νοικοκυριού έχουν αυξημένο κίνδυνο εισόδου στη φτώχεια κατά 1,34% και 0,84% αντίστοιχα. Η ανώτερη εκπαίδευση για τον αρχηγό του νοικοκυριού μειώνει τον κίνδυνο εισόδου στη φτώχεια (-1,00%) και η κατώτερη εκπαίδευση τον αυξάνει αναλογικά πολύ περισσότερο (2,36%). Η ισχύς όμως και των δύο επιδράσεων είναι μειωμένη σε σχέση με τη δεύτερη εξειδίκευση, όπου δεν συμπεριλαμβάνονται καθόλου μεταβλητές γεγονότων. Η υπηκοότητα του αρχηγού του νοικοκυριού εξακολουθεί να μη δίνει στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα, αυτό όμως οφείλεται κυρίως στην παρουσία μικρού αριθμού μεταναστών στο ελληνικό δείγμα. Τέλος, η ύπαρξη εξαρτημένων τέκνων στο νοικοκυριό, καθώς και η ύπαρξη αναπήρων ή ατόμων με χρόνια προβλήματα υγείας αυξάνουν την πιθανότητα εισόδου σε φτώχεια κατά 0,84% και 0,83% αντίστοιχα.

Η αφαίρεση των μεταβλητών που απεικονίζουν την εργασιακή κατάσταση του αρχηγού του νοικοκυριού και των άλλων μελών αύξησε, όπως ήταν αναμενόμενο, τη στατιστική σημαντικότητα και το μέγεθος της επίδρασης των μεταβάσεων από εργασία σε ανεργία για τον αρχηγό νοικοκυριού, τη σύζυγο και τα υπόλοιπα μέλη σε σχέση με την τρίτη εξειδίκευση του υποδείγματος, μείωσε όμως το οριακό αποτέλεσμα για τις μεταβάσεις από εργασία σε αδράνεια. Το σημαντικότερο εργασιακό γεγονός που σχετίζεται με τις εισόδους στη φτώχεια

είναι η απώλεια εργασίας του αρχηγού του νοικοκυριού (3,27%) και ακολουθεί η απώλεια εργασίας της συζύγου (1,62%). Στις δύο τελευταίες εξειδικεύσεις, όπου λαμβάνουμε υπόψη τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, η απώλεια εργασίας από τα άλλα μέλη του νοικοκυριού (κυρίως τέκνα) δεν φαίνεται να είναι τόσο σημαντική όσο όταν μελετάται αποκλειστικά η επίδραση των γεγονότων στην πρώτη εξειδίκευση. Η επίδραση των δημογραφικών γεγονότων παραμένει η ίδια όπως και στις προηγούμενες εξειδικεύσεις του υποδείγματος, με υψηλότερη πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια των ατόμων που εγκαταλείπουν την πατρική τους εστία.

Σε όλες τις εξειδικεύσεις του υποδείγματος, η μη παρατηρήσιμη ετερογένεια παραμένει στατιστικά σημαντική όπως φαίνεται από τις δύο τελευταίες σειρές του πίνακα. Η τυπική απόκλιση της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας “sigma_u” και ο δείκτης “rho”²⁸ μας δίνουν το μέγεθος της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας. Αν η υπόθεση ότι το rho είναι μηδέν, δεν μπορεί να απορριφθεί, τότε υπάρχει στατιστικά σημαντική μη παρατηρήσιμη ετερογένεια στο υπόδειγμα, όπως συμβαίνει και στις τέσσερις εξειδικεύσεις για την Ελλάδα.

Στον Πίνακα 20 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα για τις εξόδους από τη φτώχεια. Το πρώτο που παρατηρεί κανείς είναι πως η πιθανότητα για την ομάδα αναφοράς (baseline probability) σε όλες τις εξειδικεύσεις είναι πολύ μεγάλη και αυτό γιατί στις μεταβάσεις πάνω από τη γραμμή φτώχειας το σύνολο των φτωχών συνιστά το δείγμα επί του οποίου υπολογίζεται η πιθανότητα και αριθμητικά είναι πολύ μικρότερο (19.563) από το σύνολο των μη φτωχών (66.105) επί του οποίου υπολογίζονται οι πιθανότητες εισόδου.

Για την πρώτη εξειδίκευση, η πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια για την ομάδα αναφοράς είναι 23,82%. Από τα εργασιακά γεγονότα που συμβαίνουν στο νοικοκυριό, το πιο σημαντικό είναι η μετάβαση από ανεργία σε εργασία για τη σύζυγο, η οποία οδηγεί σε μια αύξηση της πιθανότητας εξόδου κατά 18,22% και ακολουθεί η μετάβαση από «αδράνεια» (συνήθως λόγω σπουδών) σε εργασία των άλλων μελών της οικογένειας. Η εύρεση εργασίας από τον αρχηγό του νοικοκυριού ακολουθεί και δεν είναι τόσο σημαντική για τις εξόδους από τη φτώχεια όσο για τις εισόδους, όπου συνολικά παρατηρείται ότι ο ρόλος των υπόλοιπων ατόμων στο νοικοκυριό είναι πιο σημαντικός. Η μετάβαση από ανεργία σε εργα-

28. $\rho = \frac{(\sigma_u)^2}{1 + (\sigma_u)^2}$.

σία για τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού (πλέον του αρχηγού και της συζύγου) επίσης αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα εξόδου (6,78%).

Από τα δημογραφικά γεγονότα, η αλλαγή νοικοκυριού λόγω ένωσης (γάμου ή συμβίωσης) είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας εξόδου από τη φτώχεια (48,32%). Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι η άφιξη και λιγότερο η αναχώρηση μέλους από το νοικοκυριό αυξάνουν την πιθανότητα λήξης μιας περιόδου φτώχειας κατά 27,04% και 9,66% αντίστοιχα. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι το νέο μέλος που μετακομίζει στο νοικοκυριό έχει εισοδήματα (π.χ. ένας παππούς που έχει μια σύνταξη) που αυξάνουν το συνολικό οικογενειακό εισόδημα αναλογικά περισσότερο από ό,τι αυξάνεται η κλίμακα οικογενειακής ισοδυναμίας. Το αντίθετο συμβαίνει με την αποχώρηση μέλους από την οικογένεια, το θάνατο μέλους ή του αρχηγού νοικοκυριού, γεγονότα που φαίνεται παραδόξως να αυξάνουν την πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια, καθώς αυτό που συμβαίνει είναι ότι η δημογραφική επίδραση (μείωση της οικογενειακής κλίμακας ισοδυναμίας) είναι μεγαλύτερη από ό,τι η εισοδηματική επίδραση (μείωση οικογενειακού εισοδήματος λόγω αποχώρησης ή θανάτου αυτών των ατόμων).

Η πιθανότητα εξόδου για την ομάδα αναφοράς στη δεύτερη εξειδίκευση, η οποία περιλαμβάνει μόνο κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές, είναι 47,27%, επειδή η ομάδα αναφοράς έχει σχετικά ευνοϊκά χαρακτηριστικά, όπως ήδη αναφέραμε στην ανάλυση για τις εισόδους στη φτώχεια. Οι μόνοι παράγοντες που αυξάνουν την πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια σε σχέση με την ομάδα αναφοράς είναι: πρώτον, η παρουσία γυναίκας αντί για άνδρα στην αρχηγία του νοικοκυριού (5,57%) και δεύτερον, το να ζει κάποιος σε ένα νοικοκυριό με αρχηγό νοικοκυριού που έχει ολοκληρώσει ανώτερη εκπαίδευση (11,19%). Αντίθετα, όπως είναι αναμενόμενο, η ολοκλήρωση μόλις πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τον αρχηγό του νοικοκυριού μειώνει σημαντικά την πιθανότητα εξόδου (-10,10%).

Αναφορικά με την εργασιακή κατάσταση του αρχηγού του νοικοκυριού και η ανεργία και η «αδράνεια» του αρχηγού (κυρίως λόγω συνταξιοδότησης) έχουν ίδιου μεγέθους αρνητικές επιδράσεις στην πιθανότητα λήξης μιας περιόδου φτώχειας. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ η εργασιακή «αδράνεια» του αρχηγού του νοικοκυριού δεν είχε μεγάλες επιπτώσεις για τις εισόδους στη φτώχεια, για τις εξόδους φαίνεται να είναι πιο σημαντική και από την ανεργία του αρχηγού του νοικοκυριού. Στην πράξη για τα ελληνικά δεδομένα, «αδράνεια» για τον αρχηγό νοικοκυριού σημαίνει ότι είναι συνταξιούχος, άρα ένα πρώτο συμπέρασμα είναι

Πίνακας 20: Πολυμεταβλητή ανάλυση τύπου logit για τις εξόδους από τη φτώχεια στην Ελλάδα

Εξαρ. μετ. = έξοδος από φτώχεια	Εξειδίκευση Υποδείγματος			
	Εξειδίκευση 1	Εξειδίκευση 2	Εξειδίκευση 3	Εξειδίκευση 4
Πιθανότητα ομάδας αναφοράς	23,82	47,27	44,50	40,10
Αρχηγός νοικοκυριού				
Θήλυ		5,57**	3,90	-3,83*
Ηλικία ≤29				-4,66
Ηλικία ≥65				-15,02***
Ανώτερη εκπαίδευση		11,19**	10,59**	10,98**
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση		-10,10***	-9,89***	-10,11***
Άνεργος		-13,06***	-12,39***	
“Αδρανής” (inactive)		-14,25***	-13,90***	
Άλλη υπηκοότητα ΕΕ		α.π.	α.π.	α.π.
Άλλη υπηκοότητα εκτός ΕΕ		-22,87**	-21,15**	-22,46**
Νοικοκυριό				
Ενήλικας ≤29		-10,81	-6,95	
Ενήλικας [30, 64]		-13,45*	-12,02*	
Ενήλικας ≥65		-20,39***	-17,99***	
Ζευγάρι, τουλάχιστον ο ένας ≥65		-17,63***	-14,68***	
Άλλος τύπος νοικ. χωρίς εξαρτ. τέκνα		3,49	2,14	
Μονογονεϊκή οικογένεια με τουλάχιστον ένα εξαρτ. τέκνο		-11,55**	-10,94*	
Ζευγάρι με 1 ή 2 εξαρτ. τέκνα		-7,07*	-5,42*	
Ζευγάρι με 3+ εξαρτ. τέκνα		-5,20	-3,69	
Άλλος τύπος νοικ. με τουλάχιστον ένα εξαρτ. τέκνο		-9,40***	-9,89***	
Υπαρξη εξαρτημένων τέκνων στο νοικοκυριό				-4,11**
Υπαρξη ανέργων στο νοικοκυριό (εκτός αρχηγού)		-0,25	0,73	
Υπαρξη αναπήρων ή ατόμων με χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό		-7,07***	-6,95***	-7,88***

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 20: Πολυμεταβλητή ανάλυση τύπου logit για τις εξόδους από τη φτώχεια στην Ελλάδα

(Συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα)

Εξαρ. μετ. = έξοδος από φτώχεια	Εξειδίκευση Υποδείγματος			
	Εξειδίκευση 1	Εξειδίκευση 2	Εξειδίκευση 3	Εξειδίκευση 4
Γεγονότα				
<i>Εργασιακά (μετάβαση)</i>				
Ανεργία σε εργασία (αρχηγός)	7,96**		1,68	5,06
“Αδράνεια” σε εργασία (αρχηγός)	2,29		-5,13	3,40
Ανεργία σε εργασία (σύζυγος)	18,22***		14,44**	16,14***
“Αδράνεια” σε εργασία (σύζυγος)	3,79*		0,73	1,86
Ανεργία σε εργασία (άλλο μέλος)	6,78***		8,21**	8,46***
“Αδράνεια” σε εργασία (άλλο μέλος)	10,08***		9,09***	9,50***
<i>Δημογραφικά (αλλαγή νοικοκυριού)</i>				
Αλλαγή νοικοκυριού λόγω διαζυγίου	μ.α.π.		μ.α.π.	μ.α.π.
Αλλαγή νοικοκυριού λόγω ένωσης	48,32***		37,15***	40,46***
Τέκνο που αφήνει πατρική οικία	0,18		-5,72	-9,13
<i>Δημογραφικά (ίδιο νοικοκυριό)</i>				
Θάνατος αρχηγού	7,37*		13,47**	13,71***
Διαζύγιο αρχηγού	5,71		0,25	-0,24
Ένωση αρχηγού	6,17		9,43	8,63
Μέλος μετακομίζει στην οικογένεια	27,04***		26,74***	28,28***
Μέλος φεύγει από την οικογένεια	9,66***		9,60***	10,34***
Θάνατος μέλους	14,06***		14,70***	15,09***
Αριθμός παρατηρήσεων	19.563	19.563	19.563	19.563
Wald chi2/LR chi2	217***	551***	699***	533***
Log likelihood	-10.726	-10.541	-10.463	-10.562
AIC	21.485	21.122	20.995	21.173
BIC	21.619	21.280	21.271	21.371
sigma_u	1,15***	1,06***	1,02***	1,05***
rho	0,29***	0,25***	0,24***	0,25***

Πηγή: ECHP UDB 1994-2000 (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Σημειώσεις: Τα αποτελέσματα είναι διατυπωμένα σε *marginal effects*.

Όλες οι παλινδρομήσεις περιλαμβάνουν σταθερό όρο.

μ.α.π. - η μεταβλητή δεν συμπεριλήφθηκε στην παλινδρόμηση λόγω μικρού αριθμού παρατηρήσεων.

α.π. - η μεταβλητή αφαιρέθηκε λόγω πολυσυγραμμικότητας.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

ότι τα άτομα που ζουν με συνταξιούχους αρχηγούς νοικοκυριού δεν έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες εισόδου στη φτώχεια, αλλά όντας σε φτωχά νοικοκυριά έχουν πολύ χαμηλότερες πιθανότητες εξόδου από την ομάδα αναφοράς.

Τέλος, η πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια μειώνεται απότομα (-22,87) αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει άλλη υπηκοότητα εκτός ΕΕ, ενώ το αντίστοιχο αποτέλεσμα ήταν στατιστικά μη σημαντικό για τις εισόδους στη φτώχεια. Εδώ θα ήταν χρήσιμο να διευκρινιστεί και η διαφορά μελέτης των μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας σε σχέση με την κατάσταση φτώχειας. Μπορεί η επίδραση της μεταβλητής «άλλη υπηκοότητα εκτός ΕΕ» για τις εισόδους στη φτώχεια να είναι στατιστικά μη σημαντική, γιατί αυτά τα άτομα είναι ήδη φτωχά και μάλιστα μακροχρόνια και, συνεπώς, δεν παρατηρούνται νέες ενάρξεις περιόδων φτώχειας, καθώς ήδη βρίσκονται σε μια μεγάλη περίοδο φτώχειας. Γι' αυτό το λόγο ένας προσδιοριστικός παράγοντας που δεν φαίνεται να είναι στατιστικά σημαντικός για τις μεταβάσεις από και προς τη φτώχεια, δεν σημαίνει ότι δεν είναι στατιστικά σημαντικός για την κατάσταση φτώχειας ή τη διάρκειά της.

Από τους διαφορετικούς τύπους νοικοκυριού που εξετάζονται στον Πίνακα 20, όσοι δίνουν στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα έχουν μειωμένες πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια σε σχέση με την ομάδα αναφοράς. Τον υψηλότερο κίνδυνο παραμονής σε φτώχεια σε σχέση με την ομάδα αναφοράς έχουν οι ηλικιωμένοι ενήλικες (≥ 65), οι οποίοι ζουν μόνοι τους (-20,39%), και τα ζευγάρια, όπου τουλάχιστον ένας είναι από 65 ετών και άνω. Άρα και από αυτό το αποτέλεσμα επιβεβαιώνεται ότι στα ηλικιωμένα άτομα η πτώση του εισοδήματός τους κάτω από τη γραμμή φτώχειας δύσκολα αναστρέφεται. Για τους νέους ενήλικες έως και 29 ετών, ενώ οι πιθανότητες εισόδου σε φτώχεια ήταν αυξημένες σε σχέση με την ομάδα αναφοράς, το αποτέλεσμα είναι στατιστικά μη σημαντικό για τις εξόδους. Αντίθετα, οι μονογονεϊκές οικογένειες και οι οικογένειες με ένα ή δύο εξαρτημένα τέκνα έχουν στατιστικά χαμηλότερη πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια (-11,55% και -7,07% αντίστοιχα), ενώ δεν είχαν στατιστικά σημαντική αυξημένη πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια. Μειωμένη πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια κατά 9,40% έχει και η υπολειπόμενη κατηγορία νοικοκυριών με τουλάχιστον ένα εξαρτημένο τέκνο. Το παράδοξο είναι ότι τα νοικοκυριά με άνω των δύο εξαρτημένα τέκνα δεν έχουν μειωμένες πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια σε σχέση με την ομάδα αναφοράς, το ίδιο συμβαίνει και με την ύπαρξη άνεργων

ατόμων στο νοικοκυριό. Η ύπαρξη όμως αναπήρων και ατόμων με χρόνια προβλήματα μειώνει σημαντικά την πιθανότητα μετάβασης πάνω από τη γραμμή φτώχειας (-7,07%).

Στην τρίτη εξειδίκευση (πλήρες μοντέλο), η πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια για την ομάδα αναφοράς είναι 44,50%. Η επίδραση των κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών που αφορούν τον αρχηγό του νοικοκυριού παραμένει στα ίδια επίπεδα με την δεύτερη εξειδίκευση, εξαιρουμένης της γυναικείας αρχηγίας στο νοικοκυριό, η οποία χάνει τη στατιστική της σημαντικότητα τώρα που συμπεριλαμβάνονται και οι μεταβλητές γεγονότων στο υπόδειγμα. Αναφορικά με τους διάφορους τύπους του νοικοκυριού, τα αποτελέσματα παραμένουν αναλογικά τα ίδια, απλώς μειώνεται το μέγεθος της επίδρασης, αποτέλεσμα το οποίο είναι αναμενόμενο, αφού έχει απορροφηθεί εν μέρει από κάποιες μεταβλητές γεγονότων, ιδίως τις δημογραφικές.

Σε αντίθεση με τις μεταβλητές εργασιακών γεγονότων για τις εισόδους στη φτώχεια, οι οποίες χάνουν μεγάλο μέρος του μεγέθους της επίδρασής τους όταν εισάγονται οι κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές στο υπόδειγμα, για τις εξόδους από τη φτώχεια δεν συμβαίνει το ίδιο. Μηδενίζεται, βέβαια, η επίδραση της εύρεσης εργασίας από τον αρχηγό του νοικοκυριού, εφόσον συμπεριλαμβάνεται και η μεταβλητή για την εργασιακή κατάσταση του αρχηγού, αλλά για τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού, οι μεταβάσεις από ανεργία ή «αδράνεια» σε εργασία διατηρούν την υψηλή επίδρασή τους. Το ίδιο ισχύει και για τα δημογραφικά γεγονότα.

Η μείωση των κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών που περιέχονται στο υπόδειγμα προκειμένου να αποφευχθούν πιθανά προβλήματα πολυσυγγραμμικότητας και σφάλματος εξειδίκευσης γίνεται και πάλι στην τελευταία στήλη των αποτελεσμάτων (Πίνακας 20). Η πιθανότητα εξόδου για την ομάδα αναφοράς είναι ελαφρώς χαμηλότερη από τις δύο προηγούμενες εξειδικεύσεις (40,10%). Το αποτέλεσμα για τα νοικοκυριά με γυναίκα αρχηγό τώρα αντιστρέφεται, μειώνοντας κατά 3,83% την πιθανότητα εξόδου. Η ηλικία του αρχηγού του νοικοκυριού μειώνει κατά πολύ (-15,02%) την πιθανότητα εξόδου, και το ίδιο συμβαίνει αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει τελειώσει πρωτοβάθμια εκπαίδευση (-10,11%) ή έχει άλλη υπηκοότητα εκτός ΕΕ (-22,46%). Η ανώτερη εκπαίδευση για τον αρχηγό του νοικοκυριού είναι το μόνο χαρακτηριστικό το οποίο έχει προστατευτική επίδραση και αυξάνει την πιθανότητα εξόδου κατά 10,98%. Τέλος, όπως είναι

αναμενόμενο, η ύπαρξη εξαρτημένων τέκνων στο νοικοκυριό ή ατόμων με αναπηρία μειώνει την πιθανότητα εξόδου κατά 4,11% και 7,88% αντίστοιχα.

Παρά την αφαίρεση των μεταβλητών που αφορούν την επαγγελματική κατάσταση του αρχηγού του νοικοκυριού, τα εργασιακά γεγονότα που αφορούν τον αρχηγό του νοικοκυριού φαίνεται να παραμένουν στατιστικά μη σημαντικά, όπως και στο πλήρες υπόδειγμα, και όλο το βάρος πέφτει στη μετάβαση από ανεργία σε εργασία για τη σύζυγο και τα άλλα μέλη του νοικοκυριού, καθώς και στη μετάβαση από «αδράνεια» (συνήθως σπουδές) σε εργασία για τα άλλα μέλη του νοικοκυριού. Η επίδραση των δημογραφικών χαρακτηριστικών δεν επηρεάζεται ιδιαίτερα από την αλλαγή στις κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές.

Τέλος, όπως φαίνεται από τις δύο τελευταίες σειρές του πίνακα, σε όλες τις εξειδικεύσεις του υποδείγματος, η μη παρατηρήσιμη ετερογένεια παραμένει στατιστικά σημαντική, εύρημα που αποδεικνύει ότι ορθώς συμπεριλήφθηκε στο υπόδειγμα και ότι, αν δεν τη λαμβάναμε υπόψη, τα αποτελέσματα για τους εκτιμητές των προσδιοριστικών παραγόντων δεν θα ήταν ακριβή.

6.2 Ανάλυση συναρτίσεων επιβίωσης

6.2.1 Θεωρητικό πλαίσιο

Η προηγούμενη οικονομετρική ανάλυση εντόπισε τους προσδιοριστικούς παράγοντες των εισόδων και των εξόδων από τη φτώχεια εξετάζοντας μια σειρά γεγονότων και κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών, χωρίς όμως να λαμβάνει υπόψη της την επίδραση του χρόνου. Η κυριότερη ερώτηση που έρχεται να απαντήσει αυτή η ενότητα είναι αν η διάρκεια των περιόδων φτώχειας (μη φτώχειας) επηρεάζει τις πιθανότητες εξόδου από αυτή.

Η πλειονότητα των εργασιών στη σχετική βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι υπάρχει μια αρνητική επίδραση του χρόνου στην πιθανότητα εξόδου ή επανεισόδου στη φτώχεια (φαινόμενο εξαρτημένης κατάστασης) και αυτή είναι η πρώτη υπόθεση που εξετάζουμε. Βέβαια, από την άλλη πλευρά, η ομάδα των ατόμων που παραμένουν φτωχοί για μεγάλο χρονικό διάστημα μπορεί να έχει συγκεκριμένα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά (παρατηρήσιμα ή μη παρατηρήσιμα) που να οδηγούν στην παράταση της φτώχειας και η μεγάλη διάρκεια της φτώχειας να μην οφείλεται στο φαινόμενο της εξαρτημένης κατάστασης. Αν αυτό ισχύει, τότε η σχέση που παρατηρείται μεταξύ χρόνου και πιθανότητας εξόδου (επα-

νεισόδου) είναι πλασματική (spurious) και εμμέσως υποδηλώνει άλλες συσχετίσεις. Γι' αυτό είναι σημαντικό, όταν εξετάζουμε το φαινόμενο της εξαρτημένης κατάστασης, να λαμβάνουμε υπόψη μας τόσο την παρατηρήσιμη (συνήθως τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά) όσο και τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια (π.χ. εξυπνάδα, ικανότητες, θέληση να βγει κάποιος από τη φτώχεια, κοινωνικά δίκτυα κ.ά.) μεταξύ των ατόμων.

Στις παρακάτω παραγράφους, παρουσιάζουμε πρώτα τη θεωρία της εξαρτημένης κατάστασης απέναντι στο ζήτημα της μη παρατηρήσιμη ετερογένειας (true state dependence versus unobserved heterogeneity) και στη συνέχεια παρουσιάζουμε το υπόδειγμα συναρτήσεων επιβίωσης το οποίο χρησιμοποιούμε στην ανάλυσή μας.

Πραγματική εξαρτημένη κατάσταση σημαίνει ότι η εμπειρία φτώχειας τη μία χρονιά, αυτή καθαυτή, αυξάνει την πιθανότητα φτώχειας την επόμενη χρονιά (Heckman, 1981). Πάντως, το φαινόμενο της «εξαρτημένης διάρκειας (duration dependence)²⁹», που παρατηρείται συχνά σε αναλύσεις φτώχειας, μπορεί να αποδοθεί τουλάχιστον μερικώς στο ότι άτομα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά καταφέρνουν να βγουν από τη φτώχεια πιο γρήγορα. Την τελευταία δεκαετία, οι ερευνητές συστηματικά προσπαθούν να διαχωρίσουν την πραγματική εξαρτημένη κατάσταση από την ατομική ετερογένεια (παρατηρήσιμη ή μη). Αυτός ο διαχωρισμός έχει σημαντικές επιπτώσεις στη χάραξη πολιτικής. Για παράδειγμα, αν η πραγματική εξαρτημένη κατάσταση είναι πιο σημαντική συγκριτικά με την ατομική ετερογένεια, τότε είναι σημαντικό να σπάει ο «φαύλος κύκλος» της φτώχειας για τα άτομα μέσω κοινωνικών παροχών. Αντίθετα, αν η ατομική ετερογένεια καθορίζει τη διάρκεια της φτώχειας, τότε οι πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας θα πρέπει να εστιάζουν τις παρεμβάσεις τους σε άλλα σχήματα, όπως η εκπαίδευση, η ανάπτυξη προσωπικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων ή άλλες πολιτικές που ενισχύουν την αγορά εργασίας.

29. Επ' ακριβώς, ο όρος «εξαρτημένη κατάσταση (state dependence)» χρησιμοποιείται για να ορίσει την εξάρτηση του αποτελέσματος (δηλαδή της κατάστασης φτώχειας) στο t από το αποτέλεσμα στο $t-1$, ενώ ο όρος «εξαρτημένη διάρκεια (duration dependence)» εκφράζει την εξάρτηση του αποτελέσματος (δηλαδή της κατάστασης φτώχειας) στο t από τη διάρκεια παραμονής σε αυτή την κατάσταση. Παρ' όλα αυτά, οι δύο όροι συχνά χρησιμοποιούνται ως συνώνυμα.

Οι περισσότερες μελέτες βρίσκουν ότι το φαινόμενο της εξαρτημένης κατάστασης παραμένει σημαντικό, ακόμη και όταν λαμβάνουμε υπόψη την παρατηρήσιμη και μη παρατηρήσιμη ετερογένεια. Η Canto (1996) εξετάζει την αντίστροφη σχέση μεταξύ διάρκειας παραμονής σε κατάσταση φτώχειας (μη φτώχειας) και της πιθανότητας εξόδου (επανεισόδου) χρησιμοποιώντας μια μη παραμετρική εξειδίκευση για το δείκτη κινδύνου (hazard rate). Ελέγχει για τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια έμμεσα εξετάζοντας την ομογένεια του κινδύνου μεταξύ ομάδων που έχουν διαφορετικού μεγέθους περιόδους φτώχειας. Οι Carpellari and Jenkins (2004), χρησιμοποιώντας δεδομένα από το BHPS για τη δεκαετία του 1990, συμπεραίνουν ότι το φαινόμενο της φτώχειας είναι αυτοτροφοδοτούμενο, πέρα από το γεγονός ότι στοιχεία της ατομικής ετερογένειας μπορεί να δίνουν έναν πιο μόνιμο χαρακτήρα στη φτώχεια. Η Roggi (2003, 2007) μελετά τη δυναμική του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ισπανία και βρίσκει ότι τόσο η ετερογένεια μεταξύ των ατόμων όσο και το φαινόμενο της εξαρτημένης κατάστασης σχετίζονται με την πιθανότητα εμπειρίας κοινωνικού αποκλεισμού στο μέλλον. Ο Biewen (2003) βρίσκει ότι, ακόμη και όταν εισάγουμε στην παλινδρόμηση παράμετρους για την παρατηρήσιμη και μη παρατηρήσιμη ετερογένεια, υπάρχει αρνητική συσχέτιση της διάρκειας της φτώχειας με την πιθανότητα εξόδου από αυτή. Επίσης, υπολογίζει ότι το 6% του γερμανικού πληθυσμού έχει μη παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά, τα οποία οδηγούν σε χαμηλά ποσοστά εξόδου και υψηλά ποσοστά επανεισόδου στη φτώχεια, θέτοντας αυτά τα άτομα σε υψηλό κίνδυνο μόνιμης φτώχειας.

Από την άλλη πλευρά, οι Giraldo et al. (2002) σημειώνουν ότι υπάρχουν δύο πηγές μη παρατηρήσιμης ετερογένειας σχετικές με το φαινόμενο της φτώχειας. Πρώτον, η ικανότητα του συνόλου των μελών του νοικοκυριού να αποκούν εισόδημα για μια συγκεκριμένη περίοδο και δεύτερον, ο τρόπος με τον οποίο αυτή η ικανότητα εξελίσσεται διαχρονικά. Αυτή είναι η βασική τους διαφορά από αναλύσεις που υποθέτουν ότι η μη παρατηρήσιμη ετερογένεια είναι ανεξάρτητη του χρόνου και δεν μεταβάλλεται διαχρονικά. Όταν επιτρέπουν να εισαχθεί στο υπόδειγμα μια παράμετρος για τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια, η οποία δεν είναι σταθερή αλλά μπορεί να μεταβάλλεται με το χρόνο (time-variant unobserved heterogeneity), οι συγγραφείς δεν βρίσκουν οποιαδήποτε ένδειξη εξαρτημένης κατάστασης στην ανάλυσή τους για τη φτώχεια στην Ιταλία. Αυτό το αποτέλεσμα ενισχύει τη θεωρία «των κινήτρων», δηλαδή ότι, όταν τα άτομα βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας, ενισχύουν την προσπάθειά τους να βγουν από αυτή

μεταβάλλοντας κάποια από τα χαρακτηριστικά τους. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τόσο τα παρατηρήσιμα όσο και τα μη παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά των ατόμων, μεταβάλλονται με το χρόνο.

Οι Aassve et al. (2006) υπογραμμίζουν ότι οι «περίοδοι φτώχειας (poverty spells)» δεν είναι όπως οι «περίοδοι ανεργίας (unemployment spells)» κατά τη διάρκεια των οποίων το άτομο έχει πλήρη γνώση της κατάστασης και οι επιλογές και οι προτιμήσεις του μπορεί ξεκάθαρα να επηρεάζονται από την κατάστασή του. Μελέτες οι οποίες εστιάζονται στο χαμηλό εισόδημα (low pay) (Stewart and Swaffield, 1999· Cappellari, 2004) βρίσκουν ότι η πιθανότητα χαμηλών αποδοχών εξαρτάται σε υψηλό βαθμό από την πιθανότητα χαμηλών αποδοχών κατά τον προηγούμενο χρόνο. Επίσης, οι Finnie and Gray (2002), εξετάζοντας την κινητικότητα των ατόμων μεταξύ εισοδηματικών τεταρτημορίων (earning quintiles), συμπεραίνουν ότι η πιθανότητα να έχει κάποιος μια μετάβαση προς τα πάνω ή προς τα κάτω στα εισοδηματικά τεταρτημόρια είναι αντίστροφα εξαρτώμενη από το χρόνο που αυτός έχει διανύσει σε μια συγκεκριμένη εισοδηματική κατηγορία. Μάλιστα, αυτή η αρνητική εξάρτηση παραμένει στατιστικά σημαντική ακόμη και όταν εισάγεται η μη παρατηρήσιμη ετερογένεια στο υπόδειγμα. Αντίθετα, οι Cockx and Dejemeppe (2005) παρατηρούν ότι αυτή η αρνητική συσχέτιση μεταξύ διάρκειας παραμονής σε μια κατάσταση και πιθανότητας εξόδου από αυτή δεν είναι πάντα στατιστικά σημαντική στις μελέτες ανεργίας.

Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι τα μη παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά των ατόμων που επηρεάζουν την πιθανότητα εξόδου μπορεί επίσης να επηρεάζουν την πιθανότητα εισόδου. Για παράδειγμα, άτομα με περισσότερες «ικανότητες» θα είναι πιο πιθανό να βγουν από τη φτώχεια γρήγορα και λιγότερο πιθανό να ξαναμπούν. Αυτό είναι ένα βασικό επιχείρημα για την παράλληλη ανάλυση των εξόδων από και των εισόδων στη φτώχεια σε ένα υπόδειγμα, επιτρέποντας «πολλαπλές περιόδους φτώχειας (multiple spells)» (Stevens, 1999· Jenkins et al., 2001a· Devicienti, 2002· Biewen, 2003· Hansen and Wahlberg, 2004). Η Stevens (1999) είναι η πρώτη που ανέδειξε τη σημασία των πολλαπλών περιόδων φτώχειας στον εντοπισμό των μόνιμα φτωχών. Πρακτικά, εκτίμησε ταυτόχρονα δύο παλινδρομήσεις για την πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια και εξόδου από αυτή λαμβάνοντας υπόψη τόσο την παρατηρήσιμη όσο και τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια. Αυτή τη δυνατότητα της την έδωσαν τα δεδομένα του PSID, τα οποία ήταν διαθέσιμα σε μορφή πάνελ για μια περίοδο άνω των 20 ετών.

Ο Devicienti (2002) χρησιμοποιεί υποδείγματα διακριτού αναλογικού κινδύνου (discrete-time proportional hazard models) για να εκτιμήσει την πιθανότητα εξόδου από και επανεισόδου στη φτώχεια ελέγχοντας για μια πληθώρα σταθερών και μεταβλητών με το χρόνο παραγόντων. Στη συνέχεια, χρησιμοποιεί τους εκτιμητές από τα δύο διαφορετικά υποδείγματα για να προβλέψει τη μονιμότητα της φτώχειας σε πλαίσιο πολλαπλών περιόδων φτώχειας για διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες. Το μειονέκτημα αυτής της ανάλυσης είναι ότι, λόγω του μικρού αριθμού των ετών, δεν μπορεί να ληφθεί ταυτόχρονα υπόψη και η μη παρατηρήσιμη ετερογένεια μεταξύ των ατόμων. Επιπλέον, ο Biewen (2003, p. 8) παρατηρεί ότι, όταν χρησιμοποιεί μεθόδους «μεμονωμένων περιόδων φτώχειας (single method approach)», η προβλεπόμενη διάρκεια φτώχειας είναι πιο χαμηλή από αυτή που πραγματικά παρατηρείται στο δείγμα, ενώ η μέθοδος των «πολλαπλών περιόδων φτώχειας (multiple spell approach)» υπερεκτιμά την αντίστοιχη διάρκεια. Δεδομένης της πολυπλοκότητας της εκτίμησης των πολλαπλών περιόδων φτώχειας (βλ. Ondrich and Rhody, 1999), σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η καθαρή περίοδος παρατήρησης στο ΕΠΝ είναι το μέγιστο πέντε έτη για το κάθε άτομο στις περισσότερες χώρες, ακολουθούμε την πιο διαδεδομένη μέθοδο στη βιβλιογραφία και μοντελοποιούμε ξεχωριστά τις εξόδους από και τις εισόδους στη φτώχεια.

Ο Jenkins (2000b) διαχωρίζει τέσσερις βασικούς τύπους πολυμεταβλητών υποδειγμάτων που χρησιμοποιούνται σε δυναμικές αναλύσεις φτώχειας: υποδείγματα μακροχρόνιας φτώχειας (longitudinal poverty pattern models), υποδείγματα πιθανοτήτων μετάβασης (transition probability models), υποδείγματα διακύμανσης εισοδήματος (income variance component models) και διαρθρωτικά υποδείγματα (structural models).

Τα υποδείγματα μακροχρόνιας φτώχειας (longitudinal poverty pattern models) μοντελοποιούν την πιθανότητα να παρατηρηθεί μια συγκεκριμένη σειρά ή συνδυασμός περιόδων φτώχειας και μη φτώχειας. Για παράδειγμα να είναι κάποιος φτωχός για έξι συνεχόμενα έτη ή να είναι κάποιος φτωχός για δύο έτη, μετά μη φτωχός για ένα έτος και μετά πάλι φτωχός για τρία έτη, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη τους κοινωνικοοικονομικούς προσδιοριστικούς παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν αυτή την πιθανότητα (βλ. Gardiner and Hills, 1999· Hill and Jenkins, 1999). Τέτοια υποδείγματα έχουν χρησιμοποιηθεί περισσότερο για την κατασκευή δεικτών μόνιμης ή χρόνιας φτώχειας (measures of permanent

or chronic poverty) παρά για τη μελέτη δυναμικών όψεων φτώχειας με βάση τις μεταβάσεις πάνω και κάτω από το όριο φτώχειας.

Τα υποδείγματα πιθανότητας μετάβασης (transition probability models) απαντούν πιο συχνά στη βιβλιογραφία των δυναμικών αναλύσεων φτώχειας και ανήκουν στην κατηγορία των πολυμεταβλητών διακριτών υποδειγμάτων εκτίμησης κινδύνου ή υποδειγμάτων διάρκειας (discrete multivariate hazard rate or duration models). Στα υποδείγματα πιθανότητας μετάβασης η εξαρτημένη μεταβλητή είναι η πιθανότητα εξόδου, εισόδου ή επανεισόδου, και οι ανεξάρτητες ή ερμηνευτικές μεταβλητές μπορεί να αποτυπώνουν το χρόνο, διάφορα παρατηρήσιμα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του ατόμου ή του νοικοκυριού, καθώς και τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια μεταξύ των ατόμων. Στις επόμενες παραγράφους περιγράφονται πιο αναλυτικά η δομή και οι ιδιότητες αυτών των υποδειγμάτων, καθώς αυτό το είδος μοντέλου χρησιμοποιούμε στην ανάλυσή μας.

Άλλη μια μέθοδος για τη μελέτη των δυναμικών όψεων της φτώχειας, η οποία προέρχεται από τις δυναμικές αναλύσεις εισοδήματος (income and earnings dynamics), είναι η εκτίμηση υποδειγμάτων διακύμανσης εισοδήματος (income variance component models), προκειμένου να μοντελοποιηθεί η διαχρονική εξέλιξη του εισοδήματος (Lillard and Willis, 1978· Abowd and Card, 1989· Duncan and Rodgers, 1991· Stevens, 1999). Όμως, οι προβλέψεις από αυτά τα υποδείγματα είναι λιγότερο ακριβείς από αυτές που προκύπτουν από τα υποδείγματα εκτίμησης κινδύνου (hazard models), ίσως γιατί βασίζονται σε παραμέτρους οι οποίες λαμβάνουν υπόψη το σύνολο της κατανομής και δεν εστιάζονται στο μέρος της κατανομής κάτω από το όριο της φτώχειας (βλ. Stevens 1999, pp. 582-583).

Τα πιο πρόσφατα παρουσιαζόμενα υποδείγματα στη βιβλιογραφία είναι τα διαρθρωτικά υποδείγματα, τα οποία παρουσιάστηκαν αρχικά από τους Burgess and Propper (1998) και επεκτάθηκαν αργότερα από τους Aassve et al. (2004, 2006). Οι ερευνητές εκτιμούν αρχικά την πιθανότητα να υπάρξει ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα οικογενειακής κατάστασης (marital status), γονιμότητας (fertility), π.χ. αριθμός τέκνων και συμμετοχής στην εργασία (labour force participation), και στη συνέχεια εκτιμούν τις πιθανές αποδοχές-εισόδημα βάσει των διαφορετικών συνδυασμών των παραπάνω αποτελεσμάτων και με αυτό τον τρόπο προσπαθούν να προβλέψουν αν τα άτομα βρίσκονται πάνω ή κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Οι προβλεπόμενες πιθανότητες φτώχειας για τα διάφορα προφίλ των ατόμων ταιριάζουν πολύ καλά με τις πραγματικές για τα άτομα του

δείγματος (Burgess and Propper, 1998, p. 54). Ο Jenkins (2000b) χαρακτηρίζει αυτά τα υποδείγματα ως πρωτοποριακά, αλλά πολύ χρονοβόρα για να αναπτυχθούν και να οδηγήσουν στους κατάλληλους υπολογισμούς.

Όταν χρησιμοποιούμε αναλύσεις εκτίμησης κινδύνου (hazard analysis) ή, όπως ονομάζονται αλλιώς, υποδείγματα συναρτήσεων επιβίωσης (survival or duration models), το σημείο κλειδί είναι ο ορισμός του κινδύνου (hazard rate), ο οποίος ορίζεται ως η πιθανότητα να συμβεί ένα γεγονός, π.χ. είσοδος στη ή έξοδος από τη φτώχεια μετά από έναν ορισμένο αριθμό ετών υπό την προϋπόθεση ότι δεν έχει ξανασυμβεί μέσα σε αυτή τη συγκεκριμένη περίοδο που μελετάται. Στην πράξη, δηλαδή, ο κίνδυνος εισόδου στη φτώχεια ή εξόδου από αυτή είναι μια δεσμευμένη πιθανότητα, η οποία εξαρτάται από τη διάρκεια της υπό εξέλιξη περιόδου μη φτώχειας ή φτώχειας αντίστοιχα. Για τον υπολογισμό της δεσμευμένης πιθανότητας λαμβάνεται υπόψη μόνο εκείνο το κομμάτι του πληθυσμού σε κίνδυνο να έχει μία μετάβαση προς κατάσταση που μελετάται (Jenkins et al., 2001a). Δεδομένου ότι το γεγονός της μετάβασης μπορεί να συμβεί οποιαδήποτε στιγμή, αλλά τα δεδομένα είναι διαθέσιμα σε ετήσια βάση, δηλαδή σε διακριτά χρονικά διαστήματα, τα υποδείγματα διακριτού χρόνου (discrete-time hazard models) είναι πιο κατάλληλα από ό,τι τα υποδείγματα συνεχούς χρόνου (continuous-time hazard models) (Jenkins, 2004).

Συγκεκριμένα, εκτιμούμε το παρακάτω πολυμεταβλητό υπόδειγμα εκτίμησης κινδύνου σε διακριτό χρόνο (multivariate discrete time hazard model), στο οποίο η εξαρτημένη μεταβλητή είναι η logit³⁰ μορφή του κινδύνου h_{id} , δηλαδή της δεσμευμένης πιθανότητας για κάθε άτομο i για κάθε περίοδο (έτος) d :

$$\text{logit}(h_{id}) = \log\left(\frac{h_{id}}{1-h_{id}}\right) = f(d) + \beta' X_{id},$$

το οποίο ισοδυναμεί με:

$$h_{id} = \frac{1}{1 + \exp(-f(d) - \beta' X_{id})},$$

30. Αντί της logit εξειδίκευσης που παρουσιάστηκε στην προηγούμενη ενότητα, συχνά χρησιμοποιείται και η συμπληρωματική log-log εξειδίκευση (complementary log-log specification): $c \log \log(h_{id}) = f(d) + \beta' X_{id}$, η οποία ισοδυναμεί με $\log(-\log(1-(h_{id}))) = f(d) + \beta' X_{id}$ ή $h_{id} = 1 - \exp(-\exp(f(d) + \beta' X_{id}))$ (βλέπε Singer and Willett, 2003· Jenkins, 2004). Δοκιμάσαμε και την cloglog εξειδίκευση, αλλά δεν υπήρξε σύγκληση των παραμέτρων του υποδείγματος στις περισσότερες χώρες.

όπου $f(d) = a_{1i}d_1 + a_{2i}d_2 + a_{3i}d_3 + a_{4i}d_4 + a_{5i}d_5$ είναι ο κίνδυνος για την ομάδα αναφοράς (baseline hazard) σε μια μη παραμετρική μορφή χρησιμοποιώντας μια ψευδομεταβλητή για κάθε χρόνο (year-specific dummy variables), X_{id} είναι το διάνυσμα των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών του κάθε ατόμου i για κάθε περίοδο d . Αυτές οι ερμηνευτικές μεταβλητές μπορεί να είναι στατικές (time-constant) ή να μεταβάλλονται με το χρόνο (time-varying variables). β' είναι το διάνυσμα των εκτιμητών των εξωγενών μεταβλητών. Αν ο εκτιμητής που θα προκύψει έχει θετικό διάνυσμα, τότε αυξήσεις στις τιμές της συγκεκριμένης ανεξάρτητης μεταβλητής σχετίζονται με αυξημένο κίνδυνο να συμβεί το γεγονός, δηλαδή η μετάβαση που αποτυπώνεται στην εξαρτημένη μεταβλητή και, άρα, μικρότερη διάρκεια παραμονής στην προηγούμενη κατάσταση και το αντίθετο. Ως εξαρτημένη πιθανότητα, ο κίνδυνος μπορεί να πάρει τιμές στο διάστημα $[0,1]$. Στους πίνακες που ακολουθούν, όπως και στους προηγούμενους, τα αποτελέσματα είναι εκφρασμένα σε «οριακούς συντελεστές (marginal effects)», καθώς είναι πιο κατανοητά από τους εκτιμητές logit ή τα αντίστοιχα odds ratio.

Η μη παρατηρήσιμη ετερογένεια (unobserved heterogeneity or frailty) εισάγεται στο υπόδειγμα ακολουθώντας με παραμετρικό τρόπο και συγκεκριμένα ακολουθώντας την κανονική κατανομή³¹, ενώ δοκιμάστηκε και η γάμμα, η οποία όμως δεν συνέκλινε σε όλες τις χώρες

$$\text{logit}(h_{id}) = \log\left(\frac{h_{id}}{1-h_{id}}\right) = f(d) + \beta' X_{id} + u.$$

Στις εξειδικεύσεις όπου εισάγονται μεταβλητές γεγονότων, δηλαδή μεταβολών, το υπόδειγμα μεταβάλλεται ως εξής:

$$\text{logit}(h_{id}) = \log\left(\frac{h_{id}}{1-h_{id}}\right) = f(d) + \beta' X_{id} + \gamma' E_{id} \quad \text{ή}$$

$$\text{logit}(h_{id}) = \log\left(\frac{h_{id}}{1-h_{id}}\right) = f(d) + \beta' X_{id} + \gamma' E_{id} + u.$$

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν διάφορα επιχειρήματα υπέρ και κατά της χρήσης μεταβλητών γεγονότων σε αυτά τα υποδείγματα, τα οποία παρουσιάστηκαν

31. Όπως ήδη αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, η εξειδίκευση της κατανομής για τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια μπορεί να είναι και εντελώς μη παραμετρική, ορίζοντας ένα ή και περισσότερα «σαγματικά σημεία (mass points)» ακολουθώντας την ανάλυση των Heckman and Singer (1984).

στην ενότητα 6.1.1. Μια συμπληρωματική ερώτηση, η οποία εισάγεται από τον Jenkins (2000b) συγκεκριμένα για την εισαγωγή των μεταβλητών γεγονότων στις συναρτήσεις επιβίωσης είναι για πόσες περιόδους θα είναι «νεκροποιημένη» η επίδραση αυτού του γεγονότος. Για παράδειγμα, αν ένα γεγονός ανεργίας προκύψει την περίοδο t , τότε η σχετική μεταβλητή θα πάρει την τιμή 1 εκείνη την περίοδο. Τι γίνεται, όμως, με τις υπόλοιπες περιόδους; Θα τεθεί πάλι η τιμή της μεταβλητής 0 ή θεωρούμε ότι το γεγονός της απώλειας εργασίας μπορεί να έχει επίδραση στη φτώχεια και στις επόμενες περιόδους; Δεδομένου ότι οι περισσότερες χώρες της ΕΕ έχουν σχήματα επιδομάτων ανεργίας για ένα έτος, η είσοδος στη φτώχεια μπορεί να παρουσιαστεί ένα ή δύο χρόνια αργότερα. Γι' αυτό το λόγο πολλοί αναλυτές ισχυρίζονται ότι δεν θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται μεταβλητές γεγονότων στην ανάλυση συναρτήσεων επιβίωσης, εκτός αν μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτά τα γεγονότα συμβαίνουν ταυτόχρονα με το γεγονός της μετάβασης από ή προς τη φτώχεια. Όταν εξετάζουν την επίδραση των δημογραφικών και επαγγελματικών γεγονότων, καθώς και των γεγονότων υγείας στις ΗΠΑ, οι McKernan and Ratcliff (2005) χρησιμοποιούν μεταβλητές γεγονότων με χρονική στέρηση έως και δύο περιόδων στο υποδείγμα που χρησιμοποιούν, έτσι ώστε να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα ότι η επίδραση αυτών των γεγονότων στην κατάσταση φτώχειας μπορεί να μην είναι άμεση.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχει μια πληθώρα εργασιών που έχουν συμπεριλάβει επιτυχώς μεταβλητές γεγονότων σε υποδείγματα συναρτήσεων επιβίωσης και βρίσκουν ότι οι μεταβλητές γεγονότων είναι στατιστικά σημαντικές για τις μεταβάσεις πάνω και κάτω από το όριο της φτώχειας παρά την παρουσία και κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών στην ίδια την παλινδρόμηση (Antolin et al., 1999· Oxley et al., 2000· McKernan and Ratcliffe, 2002· Finnie and Sweetman, 2003· Callens et al., 2005· McKernan and Ratcliffe, 2005).

Προκειμένου να ελέγξουμε την παραπάνω υπόθεση, χρησιμοποιούμε στην ανάλυση που ακολουθεί δύο διαφορετικές εξειδικεύσεις του υποδείγματος με και χωρίς μεταβλητές μεταβολών. Και σε αυτή την περίπτωση, όπως και στην προηγούμενη ενότητα, παρόλο που εκτός από τους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες λαμβάνεται υπόψη και η επίδραση του χρόνου, οι μεταβλητές γεγονότων παραμένουν στατιστικά σημαντικές στις περισσότερες περιπτώσεις. Όταν χρησιμοποιούμε μεταβλητές γεγονότων, αφαιρούμε όσες κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές είναι πιθανό να δημιουργήσουν πολυσυγγραμμικότητα ή υπερβολική εξειδίκευση του υποδείγματος.

Η ανάλυση συναρτήσεων επιβίωσης βασίζεται στην ανάλυση των περιόδων φτώχειας (spell analysis). Πολλές φορές μια περίοδος φτώχειας αρχίζει πριν την περίοδο παρατήρησης, δηλαδή το πρώτο κύμα του πάνελ (left-censoring), ή τελειώνει μετά τη λήξη της περιόδου παρατήρησης (right-censoring). Σε αυτή την ενότητα που εξετάζει την επίδραση του χρόνου στην πιθανότητα εξόδου από ή επανεισόδου στη φτώχεια, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε το χρόνο έναρξης της κάθε περιόδου φτώχειας, γι' αυτό και αφαιρούμε όλες τις περιόδους φτώχειας που έχουν ξεκινήσει πριν την έναρξη της περιόδου παρατήρησης (left-censored spells), δηλαδή χρησιμοποιούμε όλες τις περιόδους φτώχειας που έχουν ξεκινήσει εντός της χρονικής διάρκειας παρατήρησης (inflow sample) (Jenkins, 1995). Συγκεκριμένα για τις εξόδους από τη φτώχεια απαιτούμε την πρώτη περίοδο το άτομο να είναι μη φτωχό, τη δεύτερη να εισέρχεται στη φτώχεια και από την τρίτη περίοδο και μετά παρατηρούμε³² αν και πότε εξέρχεται από την κατάσταση φτώχειας. Αντίστοιχα, για τις επανεισόδους στη φτώχεια, απαιτούμε την πρώτη περίοδο να είναι το άτομο φτωχό, τη δεύτερη να εξέρχεται από τη φτώχεια και από την τρίτη περίοδο και μετά παρατηρούμε αν και πότε επανεισέρχεται. Οι περίοδοι φτώχειας που λήγουν μετά τη λήξη της περιόδου παρατήρησης (right-censored) συμπεριλαμβάνονται κανονικά στην ανάλυση και συνεισφέρουν στην εκτίμηση της σχετικής πιθανότητας μέχρι την τελευταία χρονιά που το άτομο είναι παρόν στο δείγμα (Stevens, 1999· Jenkins et al., 2001a). Τέλος, όλες οι μεταβάσεις πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας προσμετρώνται ανεξάρτητα από το μέγεθός τους. Παρ' όλα αυτά ελέγξαμε την ευαισθησία των αποτελεσμάτων, αφαιρώντας όσες μεταβάσεις δεν ξεπερνούν το 5% πάνω ή κάτω από τη γραμμή φτώχειας και τα αποτελέσματα είναι διαθέσιμα από τους συγγραφείς.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, επειδή ακριβώς το πάνελ περιλαμβάνει διαχρονικά παρατηρήσεις από τα ίδια άτομα και νοικοκυριά, μπορεί να υπάρξει παραβίαση της υπόθεσης της ομοσκεδαστικότητας (homoskedasticity assumption), γι' αυτό το λόγο χρησιμοποιούμε προσαρμοσμένα τυπικά σφάλματα (robust or sandwich estimator of variance), τα οποία επιτρέπουν στις παρατηρήσεις να είναι εξαρτημένες μέσα σε ομάδες (dependent within cluster), αλλά θα πρέπει να είναι ανεξάρτητες μεταξύ των ομάδων (independent between clusters) (βλ. Huber, 1967· White, 1980).

32. Μέχρι το πολύ πέντε έτη, καθώς η συνολική διάρκεια του πάνελ είναι επτά έτη.

6.2.2 Αποτελέσματα

Στον Πίνακα 21 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης επιβίωσης (survival or hazard analysis) για τις εξόδους από τη φτώχεια. Τρεις εξειδικεύσεις του υποδείγματος εξετάζονται. Η πρώτη περιέχει μόνο τις χρονικές μεταβλητές (time-dummies) που απεικονίζουν το φαινόμενο της εξαρτημένης διάρκειας (duration dependence). Στη δεύτερη, εισάγονται και κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές, ενώ στην τρίτη προσθέτουμε και μεταβλητές γεγονότων. Ο ορισμός των μεταβλητών και οι τιμές που λαμβάνουν παρουσιάζονται στον Πίνακα Π4 στο Παράρτημα. Στην πρώτη γραμμή του πίνακα αναγράφονται οι πιθανότητες εξόδου για την ομάδα αναφοράς, οι οποίες αφορούν την πιθανότητα εξόδου μετά από έναν χρόνο παραμονής σε κατάσταση φτώχειας.

Η πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια για την ομάδα αναφοράς στην πρώτη εξειδίκευση είναι 46,52%. Μειώνεται κατά 7,87%, αν το άτομο παραμένει για δύο χρόνια στη φτώχεια, και μετά για τα επόμενα τρία χρόνια μειώνεται κατακόρυφα (-24,04%, -23,45%, -35,02% αντίστοιχα). Δηλαδή η πιθανότητα εξόδου μετά από πέντε χρόνια παραμονής σε φτώχεια ανέρχεται μόλις σε 11,50% από 46,52% που είναι μετά τον πρώτο χρόνο. Συνεπώς, υπάρχει μια ξεκάθαρη αντίστροφη σχέση μεταξύ διάρκειας μιας περιόδου φτώχειας και πιθανότητας λήξης αυτής της περιόδου. Οι πιθανότητες που προκύπτουν από την πρώτη εξειδίκευση του υποδείγματος, όπου δεν λαμβάνουμε υπόψη μας την ετερογένεια μεταξύ των ατόμων, είναι αντίστοιχες με τις δεσμευμένες πιθανότητες εξόδου που υπολογίστηκαν κατευθείαν από το δείγμα χωρίς εκτίμηση υποδείγματος και παρουσιάστηκαν στον Πίνακα 10.

Με τις επόμενες δύο εξειδικεύσεις, όπου εισάγονται κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές και μεταβλητές γεγονότων, θέλουμε να διαπιστώσουμε αν η αντίστροφη αυτή σχέση «εξαρτημένης διάρκειας» παραμένει στατιστικά σημαντική ή εάν στην πραγματικότητα οφείλεται σε άλλα παρατηρήσιμα ή μη παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά των ατόμων και των νοικοκυριών, τα οποία είτε συντελούν ώστε να βγουν γρήγορα από τη φτώχεια είτε, αντίστροφα, αυξάνουν τη διάρκεια της φτώχειας. Όταν εισάγονται οι κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές στη δεύτερη εξειδίκευση, η πιθανότητα εξόδου για την ομάδα αναφοράς αυξάνεται σε 68,45% τον πρώτο χρόνο, καθώς η ομάδα αυτή έχει ευνοϊκά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, η ομάδα αναφοράς αποτελείται από άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με άνδρα αρχηγό νοικοκυριού, ηλικίας από 30 έως 64 ετών, ο οποίος έχει

ολοκληρώσει μέση εκπαίδευση, εργάζεται και έχει υπηκοότητα της χώρας στην οποία ζει. Δεν υπάρχουν εξαρτημένα παιδιά, άνεργοι και άτομα με αναπηρία ή χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό.

Η αρνητική επίδραση του χρόνου στην πιθανότητα εισόδου είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο στατιστικής βεβαιότητας 99,9% για έξοδο μετά από δύο χρόνια παραμονής στη φτώχεια (-5,77%) και σε επίπεδο στατιστικής βεβαιότητας 95% μετά από πέντε χρόνια παραμονής σε φτώχεια (-37,90%). Συνεπώς, συνολικά το φαινόμενο της εξαρτημένης κατάστασης αποδυναμώνεται. Από τις κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές που εξετάζονται, μόνο η ολοκλήρωση ανώτερης εκπαίδευσης για τον αρχηγό του νοικοκυριού αυξάνει ελαφρώς την πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια σε σχέση με την ομάδα αναφοράς. Τις χαμηλότερες πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια έχουν τα άτομα που ζουν με αρχηγό νοικοκυριού που έχει ολοκληρώσει μόνο πρωτοβάθμια εκπαίδευση (-35,12%), είναι άνεργος (-34,24%) ή «αδρανής» (-30,18%). Στην πράξη, η ύπαρξη ενός από αυτά τα χαρακτηριστικά υποδιπλασιάζει την πιθανότητα εξόδου σε σχέση με την ομάδα αναφοράς. Η ύπαρξη εξαρτημένων τέκνων ή αναπήρων στο νοικοκυριό επίσης μειώνει σημαντικά την πιθανότητα λήξης μιας περιόδου φτώχειας κατά 28,33% και 24,95% αντίστοιχα. Τέλος, νοικοκυριά με νέους αρχηγούς νοικοκυριού (≤ 29 ετών) έχουν επίσης μειωμένη πιθανότητα να ξεφύγουν από τη φτώχεια (-18,21%), ενώ η αρνητική επίδραση της ύπαρξης άνεργων ατόμων στο νοικοκυριό είναι μικρότερη (-9,61%), αλλά στατιστικά σημαντική.

Στην τρίτη εξειδίκευση, η οποία περιλαμβάνει και μεταβλητές γεγονότων, η επίδραση του χρόνου ισχυροποιείται και τα αποτελέσματα είναι στατιστικά σημαντικά σε όλες τις περιόδους. Η αρχική πιθανότητα εξόδου μετά από έναν χρόνο παραμονής σε φτώχεια ανέρχεται στο 63,37% και στη συνέχεια μειώνεται για κάθε πρόσθετο έτος (κατά -6,58%, -25,87%, -21,51%, -36,90% αντίστοιχα). Οι κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές που παραμένουν στατιστικά σημαντικές είναι ίδιες με την προηγούμενη εξειδίκευση, απλώς το μέγεθος της επίδρασής τους μειώνεται τώρα που έχουν εισαχθεί και μεταβλητές γεγονότων στο υπόδειγμα, με εξαίρεση τη θετική επίδραση της ανώτερης εκπαίδευσης, το μέγεθος της οποίας έχει αυξηθεί (4,98%).

Αναφορικά με τις μεταβλητές γεγονότων, επιβεβαιώνονται τα αποτελέσματα της πολυμεταβλητής ανάλυσης που παρουσιάστηκε στην προηγούμενη ενότητα. Αναδεικνύεται και πάλι ο ρόλος των δευτερευόντων εργαζομένων (second-income

Πίνακας 21: Αποτελέσματα ανάλυσης συναρτήσεων επιβίωσης για τις εξόδους από τη φτώχεια

Εξαρ. μετ. = έξοδος από φτώχεια	Εξειδίκευση Υποδείγματος		
	Εξειδίκευση 1	Εξειδίκευση 2	Εξειδίκευση 3
Ομάδα αναφοράς: πιθανότητα εξόδου μετά από 1 χρόνο παραμονής σε φτώχεια	46,52***	68,45***	63,37***
Έξοδος μετά από 2 χρόνια παραμονής σε φτώχεια	-7,87***	-5,77***	-6,85*
Έξοδος μετά από 3 χρόνια παραμονής σε φτώχεια	-24,04***	-21,36	-25,87**
Έξοδος μετά από 4 χρόνια παραμονής σε φτώχεια	-23,45***	-19,22	-21,51*
Έξοδος μετά από 5 χρόνια παραμονής σε φτώχεια	-35,02***	-37,90*	-36,90***
Αρχηγός νοικοκυριού			
Θήλυ		-21,65	-18,32
Ηλικία ≤29		-18,21**	-18,62**
Ηλικία ≥65		-14,75	-14,39
Ανώτερη εκπαίδευση		1,79***	4,98***
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση		-35,12***	-27,89***
Άνεργος		-34,24***	
“Αδρανής” (inactive)		-30,18***	
Άλλη υπηκοότητα ΕΕ		α.π.	α.π.
Άλλη υπηκοότητα εκτός ΕΕ		-13,91	-7,81
Νοικοκυριό			
Υπαρξη εξαρτημένων τέκνων στο νοικ.		-28,33***	-21,85***
Υπαρξη ανέργων στο νοικ. (εκτός αρχηγού)		-9,61***	
Υπαρξη αναπήρων ή ατόμων με χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό		-24,95***	-22,54***

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 21: Αποτελέσματα ανάλυσης συναρτήσεων επιβίωσης για τις εξόδους από τη φτώχεια

(Συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα)

Εξαρ. μετ. = έξοδος από φτώχεια	Εξειδίκευση Υποδείγματος		
	Εξειδίκευση 1	Εξειδίκευση 2	Εξειδίκευση 3
Γεγονότα			
<i>Εργασιακά (μετάβαση)</i>			
Ανεργία σε εργασία (αρχηγός)			2,41**
“Αδράνεια” σε εργασία (αρχηγός)			-30,04
Ανεργία σε εργασία (σύζυγος)			9,53***
“Αδράνεια” σε εργασία (σύζυγος)			5,56*
Ανεργία σε εργασία (άλλο μέλος)			-7,62
“Αδράνεια” σε εργασία (άλλο μέλος)			3,07***
<i>Δημογραφικά (αλλαγή νοικοκυριού)</i>			
Αλλαγή νοικοκυριού λόγω διαζυγίου			μ.α.π.
Αλλαγή νοικοκυριού λόγω ένωσης			31,04**
Τέκνο που αφήνει πατρική οικία			μ.α.π.
<i>Δημογραφικά (ίδιο νοικοκυριό)</i>			
Θάνατος αρχηγού			-9,88
Διαζύγιο αρχηγού			-10,99
Ένωση αρχηγού			18,90
Μέλος μετακομίζει στην οικογένεια			8,54***
Μέλος φεύγει από την οικογένεια			-3,37**
Θάνατος μέλους			-10,54
Αριθμός παρατηρήσεων	6.910	6.910	6.910
Wald chi2/LR chi2	407***	478***	542***
Log likelihood	-4.270	-4.420	-4.398
AIC	8.553	8.873	8.854
BIC	8.594	8.990	9.053
sigma_u	0,26***	0,46***	0,41***
rho	0,02***	0,06***	0,05***

Πηγή: ECHP UDB 1994-2000 (Δεκ. 2003 - 2η έκδοση)

Σημειώσεις: Τα αποτελέσματα είναι διατυπωμένα σε *marginal effects*.

Όλες οι παλινδρομήσεις περιλαμβάνουν σταθερό όρο.

μ.α.π. - η μεταβλητή δεν συμπεριλήφθηκε στην παλινδρόμηση λόγω μικρού αριθμού παρατηρήσεων.

α.π. - η μεταβλητή αφαιρέθηκε λόγω πολυσυγραμμικότητας.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Πίνακας 22: Αποτελέσματα ανάλυσης συναρτήσεων επιβίωσης για τις εισόδους (επανεισόδους) στη φτώχεια

Εξαρ. μετ. = εισόδος σε φτώχεια	Εξειδίκευση Υποδείγματος		
	Εξειδίκευση 1	Εξειδίκευση 2	Εξειδίκευση 3
Ομάδα αναφοράς: εισόδος μετά από 1 χρόνο παραμονής σε μη φτώχεια	31,03***	15,25***	18,03***
είσοδος μετά από 2 χρόνια παραμονής σε μη φτώχεια	-9,77***	-5,34***	-6,53***
είσοδος μετά από 3 χρόνια παραμονής σε μη φτώχεια	-11,03***	-6,16***	-6,53***
είσοδος μετά από 4 χρόνια παραμονής σε μη φτώχεια	-16,50***	-8,71***	-9,78***
είσοδος μετά από 5 χρόνια παραμονής σε μη φτώχεια	-21,12***	-10,49***	-12,37***
Αρχηγός νοικοκυριού			
Θήλυ		44,75**	39,41
Ηλικία ≤29		35,24*	35,67*
Ηλικία ≥65		30,10*	29,34*
Ανώτερη εκπαίδευση		13,82***	10,54***
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση		52,69***	49,60***
Άνεργος		48,25***	
“Αδρανής” (inactive)		43,93***	
Άλλη υπηκοότητα ΕΕ		α.π.	α.π.
Άλλη υπηκοότητας εκτός ΕΕ		44,10	42,75
Νοικοκυριό			
Υπαρξη εξαρτημένων τέκνων στο νοικ.		39,90**	33,42
Υπαρξη ανέργων στο νοικ. (εκτός αρχηγού)		38,23	
Υπαρξη αναπήρων ή ατόμων με χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό		40,69**	39,41***

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 22: Αποτελέσματα ανάλυσης συναρτήσεων επιβίωσης για τις εισόδους (επανεισόδους) στη φτώχεια

(Συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα)

Εξαρ. μετ. = είσοδος σε φτώχεια	Εξειδίκευση Υποδείγματος		
	Εξειδίκευση 1	Εξειδίκευση 2	Εξειδίκευση 3
Γεγονότα			
<i>Εργασιακά (μετάβαση)</i>			
Εργασία σε ανεργία (αρχηγός)			27,62**
Εργασία σε "αδράνεια" (αρχηγός)			28,20
Εργασία σε ανεργία (σύζυγος)			34,57
Εργασία σε "αδράνεια" (σύζυγος)			32,46
Εργασία σε ανεργία (άλλο μέλος)			19,47***
Εργασία σε "αδράνεια" (άλλο μέλος)			28,20
<i>Δημογραφικά (αλλαγή νοικοκυριού)</i>			
Αλλαγή νοικοκυριού λόγω διαζυγίου			α.π.
Αλλαγή νοικοκυριού λόγω ένωσης			38,49
Τέκνο που αφήνει πατρική οικία			63,41*
<i>Δημογραφικά (ίδιο νοικοκυριό)</i>			
Θάνατος αρχηγού			7,89
Διαζύγιο αρχηγού			51,85
Ένωση αρχηγού			2,60
Μέλος μετακομίζει στην οικογένεια			31,21
Μέλος φεύγει από την οικογένεια			27,02
Θάνατος			35,46
Γέννηση			44,79**
Αύξηση των αναγκών			41,15**
Αριθμός παρατηρήσεων	8.042	8.042	8.042
Wald chi2/LR chi2	1.535***	1.673***	1.671***
Log likelihood	-4.312	-4.208	-4.196
AIC	8.636	8.450	8.453
BIC	8.678	8.569	8.663
sigma_u	0,39***	0,39***	0,38***
rho	0,04***	0,04***	0,04***

Πηγή: ECHP UDB 1994-2000 (Δεκ. 2003 - 2η έκδοση)

Σημειώσεις: Τα αποτελέσματα είναι διατυπωμένα σε odds ratio.

Όλες οι παλινδρομήσεις περιλαμβάνουν σταθερό όρο.

μ.α.π. - η μεταβλητή δεν συμπεριλήφθηκε στην παλινδρόμηση λόγω μικρού αριθμού παρατηρήσεων.

α.π. - η μεταβλητή αφαιρέθηκε λόγω πολυσυγραμμικότητας.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

earners), συζύγου και τέκνων, για την έξοδο από τη φτώχεια. Συγκεκριμένα, η μετάβαση από ανεργία σε εργασία για τη σύζυγο αυξάνει τις πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια κατά 9,53%, ενώ η μετάβαση από «αδράνεια» σε εργασία κατά 5,56% για τη σύζυγο και 3,07% για τα άλλα μέλη του νοικοκυριού (κυρίως τέκνα). Από τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, η δημιουργία νέου νοικοκυριού λόγω γάμου βοηθάει τα άτομα να βγουν από τη φτώχεια, προφανώς εγκαταλείποντας ένα φτωχό πατρικό νοικοκυριό. Για τα άτομα που μένουν στο ίδιο νοικοκυριό με το προηγούμενο κύμα, η άφιξη μέλους στο νοικοκυριό αυξάνει την πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια (8,54%), ενώ η αποχώρηση μέλους τη μειώνει (-3,37%).

Ο Πίνακας 22 αφορά τα αποτελέσματα της ανάλυσης επιβίωσης για τις εισόδους στη φτώχεια, οι οποίες στην πράξη είναι επανεισόδοι, καθώς μελετάται η χρονική διάρκεια παραμονής σε κατάσταση μη φτώχειας μετά την έξοδο από την τελευταία περίοδο φτώχειας. Η πιθανότητα επανεισόδου στη φτώχεια για την ομάδα αναφοράς ύστερα από έναν χρόνο παραμονής σε κατάσταση μη φτώχειας είναι 31,03% για την πρώτη εξειδίκευση του υποδείγματος, όπου δεν λαμβάνονται υπόψη ούτε τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά ούτε τα εργασιακά και δημογραφικά γεγονότα που συμβαίνουν στο νοικοκυριό. Η πιθανότητα αυτή μειώνεται με αύξοντα ρυθμό για κάθε χρόνο παραμονής σε μη φτώχεια μέχρι τον πέμπτο χρόνο (-9,77%, -11,03%, -16,50%, -21,12%). Οι πιθανότητες αυτές αντιστοιχούν στις πιθανότητες του Πίνακα 11 που υπολογίστηκαν απευθείας από το δείγμα. Απεικονίζεται, συνεπώς, μια ξεκάθαρα αντίστροφη σχέση μεταξύ διάρκειας παραμονής σε κατάσταση μη φτώχειας (ή απόστασης από τη λήξη της τελευταίας περιόδου φτώχειας) και πιθανότητας επανεισόδου σε αυτή.

Στη δεύτερη εξειδίκευση, όπου εισάγονται οι κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές, η πιθανότητα επανεισόδου για την ομάδα αναφοράς μειώνεται κατά το ήμισυ (15,25%). Το φαινόμενο της εξαρτημένης διάρκειας (duration dependence) παραμένει στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο στατιστικής βεβαιότητας 99,9% για όλες τις χρονικές μεταβλητές, υποδηλώνοντας ότι, όσο περισσότερο απομακρύνονται τα άτομα χρονικά από το γεγονός της φτώχειας, τόσο μειώνονται οι πιθανότητές τους να επανέλθουν στην ίδια κατάσταση. Το να ζει κάποιος σε ένα νοικοκυριό που είχε ήδη εμπειρία φτώχειας με γυναίκα αρχηγό νοικοκυριού, πολύ νέο (≤ 29) ή ηλικιωμένο (≥ 65) αρχηγό νοικοκυριού αυξάνει την πιθανότητα επανεισόδου στη φτώχεια κατά 44,75%, 35,24% και 30,10% αντίστοιχα. Την υψηλότερη αύξηση πιθανότητας επανεισόδου έχουν όσοι ζουν με αρχηγό νοικο-

κυριού που έχει ολοκληρώσει μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (52,69%) και ακολουθούν τα άτομα που ζουν με άνεργο ή «αδρανή» (συνήθως συνταξιούχο) αρχηγό νοικοκυριού (48,25% και 43,93% αντίστοιχα). Η ύπαρξη εξαρτημένων τέκνων και η ύπαρξη ατόμων με αναπηρία και χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό αυξάνουν επίσης τις πιθανότητες επανεισόδου (39,90% και 40,69% αντίστοιχα). Παραδόξως και η ολοκλήρωση ανώτερης εκπαίδευσης για τον αρχηγό του νοικοκυριού φαίνεται να έχει θετική επίδραση, πολύ μικρότερου όμως μεγέθους (13,82%). Αυτό σημαίνει ότι, όταν υπάρχει ήδη εμπειρία φτώχειας, η προστατευτική επίδραση της ανώτερης εκπαίδευσης δεν είναι τόσο ισχυρή ώστε να μειώσει τις πιθανότητες επανεισόδου. Η ομάδα αναφοράς, όπου ο αρχηγός έχει ολοκληρώσει δευτεροβάθμια εκπαίδευση, φαίνεται να έχει καλύτερες προοπτικές αποφυγής νέας περιόδου φτώχειας. Αυτό ίσως σχετίζεται με συγκεκριμένες παραμέτρους της ελληνικής αγοράς εργασίας.

Το φαινόμενο της εξαρτημένης διάρκειας ή εξαρτημένης κατάστασης παραμένει ισχυρό και στατιστικά σημαντικό στα ίδια επίπεδα και στην τρίτη εξειδίκευση του υποδείγματος. Η πιθανότητα αναφοράς για επανείσοδο μετά από έναν χρόνο παραμονής σε κατάσταση μη φτώχειας ανέρχεται σε 18,03%, μειώνεται στο 11,5% μετά από δύο χρόνια και φτάνει έως 5,66% μετά από πέντε έτη. Η επίδραση των κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών δεν μεταβάλλεται ιδιαίτερα σε σχέση με την προηγούμενη εξειδίκευση. Εξαλείφεται η στατιστική σημαντικότητα του φύλου του αρχηγού του νοικοκυριού, αρά παραμένει στατιστικά σημαντική στην αύξηση του κινδύνου η διαφοροποίηση της ηλικίας και του εκπαιδευτικού επιπέδου από την ομάδα αναφοράς (και προς τα πάνω και προς τα κάτω).

Από τα εργασιακά γεγονότα, η μετάβαση από εργασία σε ανεργία για τον αρχηγό του νοικοκυριού (27,62%) και τα τέκνα (19,47%) αυξάνουν στατιστικά σημαντικά τον κίνδυνο επανεισόδου σε φτώχεια, ενώ δεν φαίνεται να υπάρχουν στατιστικά σημαντικές εργασιακές μεταβάσεις για τη σύζυγο, οι οποίες να επηρεάζουν την επανένταξη μιας περιόδου φτώχειας. Από τα δημογραφικά γεγονότα, στατιστικά σημαντική θετική επίδραση στις επανεισόδους στη φτώχεια έχουν η εγκατάλειψη πατρικής εστίας (όχι όμως για γάμο) από τέκνο για τη δημιουργία νέου νοικοκυριού (63,41%), καθώς και η γέννηση νέου μέλους (44,79%) και η αύξηση των αναγκών στο νοικοκυριό (41,15%). Τα αποτελέσματα για τις τελευταίες δύο μεταβλητές έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή η επίδρασή τους δεν ήταν τόσο ισχυρή όσο των άλλων γεγονότων στις εισόδους στη φτώχεια που

μελετήθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Τώρα, όμως, για τις επανεισόδους, οι οποίες αφορούν άτομα που έχουν ήδη εμπειρία φτώχειας, αυτές οι δύο παράμετροι παίζουν σημαντικό ρόλο. Με άλλα λόγια, για τον γενικό πληθυσμό η πιθανότητα εισόδου στη φτώχεια λόγω της γέννησης ενός μωρού είναι χαμηλή. Για τα άτομα όμως που ήδη είχαν τουλάχιστον μία περίοδο φτώχειας, η γέννηση ενός μωρού αυξάνει σημαντικά τον κίνδυνο επανεισόδου στη φτώχεια.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η τυπική απόκλιση της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας “ σ_u ” και ο δείκτης “ ρ ” μας δίνουν το μέγεθος της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας. Αν η υπόθεση ότι το ρ είναι μηδέν δεν μπορεί να απορριφθεί, τότε υπάρχει στατιστικά σημαντική μη παρατηρήσιμη ετερογένεια στο υπόδειγμα, όπως συμβαίνει και στις τρεις εξειδικεύσεις για την Ελλάδα, τόσο για τις εξόδους όσο και για τις επανεισόδους στη φτώχεια, παρόλο που το μέγεθος της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας είναι σχετικά χαμηλό (μικρότερο της μονάδος).

6.3 Συμπεράσματα

Σε αυτό το κεφάλαιο χρησιμοποιήθηκαν οι οικονομετρικές τεχνικές της πολυμεταβλητής ανάλυσης τύπου logit και των συναρτήσεων επιβίωσης, προκειμένου να εξεταστούν οι προσδιοριστικοί παράγοντες μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας, καθώς και το φαινόμενο της εξαρτημένης κατάστασης ή διάρκειας (state or duration dependence). Παράλληλα, διερευνήθηκε η συνύπαρξη κοινωνικοοικονομικών στατικών μεταβλητών με μεταβλητές μεταβολών (γεγονότων) στο ίδιο υπόδειγμα. Με αυτό τον τρόπο, εκτός από τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των ατόμων και των νοικοκυριών που μπορεί να επηρεάζουν τις πιθανότητες εισόδου και εξόδου από τη φτώχεια, μελετήθηκαν και διάφορα εργασιακά και δημογραφικά γεγονότα που μπορεί να σημάνουν την έναρξη ή λήξη μιας περιόδου φτώχειας (trigger events).

Τα κύρια συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από τα αποτελέσματα των διαφορετικών εξειδικεύσεων των δύο υποδειγμάτων που δοκιμάστηκαν είναι τα ακόλουθα.

Πρώτον, ακόμη και όταν χρησιμοποιείται το πλήρες υπόδειγμα με όλες τις κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές και τις μεταβλητές γεγονότων, οι μεταβλητές γεγονότων παραμένουν στατιστικά σημαντικές. Υπάρχουν ενδείξεις για υπερβολική εξειδίκευση του υποδείγματος, αλλά όταν αφαιρούνται οι μεταβλητές

που μπορεί να προκαλούν αυτό το πρόβλημα, όπως και το πρόβλημα της πολυσυγγραμμικότητας, η στατιστική σημαντικότητα των μεταβλητών μεταβολών ενισχύεται. Δεν υπάρχουν, συνεπώς, ενδείξεις ότι οι μεταβλητές μεταβολών θα πρέπει να αφαιρεθούν από το υπόδειγμα. Η διατήρησή τους εξαρτάται από τις συγκεκριμένες ερωτήσεις, τις οποίες ο ερευνητής θέλει να απαντήσει.

Δεύτερον, για τις εισόδους στη φτώχεια, οι κυριότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο και η εργασιακή κατάσταση του αρχηγού του νοικοκυριού, καθώς και η ηλικία του. Το να ζει κάποιος σε ένα νοικοκυριό με νέο αρχηγό νοικοκυριού που έχει ολοκληρώσει μόνο πρωτοβάθμια εκπαίδευση και είναι άνεργος είναι το χειρότερο σενάριο για τις εισόδους στη φτώχεια στην Ελλάδα. Για τον γενικό πληθυσμό, η ύπαρξη εξαρτημένων παιδιών φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά τις εισόδους στη φτώχεια από το τρίτο παιδί και μετά. Όσον αφορά τις μεταβλητές γεγονότων, τα εργασιακά γεγονότα και των άλλων μελών του νοικοκυριού είναι στατιστικά σημαντικά για τις εισόδους στη φτώχεια, αλλά όχι τόσο όσο η εργασιακή κατάσταση και οι εργασιακές μεταβολές για τον αρχηγό του νοικοκυριού. Η εγκατάλειψη πατρικής εστίας από νέο άτομο για τη δημιουργία νέου νοικοκυριού (όχι όμως για γάμο) είναι το κυριότερο δημογραφικό γεγονός που σχετίζεται με εισόδους σε φτώχεια.

Τρίτον, γι' αυτούς που είναι ήδη φτωχοί, τη χαμηλότερη πιθανότητα εξόδου από τη φτώχεια έχουν όσοι ζουν με αρχηγό νοικοκυριού που έχει υπηκοότητα εκτός ΕΕ, οι ηλικιωμένοι (και αυτοί που ζουν σε ζευγάρι, αλλά κυρίως αυτοί που ζουν μόνοι τους). Ακολουθούν όσοι ζουν με άνεργο ή «αδρανή» αρχηγό νοικοκυριού ή με αρχηγό νοικοκυριού που έχει τελειώσει μόνο πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Σημαντικό ρόλο για την έξοδο του νοικοκυριού από τη φτώχεια παίζουν η εύρεση εργασίας από τη σύζυγο ή άλλα μέλη του νοικοκυριού, καθώς και η κινητικότητα μελών από και προς το νοικοκυριό. Έτσι, σε αντίθεση με τις εισόδους στη φτώχεια, όπου πρωταρχικό ρόλο παίζουν η εργασιακή κατάσταση του αρχηγού του νοικοκυριού και οι μεταβολές της, για τις εξόδους στη φτώχεια ο ρόλος των άλλων εργαζομένων της οικογένειας (συζύγου και τέκνων) είναι πιο σημαντικός.

Τέταρτον, όταν λαμβάνεται υπόψη και η επίδραση του χρόνου παραμονής σε κατάσταση φτώχειας, τις χαμηλότερες πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια έχουν όσοι έχουν παραμείνει στη φτώχεια για πάνω από τέσσερα έτη και όσοι ζουν σε νοικοκυριό όπου ο αρχηγός έχει τελειώσει μόνο πρωτοβάθμια εκπαί-

δευση και είναι άνεργος ή «αδρανής». Η ύπαρξη εξαρτημένων τέκνων ή ατόμων με αναπηρία στο νοικοκυριό μειώνει κατά πολύ τις πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια. Όπως και στην ανάλυση των εξόδων από τη φτώχεια, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η διάρκεια της φτώχειας, σημαντικό ρόλο παίζουν τα εργασιακά γεγονότα της συζύγου και των τέκνων, καθώς και η αλλαγή νοικοκυριού λόγω γάμου, περίπτωση που βελτιώνει κατά πολύ την πιθανότητα εξόδου του ατόμου από τη φτώχεια.

Πέμπτον, υψηλότερα ποσοστά επανεισόδου σε φτώχεια έχουν επίσης τα άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με αρχηγό νοικοκυριού που έχει ολοκληρώσει μόνο πρωτοβάθμια εκπαίδευση, είναι άνεργος ή «αδρανής». Η ύπαρξη εξαρτημένων τέκνων ή ατόμων με αναπηρία στο νοικοκυριό επίσης αυξάνει τις πιθανότητες επανεισόδου, όπως και η ηλικία του αρχηγού του νοικοκυριού (≤ 29 ή ≥ 65). Η είσοδος σε ανεργία του αρχηγού νοικοκυριού και των τέκνων, η εγκατάλειψη της πατρικής εστίας, η γέννηση νέου μέλους και η αύξηση των αναγκών του νοικοκυριού είναι τα σημαντικότερα γεγονότα που σχετίζονται με επανεισόδους στη φτώχεια.

Έκτον, το φαινόμενο της εξαρτημένης κατάστασης, τόσο για τις εξόδους όσο για τις επανεισόδους στη φτώχεια, παραμένει στατιστικά σημαντικό. Για τις δε επανεισόδους είναι στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο στατιστικής βεβαιότητας 99,9% σε όλες τις περιόδους και εξειδικεύσεις. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι η πιθανότητα μετάβασης πάνω (κάτω) από τη γραμμή φτώχειας μειώνεται όσο περνούν τα χρόνια παραμονής σε κατάσταση φτώχειας (μη φτώχειας). Το φαινόμενο αυτό παραμένει στατιστικά σημαντικό στην εισαγωγή τόσο της παρατηρήσιμης όσο και της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας στο υπόδειγμα. Δηλαδή, κατά κάποιον τρόπο ένα μέρος της φτώχειας είναι αυτοτροφοδοτούμενο και εξαρτάται από τη φτώχεια στις προηγούμενες περιόδους, ανεξάρτητα από τα χαρακτηριστικά των ατόμων και των νοικοκυριών.

Τέλος, η μη παρατηρήσιμη ετερογένεια παραμένει στατιστικά σημαντική, γεγονός που αποδεικνύει ότι ορθώς συμπεριλήφθηκε στο υπόδειγμα και ότι, αν δεν τη λαμβάναμε υπόψη, τα αποτελέσματα για τους εκτιμητές των προσδιοριστικών παραγόντων δεν θα ήταν ακριβή.

7. Επίλογος και προτάσεις πολιτικής

Βασικός στόχος της παρούσας μελέτης ήταν να απαντήσει σε ερευνητικά ερωτήματα σχετιζόμενα με τη φτώχεια και τη δυναμική της εξέλιξης στην Ελλάδα για την περίοδο 1994-2000, χρησιμοποιώντας στατιστικά στοιχεία από το Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών. Αρχικά, τόσο στατικοί όσο και δυναμικοί δείκτες φτώχειας υπολογίστηκαν για όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ την περίοδο μελέτης, με έμφαση στη διάρκεια της φτώχειας και στις πιθανότητες μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Οι ερευνητικές υποθέσεις που εξετάστηκαν στη συνέχεια με την τεχνική ανάλυσης των Bane and Ellwood συνέδεσαν εισοδηματικά, επαγγελματικά και δημογραφικά γεγονότα με την έναρξη ή τη λήξη μιας περιόδου φτώχειας. Τέλος, με πιο προχωρημένη οικονομετρική ανάλυση και συγκεκριμένα με τη χρήση πολυμεταβλητών υποδειγμάτων εκτίμησης πιθανότητας τύπου logit και συναρτήσεων επιβίωσης, εξετάστηκαν οι προσδιοριστικοί παράγοντες εισόδου στη και εξόδου από τη φτώχεια, καθώς και η επίδραση του χρόνου μέσω της εξέτασης του φαινομένου της εξαρτημένης διάρκειας ή κατάστασης.

Τα αποτελέσματα της μελέτης επιβεβαιώνουν τη ρήση των Jenkins et al. (2001a, p. 4): «Το πόσο καλά ζεις και πώς οι συνθήκες διαβίωσής σου μεταβάλλονται από χρόνο σε χρόνο εξαρτάται από το με ποιους ζεις μαζί, με τι ασχολούνται εκείνοι και τι τους συμβαίνει». Πραγματικά, η δομή του νοικοκυριού, η εργασιακή κατάσταση των μελών του και τα γεγονότα (επαγγελματικά, εισοδηματικά και δημογραφικά) που συμβαίνουν στα μέλη του νοικοκυριού προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις μεταβάσεις από και προς τη φτώχεια για όλα τα μέλη του νοικοκυριού.

Σε σχέση με την οικογενειακή παράμετρο («με ποιους ζεις μαζί») εντοπίσαμε συγκεκριμένους τύπους νοικοκυριών (π.χ. με ηλικιωμένους, με πολλά εξαρτημένα παιδιά ή άτομα με αναπηρία) που βρίσκονται σε υψηλότερο κίνδυνο εισόδου και επανεισόδου στη φτώχεια και έχουν χαμηλότερες πιθανότητες να ξεφύγουν

γρήγορα από μια περίοδο φτώχειας. Άρα, από πλευράς χάραξης πολιτικής, στοιχεία για το είδος του νοικοκυριού δίνουν μια πρώτη ένδειξη ταυτοποίησης των ευάλωτων ομάδων που χρειάζονται κοινωνική στήριξη. Η εργασιακή παράμετρος («με τι ασχολούνται»), σε συνδυασμό με την εκπαιδευτική κατάσταση κυρίως του αρχηγού του νοικοκυριού είναι ίσως οι πιο σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες των μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Ο σημαντικός ρόλος των δευτερευόντων εργαζομένων στην οικογένεια (συζύγου και τέκνων) για τις εξόδους από τη φτώχεια υποδηλώνει την ανάγκη για προώθηση στην αγορά εργασίας των γυναικών και των νέων ανθρώπων, προκειμένου να ενισχυθεί το εισόδημα των φτωχών νοικοκυριών. Οι Jarvis and Jenkins (1997) επισημαίνουν ότι είναι πολύ σημαντικό να αναπτυχθούν δίκτυα διατήρησης εργασίας για τα άτομα που καταφέρνουν να βγουν από μια περίοδο φτώχειας. Το τρίτο ζήτημα («τι τους συμβαίνει») σχετίζεται με εισοδηματικά, εργασιακά και δημογραφικά γεγονότα που συμβαίνουν στα μέλη του νοικοκυριού. Από τα αποτελέσματα φάνηκε ότι τα εισοδηματικά γεγονότα σχετίζονται με μεγαλύτερο μέρος των μεταβάσεων πάνω και κάτω από το όριο της φτώχειας στην Ελλάδα από ό,τι τα δημογραφικά. Επίσης, από την ανάλυση των γεγονότων φάνηκε ότι η σημασία των διαφόρων επιμέρους πηγών εισοδήματος διαφέρει όταν διασπαστεί το δείγμα με βάση τον τύπο του νοικοκυριού. Στην πράξη, τα γεγονότα υποδηλώνουν τους μηχανισμούς που μπορεί να σημάνουν την έναρξη ή λήξη μιας περιόδου φτώχειας και, συνεπώς, μπορούν σε επίπεδο πολιτικής να χρησιμεύσουν στον εντοπισμό των φτωχών.

Επιβεβαιώθηκε από τα αποτελέσματα ότι το να είναι κάποιος φτωχός σήμερα αυξάνει την πιθανότητα να είναι φτωχός και αύριο (φαινόμενο εξαρτημένης κατάστασης), καθώς και ότι η πιθανότητα εξόδου από (επανεισόδου στη) φτώχεια μειώνεται καθώς αυξάνεται η διάρκεια παραμονής σε κατάσταση φτώχειας (μη φτώχειας) (φαινόμενο εξαρτημένης διάρκειας). Το φαινόμενο αυτό παρέμεινε ισχυρό τόσο στην εισαγωγή της παρατηρήσιμης όσο και στην εισαγωγή της μη παρατηρήσιμης ετερογένειας στο υπόδειγμα. Αυτό έχει πολύ σημαντικές επιπτώσεις σε επίπεδο πολιτικής, γιατί σημαίνει ότι η φτώχεια είναι αυτοτροφοδοτούμενη. Άρα είναι σημαντικό με τη βοήθεια επιδομάτων (ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, επίδομα ανεργίας κ.λπ.) και άλλων κοινωνικών παροχών να τονώνεται το εισόδημα των φτωχών, ώστε να σπάει ο φαύλος κύκλος της φτώχειας. Οι αιτίες του φαινομένου αυτού μπορεί να είναι π.χ. η απαξίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου λόγω απομάκρυνσης από την αγορά εργασίας, η απώλεια των κοινωνικών

διασυνδέσεων που διευκολύνουν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας κ.ά. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η ατομική ετερογένεια είναι ένας σημαντικός παράγοντας προσδιορισμού της διάρκειας της φτώχειας και των μεταβάσεων πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είναι σημαντικό να δοθεί έμφαση και στις πολιτικές ανάπτυξης και βελτίωσης των ατομικών χαρακτηριστικών, ιδιαίτερα μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης.

Όπως υποστηρίζουν οι McKernan and Ratcliffe (2005), δεν υπάρχει ένας μοναδικός τρόπος εξόδου από τη φτώχεια, αλλά πρέπει να αναπτυχθεί ένας συνδυασμός πολιτικών για την καταπολέμησή της. Οι μακροχρόνια φτωχοί χρειάζονται δίκτυο κοινωνικής προστασίας και πολιτικές ανάπτυξης ατομικών δεξιοτήτων, οι μεταβατικά φτωχοί χρειάζονται βραχυχρόνια επιδόματα ή πρόσβαση σε δανεισμό και οι επαναλαμβανόμενα φτωχοί στήριξη στην αγορά εργασίας (Jenkins et al., 2001a). Με άλλα λόγια, ο συνδυασμός βραχυχρόνιων πολιτικών με μακροχρόνιες διαρθρωτικές πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κινητικότητα πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας, η οποία μελετήθηκε σε αυτή την εργασία. Αν το μεγαλύτερο ποσοστό των φτωχών είναι μακροχρόνια φτωχοί, τότε χρειάζονται περισσότερο διαρθρωτικές πολιτικές, οι οποίες να βασίζονται στην εκπαίδευση και σε παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας, αφού τα ίδια άτομα παραμένουν φτωχά για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αν, αντίθετα, υπάρχει εμπειρία φτώχειας από μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού για μικρότερες περιόδους, βραχυχρόνιες επιδοματικές πολιτικές αρκούν, προκειμένου να βοηθήσουν τα άτομα να βγουν από τη φτώχεια. Συνήθως, ένας συνδυασμός βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων πολιτικών είναι απαραίτητος, προκειμένου να μειωθούν οι εισοδοί σε φτώχεια, να αυξηθούν οι έξοδοι από τη φτώχεια και να αποτραπούν οι επανείσοδοι.

Βιβλιογραφία

- Aassve, A., Burgess, S., Dickson, M. and Propper, C. (2006). "Modelling poverty by not modelling poverty: an application of a simultaneous hazards approach to the UK", CASE Discussion Paper Series 106, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London.
- Aassve, A., Burgess, S., Propper, C. and Dickson, M. (2004). "Employment, family union and childbearing decisions in Great Britain", CASE Discussion Paper Series 84, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London.
- Abello, A. and Ann, H. (2004). "The dynamics of child poverty in Australia", Working Papers 60, National Centre for Social and Economic Modelling, University of Canberra.
- Abowd, J. and Card, D. (1989). "On the covariance structure of earnings and hours changes", *Econometrica*, 57 (2), pp. 411-445.
- Antolin, P., Dang, T.-T., Oxley, H., Finnie, R. and Sceviour, R. (1999). "Poverty dynamics in four OECD countries", Economics Department Working Papers 212, Economics Department, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Paris.
- Atkinson, A. B. (1992). "Measuring poverty and differences in family composition", *Economica*, 59, pp. 1-16.
- Atkinson, A. B. (1998). *Poverty in Europe*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Atkinson, A. B. (2002). "Evaluation of national action plans on social inclusion: the role of EUROMOD", EUROMOD Working Paper EM1/02, Department of Applied Economics, Cambridge.
- Atkinson, A. B., Cantillon, B., Marlier, E. and Nolan, B. (2005). *Taking Forward the EU Social Inclusion Process*, Presidence Luxembourggeoise du Conseil de l' Union Europeenne, Luxembourg.

- Atkinson, A. B., Marlier, E. and Nolan, B. (2004). "Indicators and targets for social inclusion in the European Union", *Journal of Common Market Studies* 42 (1), pp. 47-75.
- Bane, M. J. and Ellwood, D. T. (1986). "Slipping into and out of poverty: the dynamics of spells", *Journal of Human Resources*, 21, pp. 1-23.
- Barrientos, A. and DeJong, J. (2006). "Reducing child poverty with cash transfers: A sure thing?", *Development Policy Review*, 64 (5), pp. 537-552.
- Basu, K. (1985). "Poverty measurement: A decomposition of the normalization axiom", *Econometrica*, 53 (6), pp. 1439-1443.
- Behr, A., Bellgardt, E. and Rendtel, U. (2003a). "Comparing poverty, income inequality and mobility under panel attrition. A cross country comparison based on the European Community Household Panel", CHINTEX Project, Working Paper 12, Institut für Statistik und Mathematik, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt/Main.
- Behr, A., Bellgardt, E. and Rendtel, U. (2003b). "The estimation of male earning under panel attrition. A cross country comparison based on the European Community Household Panel", CHINTEX Project, Working Paper 11, Institut für Statistik und Mathematik, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt/Main.
- Berthoud, R. (2001). "A childhood in poverty: Persistent versus transitory poverty", *New Economy*, 8 (2), pp. 77-81.
- Biewen, M. (2003). "Who are the chronic poor? Evidence on the extent and the composition of chronic poverty in Germany", IZA Discussion Paper Series 779, Institute for the Study of Labor, Bonn.
- Blackorby, C. and Donaldson, D. (1980). "Ethical indices for the measurement of poverty", *Econometrica*, 48, pp. 1053-1060.
- Bonke, J. and Uldall-Poulsen, H. (2007). "Why do families actually pool their income? Evidence from Denmark", *Review of Economics of the Household*, 5, pp. 113-128.
- Bossert, W., D'Ambrosio, C. and Peragine, V. (2007). "Deprivation and social exclusion", *Economica*, 74 (296), pp. 777-803.
- Bourguignon, F. and Chakravarty, S.R. (2003). "The measurement of multidimensional poverty", *Journal of Economic Inequality*, 1, pp. 25-49.
- Bradbury, B. and Jantti, M. (2001). "The dynamics of child poverty across twenty-five countries", in Bradbury, B., Jenkins, S. P. and Micklewright, J. (eds), *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Bradbury, B., Jenkins, S. P. and Micklewright, J. (2001). *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bradshaw, J., Williams, J., Adelman, L., Ashworth, K., Middleton, S., Gordon, D., Levitas, R., Pantazis, C., Patsios, D., Payne, S. and Townsend, P. (2000). *Poverty and Social Exclusion in Britain*, York: Joseph Rowntree Foundation.
- Buhmann, B., Rainwater, L., Schmaus, G. and Smeeding, T. (1988). "Equivalence scales, well-being, inequality, and poverty: Sensitivity estimates across ten countries using the Luxembourg Income Study (LIS) database", *Review of Income and Wealth*, 34, pp. 115-142.
- Burchardt, T., Le Grand, J. and Piachaud, D. (1999). "Social exclusion in Britain 1991-1995", *Social Policy and Administration*, 33 (3), pp. 227-244.
- Burgess, S. M. and Propper, C. (1998). "An economic model of household income dynamics, with an application to poverty dynamics among American women", CASE Discussion Paper Series 9, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London.
- Callan, T. and Nolan, B. (1991). "Concepts of poverty and the poverty line: A critical survey of approaches to measuring poverty", *Journal of Economic Surveys*, 5 (3), pp. 44-261.
- Callens, M., Croux, C. and Avramov, D. (2005). "Poverty dynamics in Europe. A multilevel discrete-time recurrent hazard analysis", Paper presented at the 2005 Conference of the EuroPanel Users Network (EPUNet), Institute of Social and Economic Research (ISER), University of Essex, Colchester.
- Canto-Sanchez, O. (1996). "Poverty dynamics in Spain: A study of transitions in the late 1990s", Distributional Analysis Research Programme Discussion Papers 15, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines (STICERD), London School of Economics, London.
- Canto, O. (2003). "Finding out routes to escape poverty: The relevance of demographic vs. labor market events in Spain", *Review of Income and Wealth*, 49 (4), pp. 569-588.
- Canto, O., Del Rio, C. and Gradin, C. (2006). "What helps households with children in leaving poverty? Evidence from Spain", ECINEQ Working Paper Series 24, Society for the Study of Economic Inequality, Vigo.
- Cappellari, L. (2004). "Earnings mobility among Italian low paid workers", IZA Discussion Paper Series 1068, Institute for the Study of Labor, Bonn.

- Cappellari, L. and Jenkins, S. P. (2004). "Modelling low income transitions", *Journal of Applied Econometrics*, 19, pp. 593-610.
- Chakravarty, S. R. (1983). "Ethically flexible measures of poverty", *Canadian Journal of Economics*, 16, pp. 74-85.
- Chakravarty, S. R. (1997). "On Shorrocks's reinvestigation of the Sen poverty index", *Econometrica*, 65 (5), pp. 1241-1242.
- Chakravarty, S. R. and D' Ambrosio, C. (2006). "The measurement of social exclusion", *Review of Income and Wealth*, 52 (3), pp. 377-398.
- Clark, S., Hemming, R. and Ulph, D. (1981). "On indices for the measurement of poverty", *Economic Journal*, 91, pp. 515-526.
- Cockx, B. and Dejemepepe, M. (2005). "Duration dependence in the exit rate out of unemployment in Belgium. Is it true or spurious?", *Journal of Applied Econometrics*, 20, pp. 1-23.
- Colasanto, D., Kapteyn, A. and Van der Gaag, J. (1984). "Two subjective definitions of poverty: Results from the Wisconsin basic needs study", *The Journal of Human Resources*, 19 (1), pp. 127-138.
- Corak, M., Fertig, M. and Tamm, M. (2005). "A portrait of child poverty in Germany", IZA Discussion Paper Series 1528, Institute for the Study of Labor, Bonn.
- Coulter, F. A. E., Cowell, F. A. and Jenkins, S. P. (1992a). "Differences in needs and assessment of income distributions", *Bulletin of Economic Research*, 44 (2), pp. 77-124.
- Coulter F. A. E., Cowell, F. A. and Jenkins, S. P. (1992b). "Equivalence scale relativities and the extent of inequality and poverty", *The Economic Journal*, 102, pp. 1067-1082.
- Dandekar, V. M. (1982). "On the measurement of undernutrition", *Economic and Political Weekly*, 17, pp. 203-212.
- De Vos, K. and Garner, T. I. (1991). "An evaluation of subjective poverty definitions: Comparing results from the U.S. and the Netherlands", *Review of Income and Wealth*, 37 (3), pp. 267-285.
- De Vos, K. and Zaidi, M. (1998). "Poverty measurement in the European Union: Country specific or Union-wide poverty lines?", *Journal of Income Distribution*, 8 (1), pp. 77-92.
- Debels, A. and Vandecasteele, L. (2008). "The time lag in annual household-based income measures: Assessing and correcting the bias", *Review of Income and Wealth*, 54 (1) pp. 71-88.

- Deleeck, H. (1977). "Bestaanszekerheid en het sociale zekerheidsstelsel in België-1974", *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 19, pp. 1-23.
- Delhousse, B., Luttgens, A. and Perelman, S. (1993). "Comparing measures of poverty and relative deprivation", *Journal of Population Economics*, 6 (1), pp. 83-102.
- Devicienti, F. (2002). "Poverty persistence in Britain: A multivariate analysis using the BHPS, 1991-1997", *Journal of Economics-Zeitschrift Fur Nationalökonomie*, 529, pp. 307-340.
- Dewilde, C. (2004). *Poverty Mobility in the Belgian and British Welfare Regimes: The Impact of Demographic and Labour Market Events*, Research Group on Poverty, Social Exclusion and the City (OASeS), Department of Sociology, University of Antwerp, Antwerp.
- Duclos, J. Y. and Gregoire, P. (2002). "Absolute and relative deprivation and the measurement of poverty", *Review of Income and Wealth*, 48 (4), pp. 471-492.
- Duclos, J. Y. and Mercader-Prats, M. (1999). "Household needs and poverty: With application to Spain and the UK", *Review of Income and Wealth*, 45 (1), pp. 77-98.
- Duncan, G.J. (1984). *Years of Poverty, Years of Plenty: The Changing Economic Fortunes of American Workers and Families*, Michigan: Institute for Social Research.
- Duncan, G. J., Gustafsson, B., Hauser, R., Schmauss, G., Messinger, H., Muffels, R., Nolan, B. and Ray, J.- C. (1993). "Poverty dynamics in eight countries", *Journal of Population Economics*, 6 (3), pp. 215-234.
- Duncan, G. J. and Rodgers, W. (1991). "Has children's poverty become more persistent?", *American Sociological Review*, 56 (4), pp. 538-550.
- EPUNet (2004a). *ECHP User Guide*, Economic and Social Research Institute (ESRI), Dublin.
- EPUNet (2004b). *Research Initiation Session Notes*, Economic and Social Research Institute (ESRI), Dublin.
- European Commission (2004). *Joint Report on Social Inclusion*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- European Council (1975). "Council Decision of 22 July 1975 concerning a programme of pilot schemes and studies to combat poverty", No. 75/458/EEC, *Official Journal of the European Communities*, L199, Brussels.
- Eurostat (1994a). "Definition of reference person in the ECHP", ECHP Documentation PAN 29, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.

- Eurostat (1994b). "Tracing for the second wave of the ECHP", ECHP Documentation PAN 27, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (1995). "Tracing rules", ECHP Documentation PAN 55, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (1996). "Survey questionnaires: wave 4, 1997", ECHP Documentation PAN 80, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (1997). "Response rates for the first three waves of the ECHP", ECHP Documentation PAN 92, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (1998). "Procedure for calculating imputed rents", ECHP Documentation PAN 103, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (1999). "The effect of attrition on structure of the sample", ECHP Documentation PAN 119, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2000a). "Imputation of income in the ECHP", ECHP Documentation PAN 164, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2000b). "Summary of criticisms and suggestions concerning methods of calculating imputed rents", ECHP Documentation PAN 144, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2000c). "Survey questionnaires: wave 8, 2001", ECHP Documentation PAN 161, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.

- Eurostat (2001). "Reference periods", ECHP Documentation PAN E2/SEP/28/2001, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2002a). "ECHP weighting - review after wave 5", ECHP Documentation PAN 183, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2002b). "Imputation of income in the ECHP", ECHP Documentation PAN 164, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2002c). "Imputed rent", ECHP Documentation PAN 178, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2003a). "Construction of weights in the ECHP", ECHP Documentation PAN 165, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2003b). "ECHP UDB construction of variables: from ECHP questions to UDB variables", ECHP Documentation PAN 167, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2003c). "ECHP UDB description of variables: data dictionary, codebook and differences between countries and waves", ECHP Documentation PAN 166, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Eurostat (2003d). "ECHP UDB manual: waves 1 to 8, survey years 1994-2001", ECHP Documentation PAN 168, European Commission, Eurostat, Social and Regional Statistics and Geographical Information System Directorate (E), Living Conditions Unit (E-2), Luxembourg.
- Fertig, M. and Tamm, M. (2007). "Always poor or never poor and nothing in between? Duration of child poverty in Germany", IZA Discussion Paper Series 2645, Institute for the Study of Labor, Bonn.
- Finnie, R. (2000). "Low income (poverty) dynamics in Canada: Entry, exit, spell durations, and total time", Working Paper W-00-7E, Applied Research Branch, Strategic Policy, Human Resources Development Canada, Hull, Quebec.

- Finnie, R. and Gray, D. (2002). "Earnings dynamics in Canada: An econometric analysis", *Labour Economics*, 9, pp. 763-800.
- Finnie, R. and Sweetman, A. (2003). "Poverty dynamics: Empirical evidence for Canada", *Canadian Journal of Economics*, 36 (2), pp. 291-325.
- Fitzgerald, J., Gottschalk, P. and Moffitt, R. (1998). "An analysis of sample attrition in panel data: The Michigan Panel Study of Income Dynamics", *Journal of Human Resources*, 33 (2), pp. 251-299.
- Flik, R. J. and Van Praag, B. M. S. (1991). "Subjective poverty line definitions", *De Economist*, 139 (3), pp. 311-330.
- Forster, M. F., Fuchs, M., Immervoll, H. and Tarcali, G. (2003). "Social inclusion in larger Europe: all about money? Uses, limitations and extensions of income-based social indicators", in Forster, M. F., Fuchs, M., Immervoll, H. and Tarcali, G. (eds), *Understanding Social Inclusion in a Larger Europe - An Open Debate*, Vienna: Eurosocial.
- Foster, J., Greer, J. and Thorbecke, E. (1984). "A class of decomposable poverty measures", *Econometrica*, 52 (3), pp. 761-766.
- Fouarge, D. (2004). *Poverty and Subsidiarity in Europe*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Fouarge, D. and Layte, R. (2005). "Welfare regimes and poverty dynamics: The duration and recurrence of poverty spells in Europe", *Journal of Social Policy* 34 (3), pp. 407-426.
- Fouarge, D. and Muffels, R. (2000). "Persistent poverty in the Netherlands, Germany and the UK. A model-based approach using panel data for the 1990s", Paper presented at the 14th Annual Conference of the European Society for Population Economics (ESPE), Bonn.
- Fusco, A. (2005). "La contribution des analyses multidimensionnelles à la compréhension et à la mesure du concept de pauvreté: Application empirique au Panel Communautaire des Ménages", Doctoral Thesis, Centre d' Etudes en Macroeconomie et Finance Internationale; Faculté de Droit, des Sciences Economiques et de Gestion, Université de Nice - Sophia Antipolis, Nice.
- Fusco, A. (2006). "On the overlap of multidimensional and income poverty", Paper presented at the 2006 Conference of the EuroPanel Users Network (EPUNet), Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.
- Gardiner, K. and Hills, J. (1999). "Policy implication of new data on income mobility", *The Economic Journal*, 109 (453), pp. F91-F111.

- Giraldo, A., Rettore, E. and Rivellato, U. T. (2002). "The persistence of poverty: true state dependence or unobserved heterogeneity? Some evidence from the Italian survey on household income and wealth", Paper presented at the 27th General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth, Stockholm.
- Glewwe, P. and Gaag, J. V. D. (1990). "Identifying the poor in developing countries: do different definitions matter?", *World Development*, 18, pp. 803-814.
- Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A. and Praag, B. M. Sv. (1977). "The poverty line: Concept and measurement", *Journal of Human Resources*, 12, pp. 503-520.
- Greer, J. and Thorbecke, E. (1986a). "Food poverty profiles applied to Kenyan smallholders", *Economic Development and Cultural Change*, 35, pp. 115-141.
- Greer, J. and Thorbecke, E. (1986b). "A methodology of measuring food poverty applied to Kenya", *Journal of Development Economics*, 24 (1), pp. 59-74.
- Guio, A. and Marlier, E. (2004). "The Laeken indicators: some results and methodological issues in new EU Member-States and candidate countries", *Journal of Transforming Economies and Societies*, 11 (2), pp. 2-48.
- Hagenaars, A. and De Vos, K. (1988). "The definition and measurement of poverty", *The Journal of Human Resources*, 23 (2), pp. 211-221.
- Hagenaars, A. J. M. (1987). "A class of poverty indices", *International Economic Review*, 28, pp. 583-607.
- Hansen, J. and Wahlberg, R. (2004). "Poverty persistence in Sweden", IZA Discussion Paper Series 1209, Institute for the Study of Labor, Bonn.
- Heckman, J. J. (1981). "Heterogeneity and state dependence", in Rosen, S. (ed.), *Studies in Labor Markets*, Chicago, Illinois: Chicago Press.
- Heckman, J. J. and Singer, B. (1984). "A method for minimizing the impact of distributional assumptions in econometric models for duration data", *Econometrica*, 52 (2), pp. 271-320.
- Hill, M. and Jenkins, S. P. (1999). "Poverty among British children: chronic or transitory?", in Bradbury, B., Jenkins, S. P. and Micklewright, J. (eds), *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobcraft, J. and Kiernan, K. (1999). "Childhood poverty, early motherhood and adult social exclusion", CASE Discussion Paper Series 28, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London.

- Hoetker, G. (2003). "Confounded coefficients: extending recent advances in the accurate comparison of logit and probit coefficients across groups", Working Paper, College of Business, University of Illinois at Urbana-Champaign, Champaign.
- Honore, B. E. (2002). "Non-linear models with panel data", CEMMAP Working Paper 13, The Institute of Fiscal Studies, London.
- Huber, P. J. (1967). "The behaviour of maximum likelihood estimates under non-standard conditions", Paper presented at the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability, University of California Press, Statistical Laboratory, University of California, California.
- Iceland, J. (1997). "The dynamics of poverty spells and issues of left-censoring", PSC Research Report Series 97-378, Population Studies Center at the University of Michigan, Michigan.
- Jantti, M. and Danziger, S. (2000). "Income poverty in advanced countries", in Atkinson, A. B. and Bourguignon, F. (eds), *Handbook of Income Distribution*, North Holland.
- Jarvis, S. J. and Jenkins, S. P. (1997). "Low income dynamics in 1990s Britain", *Fiscal Studies*, 18 (2), pp. 123-142.
- Jenkins, S. P. (1995). "Easy estimation methods for discrete-time duration models", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 57 (1), pp. 129-138.
- Jenkins, S. P. (2000a). "Modelling household income dynamics", *Population Economics*, 13, pp. 529-567.
- Jenkins, S. P. (2000b). "Modelling household income dynamics", *Journal of Population Economics*, 13, pp. 529-567.
- Jenkins, S. P. (2004). "Survival analysis (lecture notes)", Institute for Social and Economic Research, University of Essex.
- Jenkins, S. P. and Cowell, F. A. (1994). "Parametric equivalence scales and scale relativities", *The Economic Journal*, 104 (425), pp. 891-900.
- Jenkins, S. P., Rigg, J. A. and Devicienti, F. (2001a). "The dynamics of poverty in Britain", Research Report 157, Corporate Document Services for the Department for Work and Pensions, Great Britain Department for Work and Pensions; University of Essex, Institute for Social and Economic Research.
- Jenkins, S. P. and Schluter, C. (2003). "Why are child poverty rates higher in Britain than in Germany? A longitudinal perspective", *The Journal of Human Resources*, 38 (2), pp. 441-462.

- Jenkins, S. P., Schluter, C. and Wagner, G. G. (2000). "The dynamics of child poverty: Britain and Germany compared", Discussion Paper 233, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Jenkins, S. P., Schluter, C. and Wagner, G. G. (2001b). *Child Poverty in Britain and Germany*, Anglo-German Foundation for the Study of Industrial Society, London.
- Johnson, P and Stears, G. (1995). "Pensioner income inequality", *Fiscal Studies*, 16 (4), pp. 69-93.
- Johnson, P. and Stears, G. (1998). "Why are old pensioners poorer?", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 60 (3), pp. 271-290.
- Johnson, P., Stears, G. and Webb, S. (1998). "The dynamics of incomes and occupational pensions after retirement", *Fiscal Studies*, 19, pp. 197-215.
- Kakwani, N. (1980). "Class of poverty measures", *Econometrica*, 48 (2), pp. 437-446.
- Kakwani, N. (1984). "Issues in measuring poverty", in Basmann, R. L. and Rhodes, G. F. (eds), *Advances in Econometrics*, London: J. A. I. Press Inc.
- Kakwani, N. (1999). "Inequality, welfare and poverty: Three interrelated phenomena", in Silber, J. (ed.), *Handbook of Income Inequality Measurement*, Boston-Dordrecht-London: Kluwer.
- Kapteyn, A., van de Geer, S. and van de Stadt, H. (1985). "The impact of changes in income and family composition on objective measures of well-being", in David, M. and Smeeding, T. (eds), *Horizontal Equity, Uncertainty and Economic Well-Being*. Chicago.
- Kapteyn, A., Kooreman, P. and Willemse, R. (1988). "Some methodological issues in the implementation of subjective poverty definitions", *The Journal of Human Resources*, 23 (2), pp. 222-242.
- Layte, R. and Whelan, C. T. (2003). "Moving in and out of poverty: The impact of welfare regimes on poverty dynamics in the EU", *European Societies*, 2 (30), pp. 167-191.
- Lillard, L. A. and Panis, C. W. A. (1998). "Panel attrition from the Panel Study of Income Dynamics", *Journal of Human Resources*, 33 (2), pp. 437-457.
- Lillard, L. A. and Willis, R. J. (1978). "Dynamic aspects of earnings mobility", *Econometrica*, 46 (5), pp. 985-1012.
- Lyberaki, A. and Georgiadis, T. (2006). "Poverty and material deprivation in Greece: Growing together and getting grey?", Working Paper, Panteion University, Department of Economics and Regional Development, Athens.

- Lyberaki, A. and Tinios, P. (2005). "Poverty and Social Exclusion: A new approach to an old issue", in Borsch-Supan, A., Brugiavini, A., Jürges, H., Mackenbach, J., Siegrist, J. and Weber, G. (eds), *Health Ageing and Retirement in Europe: First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*, Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Ageing (MEA).
- Makovec, M. (2006). "Poverty entry and exit during old-age: Comparative evidence from the European Community Household Panel", Paper presented at the 2006 Conference of the EuroPanel Users Network (EPUNet), Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.
- Maluccio, J. A. (2004). "Using quality of interview information to assess nonrandom attrition bias in developing-country panel data", *Review of Development Economics*, 8 (1), pp. 91-109.
- Matsaganis, M., O'Donoghue, C., Levy, H., Coromaldi, M., Mercader-Prats, M., Rodrigues, C. F., Toso, S. and Tsakoglou, P. (2005). "Child poverty and family transfers in Southern Europe", IZA Discussion Paper 1509, Institute for the Study of Labor.
- McKernan, S.- M. and Ratcliffe, C. (2002). "Transition events in the dynamics of poverty", Report prepared for the U.S. Department of Health and Human Services, The Urban Institute, Washington D.C.
- McKernan, S.- M. and Ratcliffe, C. (2005). "Events That Trigger Poverty Entries and Exits", *Social Science Quarterly*, 86 (supplement), pp. 1146-1169.
- Morduch, J. (1992). "Poverty, economic growth, and average exit time", *Economic Letters*: 385-390.
- Muffels, R.J.A. (2000). "Dynamics of poverty and determinants of poverty transitions. Results from the Dutch socioeconomic panel", in Rose, D. (ed.), *Researching Social Economic Change*, London: Routledge.
- Muffels, R., Fouarge, D. and Dekker, R. (1999). "Longitudinal poverty and income inequality: A comparative panel study for the Netherlands, Germany and the UK", Working Paper 1, EPAG, University of Essex, Colchester.
- Muffels, R., Fouarge, D. and Dekker, R. (2000). "Longitudinal poverty and income inequality: A comparative panel study for the Netherlands, Germany and the UK", EPAG Working Paper 1, European Panel Analysis Group, Tilburg.
- Neukirch, T. (2002a). "Nonignorable attrition and selectivity biases in the Finnish ECHP II: a bootstrap study", CHINTEX Project, Working Paper 5, Institut für Statistik und Mathematik, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt/Main.

- Neukirch, T. (2002b). "Nonignorable attrition and selectivity biases in the Finnish subsample of the ECHP: An empirical study using additional register information", CHINTEX Project, Working Paper 5, Institut fur Statistik und Mathematik, Johann Wolfgang Goethe-Universitat, Frankfurt/Main.
- Nicoletti, C. and Peracchi, F. (2002). "A cross-country comparison of survey participation in the ECHP", ISER Working Papers 2002-32, Institute for Social and Economic Research, University of Essex, Colchester.
- Nicoletti, C. and Peracchi, F. (2005). "Survey response and survey characteristics: Microlevel evidence from the European Community Household Panel", *Journal of the Royal Statistical Society Series A*, 168 (4), pp. 763-781.
- Nolan, B. (2001). "Moving targets: Measuring and targeting child poverty", *New Economy*, 8 (2), pp. 82-86.
- OECD (2001). *Ageing and Income: Financial Resources and Retirement in 9 OECD Countries*, Paris: OECD.
- Ondrich, J. and Rhody, S. E. (1999). "Multiple spells in the Prentice-Gloeckler-Meyer likelihood with unobserved heterogeneity", *Economic Letters*, 63, pp. 139-144.
- Orchansky, M. (1965). "Counting the poor: Another look at the poverty profile", *Social Security Bulletin*, 28, pp. 3-29.
- Oxley, H., Dang, T. T. and Antolin, P. (2000). "Poverty dynamics in six OECD countries", *OECD Economic Studies*, (30), pp. 7-52.
- Piachaud, D. and Sutherland, H. (2001a). "Child poverty: Aims, achievements and prospects for the future", *New Economy*, 8 (2), pp. 71-76.
- Piachaud, D. and Sutherland, H. (2001b). "Reducing child poverty in Britain: An assessment of government policy 1997-2001", *The Economic Journal*, 111, pp. F85-F101.
- Poggi, A. (2003). "Does persistence of social exclusion exist in Spain", Working Paper, Department of Applied Economics, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.
- Poggi, A. (2007). "Does persistence of social exclusion exist in Spain?", *Journal of Economic Inequality*, 5, pp. 53-72.
- Ravallion, M. (1996). "Issues in measuring and modelling poverty", *The Economic Journal*, 106 (438), pp. 1328-1343.
- Rowntree, S. (1901). *Poverty: A Study of Town Life*, London: Macmillan.

- Runciman, W. E. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-century England*, California: University of California Press.
- Runciman, W. G. and Bagley, C. R. (1969). "Status consistency, relative deprivation, and attitudes to immigrants", *Sociology*, 3 (3), pp. 359-375.
- Saunders, P., Hallerod, B. and Matheson, G. (1994). "Making ends meet in Australia and Sweden: A comparative analysis using the subjective poverty line methodology", *Acta Sociologica*, 37 (1), pp. 3-22.
- Sen, A. K. (1976). "Poverty: An ordinal approach to measurement", *Econometrica*, 44 (2), pp. 219-231.
- Sen, A. K. (1981). *Poverty and Famines: An essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. K. (1983). "Poor, relatively speaking", *Oxford Economic Papers*, 35, pp. 153-169.
- Sen, A. K. (1985). "A sociological approach to the measurement of poverty: A reply to Prof. Peter Townsend", *Oxford Economic Papers*, 37, pp. 669-676.
- Sen, A. K. (1992). *Inequality Reexamined*, New York: Oxford University Press.
- Sen, A. K. (1997). *On Economic Inequality*, Oxford: Clarendon Press.
- Shorrocks, A. F. (1995). "Revisiting the Sen poverty index", *Econometrica*, 63, pp. 1225-1230.
- Singer, J. D. and Willett, J. B. (2003). *Applied Longitudinal Data Analysis: Modeling Change and Event Occurrence*, Oxford: Oxford University Press.
- Spiess, M. and Goebel, J. (2003). "Evaluation of the ECHP imputation rules", CHINTEX Project, Working Paper 17, German Socio Economic Panel Study, German Institute for Economic Research (DIW), Berlin.
- Stanovnik, T., Stropnik, N. and Prinz, C. (2000). *Economic Well-being of the Elderly: A Comparison Across Five European countries*, Asghate.
- Stevens, A. H. (1994). "The dynamics of poverty spells: updating Bane and Ellwood", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 84, pp. 34-37.
- Stevens, A. H. (1995). "Climbing out of poverty, falling back in: Measuring the persistence of poverty over multiple spells", Working Paper Series 5390, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts.
- Stevens, A. H. (1999). "Climbing out of poverty, falling back in: Measuring the persistence of poverty over multiple spells", *Journal of Human Resources*, 34 (3), pp. 557-588.

- Stewart, M. and Swaffield, J. (1999). "Low pay dynamics and transition probabilities", *Economica*, 66 (261), pp. 23-42.
- Takayama, N. (1979). "Poverty, income, inequality and poverty, and their measures: Professor Sen's axiomatic approach reconsidered", *Econometrica*, 47, pp. 747-759.
- Thon, D. (1979). "On measuring poverty", *Review of Income and Wealth*, 25, pp. 429-440.
- Thon, D. (1983). "A poverty measure", *The Indian Economic Journal*, 30, pp. 55-70.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*, Harmondsworth: Penguin.
- Townsend, P. (1985). "A sociological approach to the measurement of poverty - a rejoinder to Professor Amartya Sen", *Oxford Economic Papers*, 37, pp. 659-668.
- Townsend, P. and Gordon, D. (2001). "Introduction: the measurement of poverty in Europe", in Gordon, D. and Townsend, P. (eds), *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*, Bristol: The Policy Press.
- Tsakoglou, P. (1988). "Aspects of inequality and poverty in Greece: 1974, 1982", Thesis, Department of Economics, University of Warwick, Warwick.
- Tsakoglou, P. (1991). "Estimation and comparison of two simple models of equivalence scales for the cost of children", *Economic Journal*, 101, pp. 343-357.
- Tsakoglou, P. (1996a). "Elderly and non-elderly in the European Union: A comparison of living standards", *Review of Income and Wealth*, 42, pp. 271-291.
- Tsakoglou, P. (1996b). "On the relative welfare position of older persons in the member-states of the European Union", in Paraskevopoulos, C., Grinspun, R. and Georgakopoulos, T. (eds), *Economic Integration and Public Policy: NAFTA, EU and beyond*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Tsakoglou, P. (2002). "Indicators of social cohesion in the European Union: Thoughts and suggestions", *Politica Economica*, 18, pp. 127-133.
- Tsakoglou, P. (2003). "The risk of multi-dimensional disadvantage and social exclusion during four life stages in a dynamic perspective: Evidence from the ECHP", in Apospori, E. and Millar, J. (eds), *The Dynamics of Social Exclusion in Europe: An Analysis of Austria, Germany, Greece, Portugal and the UK*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Tsakoglou, P. and Panopoulou, G. (1998). "Who are the poor in Greece? Analysing poverty under alternative concepts of resource and equivalence scales", *Journal of European Social Policy*, 8 (3), pp. 229-252.

- Tsakoglou, P. and Papadopoulos, F. (2002a). "Aggregate level and determining factors of social exclusion in twelve European countries", *Journal of European Social Policy*, 12, pp. 209-223.
- Tsakoglou, P. and Papadopoulos, F. (2002b). "Poverty, material deprivation, multidimensional disadvantage during four life stages: evidence from the ECHP", in Barnes, M., Heady, C., Middleton, S., Millar, J., Papadopoulos, F., Room, G. and Tsakoglou, P. (eds), *Poverty and Social Exclusion in Europe*, Cheltenham: Edward Edgar.
- Tsui, K. Y. (2002). "Multidimensional poverty indice", *Social Choice and Welfare*, 19 (1), pp. 69-93.
- Van den Bosch, K., Callan, T., Estivill, J., Hausman, P., Jeandidier, B., Muffels, R. and Yfantopoulos, J. (1993). "A comparison of poverty in seven European countries and regions using subjective and relative measures", *Journal of Population Economics*, 6, pp. 235-259.
- Van Kerm, P. (2002). "How much low income turnover is there in Belgium?", *Journal of Economics-Zeitschrift Fur Nationalokonomie*, S9, pp. 341-363.
- Van Kerm, P. (2004). "Une évaluation économétrique des flux et hors de la pauvreté en Belgique", in Doutrellepont, R., Mortelmans, D. and Casman, M.- T. (eds), *Onze Ans de Vie en Belgique: Analyses Socio-économiques à Partir du Panel Demographie Familiale*, Gent: Academia Press.
- Van Leeuwen, J. and Pannekoek, J. (2002). "To work oneself out of poverty: The Dutch experience 1989-96", *Review of Income and Wealth*, 48 (1), pp. 127-140.
- Van Praag, B., Goedhart, T. and Kapteyn, A. (1980a). "The poverty line: A pilot survey in Europe", *The Review of Economics and Statistics*, 62 (3), pp. 461-465.
- Van Praag, B. M. S., Hagenaars, A. J. M. and Weeren, H. V. (1980b). "Poverty in Europe", Report for the European Community.
- Voss, P. R., Long, D. D., Hammer, R. B. and Friedman, S. (2006). "County child poverty rates in the US: A spatial regression approach", *Population Research and Policy Review*, 25, pp. 369-391.
- Watson, D. (2003). "Sample attrition between waves 1 and 5 in the European Community Household Panel", *European Sociological Review*, 19 (4), pp. 361-378
- Watts, H. W. (1968). "An economic definition of poverty", in Moynihan, D. P. (ed.), *On Understanding Poverty*, New York: Basic Books.

- Whelan, C. T., Layte, R. and Maître, B. J. (2002). "Persistent deprivation in the European Union", *Journal of Applied Social Science Studies*, 122, pp. 31-54.
- White, H. (1980). "A heteroskedasticity-consistent covariance matrix estimator and a direct test for heteroskedasticity", *Econometrica*, 48 (4), pp. 817-830.
- Xu, K. (1998). "Statistical inference for the Sen-Shorrocks-Thon index of poverty intensity", *Journal of Income and Distribution*, 8 (1), pp. 143-152.
- Xu, K. and Osberg, L. (2001). "How to decompose the Sen-Shorrocks-Thon poverty index? A practitioner's guide", *Journal of Income and Distribution*, 10 (1), pp. 77-94.
- Xu, K. and Osberg, L. (2002). "The social welfare implications, decomposability, and geometry of the Sen family of poverty indices", *Canadian Journal of Economics*, 35 (1), pp. 138-152.
- Zabel, J. E. (1998). "An analysis of attrition in the Panel Study of Income Dynamics and the Survey of Income and Program Participation with an application to a model of labour market behaviour", *Journal of Human Resources*, 33 (2), pp. 477-506.
- Zaidi, A. and De Voos, K. (2002). "Income mobility of the elderly in Great Britain and the Netherlands: A comparative investigation", SAGE Discussion Paper 9, Economic and Social Research Council, Simulating Social Policy for an Aging Society Group.
- Zaidi, A., Frick, J. R. and Buchel, F. (2004). "Income mobility in old age in Britain and Germany", Discussion Paper 89, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics and Political Science, London, UK.
- Zheng, B. (1997). "Aggregate poverty measures", *Journal of Economic Surveys*, 11 (2), pp. 123-162.
- Zheng, B. H. (2000). "Poverty orderings", *Journal of Economic Surveys*, 14 (4), pp. 427-466.

Παράρτημα

Πίνακας Π1: Ανάλυση τεσσάρων «προφίλ» φτώχειας (ως ποσοστά του συνολικού πληθυσμού)

Κράτος-μέλος	Μη φτωχοί (Non poor)	Μεταβατικά φτωχοί (Transient poor)	Μεσοπρόθεσμα φτωχοί (Mid-term poor)	Επαναλαμβανόμενα φτωχοί (Recurrent poor)	Μακροχρόνια ή μόνιμα φτωχοί (Long-term or persistent poor)
A	72,38	14,17	3,47	3,47	6,51
B	67,89	14,75	3,84	4,83	8,69
D	70,69	14,14	4,24	3,95	6,98
DK	72,59	15,49	3,52	3,77	4,63
E	61,38	15,74	4,51	8,10	10,27
EL	57,74	14,58	5,31	7,57	14,80
F	67,60	13,46	4,66	4,77	9,51
FIN	79,20	11,16	3,53	1,85	4,26
I	61,86	13,61	4,53	6,74	13,26
IRL	63,41	14,91	4,19	5,23	12,26
L	77,40	9,84	3,39	2,41	6,96
NL	76,21	12,31	2,78	3,71	4,99
P	59,97	14,09	4,54	5,65	15,75
UK	57,88	17,61	5,41	6,34	12,76
EU	65,52	14,64	4,49	5,41	9,94

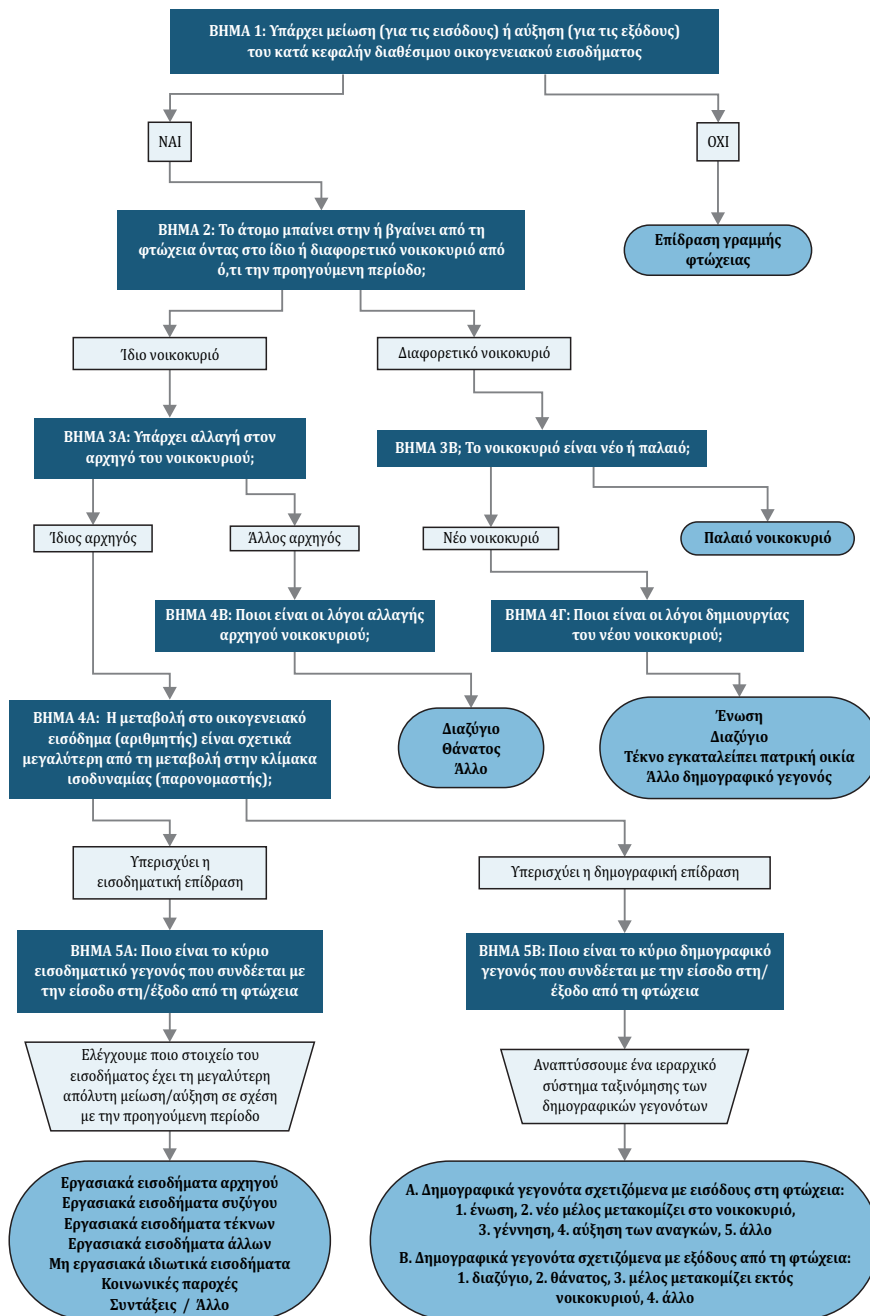
Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Πίνακας Π2: Αρχηγοί νοικοκυριού ανά φύλο

Κράτος-μέλος	Άρρεν	Θήλυ	Σύνολο
A	50,89	49,11	100,00
B	72,00	28,00	100,00
D	60,48	39,52	100,00
DK	58,86	41,14	100,00
E	80,69	19,31	100,00
EL	76,16	23,84	100,00
F	75,41	24,59	100,00
FIN	57,43	42,57	100,00
I	75,43	24,57	100,00
IRL	71,54	28,46	100,00
L	69,87	30,13	100,00
NL	68,06	31,94	100,00
P	69,30	30,70	100,00
UK	56,09	43,91	100,00
EU	67,06	32,94	100,00

Πηγή: ECHP UDB (Δεκ. 2003 – 2η έκδοση)

Διάγραμμα Π1: Ανάλυση γεγονότων για μεταβάσεις πάνω και κάτω από τη γραμμή φτώχειας

Πίνακας Π3: Πηγές εισοδήματος για τους διάφορους τύπους νοικοκυριών στην Ελλάδα

Ελλάδα	Εισοδηματική πηγή						Άλλο	Σύνολο	
	Μερίδιο πληθυσμού	Εργασ. εισοδ. αρχηγού	Εργασ. εισοδ. τέκνων	Εργασ. εισοδ. άλλων	Μη εργασ. ιδιωτικά εισοδ.	Κοινωνικά επιδόματα			Συντάξεις
Άρρεν ≤29	0,37	53,58	0,00	0,00	0,00	43,53	2,89	0,00	100,0
Άρρεν [30, 64]	0,89	80,26	0,00	0,00	0,00	4,41	1,62	13,71	100,0
Άρρεν ≥65	0,89	4,92	0,00	0,00	0,00	8,57	2,51	83,99	100,0
Θήλυ ≤29	0,33	55,40	0,00	0,00	0,00	43,88	0,72	0,00	100,0
Θήλυ [30, 64]	1,17	45,08	0,00	0,00	0,00	13,55	26,89	14,49	100,0
Θήλυ ≥65	3,19	1,32	0,00	0,00	0,00	8,54	44,45	45,64	100,0
Ζευγάρι, τουλάχιστον ένας ηλικίας ≥65	9,36	6,88	1,61	0,00	0,00	6,25	4,22	80,98	100,0
Ζευγάρι, και οι δύο ≥65	6,60	53,45	14,68	0,00	0,00	5,35	3,26	23,15	100,0
Άλλος τύπος νοικ. χωρίς εξαρτ. τέκνα	21,52	33,41	4,30	19,07	1,19	5,09	9,35	27,09	100,0
Άρρεν με τουλάχιστον 1 εξαρτ. τέκνο	0,20	60,53	0,00	4,23	0,00	6,79	14,02	14,42	100,0
Θήλυ με τουλάχιστον 1 εξαρτ. τέκνο	1,89	53,30	0,00	0,97	0,00	20,92	23,36	1,44	100,0
Ζευγάρι με 1 εξαρτ. τέκνο	9,23	67,83	18,98	0,49	0,00	5,63	1,69	5,26	100,0
Ζευγάρι με 2 εξαρτ. τέκνα	22,21	73,95	17,83	0,15	0,00	4,58	1,05	2,39	100,0
Ζευγάρι με 3+ εξαρτ. τέκνα	5,36	71,88	17,71	0,08	0,00	4,22	5,04	1,04	100,0
Άλλος τύπος νοικ. με τουλάχιστ. 1 εξαρτ. τέκνο	16,79	54,43	9,69	6,01	1,69	3,85	8,06	15,95	100,0

Πίνακας Π4: Περιγραφή των μεταβλητών που χρησιμοποιούνται στις παλινδρομήσεις

ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
A. ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ/ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ	
Μεταβλητές εργασιακών μεταβολών για τις εισόδους στη φτώχεια (μεταβάσεις):	
E1α Εργασία σε ανεργία (αρχηγός)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ο/η αρχηγός του νοικοκυριού έμεινε άνεργος εντός του τρέχοντος έτους.
E2α Εργασία σε «αδράνεια» (αρχηγός)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ο/η αρχηγός του νοικοκυριού είχε μία μετάβαση από εργασία σε «αδράνεια» (συνήθως συνταξιοδότηση) εντός του τρέχοντος έτους.
E3α Εργασία σε ανεργία (σύζυγος)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ο/η σύζυγος του αρχηγού του νοικοκυριού έμεινε άνεργος/-η εντός του τρέχοντος έτους.
E4α Εργασία σε «αδράνεια» (σύζυγος)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ο/η σύζυγος του αρχηγού του νοικοκυριού είχε μία μετάβαση από εργασία σε «αδράνεια» (π.χ. συνταξιοδότηση ή οικιακά) εντός του τρέχοντος έτους.
E5α Εργασία σε ανεργία (άλλοι)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο κάποιος από τα τέκνα ή άλλα μέλη του νοικοκυριού έμεινε άνεργος εντός του τρέχοντος έτους.
E6α Εργασία σε «αδράνεια» (άλλοι)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο κάποιος από τα τέκνα ή άλλα μέλη του νοικοκυριού είχε μία μετάβαση από εργασία σε «αδράνεια» (π.χ. από εργαζόμενο φοιτητής) εντός του τρέχοντος έτους.
Μεταβλητές εργασιακών μεταβολών για τις εξόδους από τη φτώχεια (μεταβάσεις):	
E1β Ανεργία σε εργασία (αρχηγός)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ο/η αρχηγός του νοικοκυριού βρήκε εργασία εντός του τρέχοντος έτους, ενώ ήταν άνεργος/η το προηγούμενο έτος.
E2β «Αδράνεια» σε εργασία (αρχηγός)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ο/η αρχηγός του νοικοκυριού είχε μία μετάβαση από «αδράνεια» σε εργασία σε εντός του τρέχοντος έτους.
E3β Ανεργία σε εργασία (σύζυγος)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ο/η σύζυγος του αρχηγού του νοικοκυριού βρήκε εργασία εντός του τρέχοντος έτους, ενώ ήταν άνεργος/-η το προηγούμενο έτος.

E4β «Αδράνεια» σε εργασία (σύζυγος)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ο/η σύζυγος του αρχηγού του νοικοκυριού είχε μία μετάβαση από «αδράνεια» σε εργασία εντός του τρέχοντος έτους (π.χ. μετάβαση από οικιακά σε εργασία).
E5β Ανεργία σε εργασία (άλλοι)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο κάποιο από τα τέκνα ή άλλα μέλη του νοικοκυριού βρήκε εργασία εντός του τρέχοντος έτους, ενώ ήταν άνεργος/-η το προηγούμενο έτος.
E6β «Αδράνεια» σε εργασία (άλλοι)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο κάποιο από τα τέκνα ή άλλα μέλη του νοικοκυριού είχε μία μετάβαση από «αδράνεια» σε εργασία εντός του τρέχοντος έτους (π.χ. ήταν φοιτητής το προηγούμενο έτος και βρήκε εργασία το τρέχον έτος).

Μεταβλητές δημογραφικών γεγονότων (αλλαγή νοικοκυριού)

E7 Αλλαγή νοικοκυριού λόγω διαζυγίου	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε διαφορετικό νοικοκυριό από ό,τι στο προηγούμενο κύμα και αυτή η αλλαγή έχει προκύψει λόγω διαζυγίου μεταξύ του αρχηγού νοικοκυριού και της συζύγου.
E8 Αλλαγή νοικοκυριού λόγω ένωσης	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε διαφορετικό νοικοκυριό από ό,τι στο προηγούμενο κύμα και αυτή η αλλαγή έχει προκύψει λόγω ένωσης (γάμου ή συμβίωσης).
E9 Τέκνο που αφήνει πατρική οικία	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το άτομο ζει σε διαφορετικό νοικοκυριό από ό,τι στο προηγούμενο κύμα, καθώς έφυγε από το πατρικό του σπίτι (π.χ. φοιτητής) όχι όμως για ένωση.

Μεταβλητές δημογραφικών γεγονότων (ίδιο νοικοκυριό)

E10 Θάνατος αρχηγού	Λαμβάνει την τιμή 1, σε περίπτωση που το άτομο ζει σε νοικοκυριό όπου συνέβη θάνατος του/της αρχηγού στην περίοδο μεταξύ των δύο συνεντεύξεων (από το προηγούμενο στο τρέχον κύμα).
E11 Διαζύγιο αρχηγού	Λαμβάνει την τιμή 1, σε περίπτωση που το άτομο ζει σε νοικοκυριό όπου χώρισε ο/η αρχηγός του νοικοκυριού μεταξύ των δύο συνεντεύξεων (από το προηγούμενο στο τρέχον κύμα).
E12 Ένωση αρχηγού	Λαμβάνει την τιμή 1, σε περίπτωση που το άτομο ζει σε νοικοκυριό όπου «παντρεύτηκε» ο/η αρχηγός του νοικοκυριού μεταξύ των δύο συνεντεύξεων (από το προηγούμενο στο τρέχον κύμα).
E13 Μέλος μετακομίζει στην οικογένεια	Λαμβάνει την τιμή 1, σε περίπτωση που το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο μετακόμισε ένα νέο άτομο μεταξύ των δύο συνεντεύξεων (από το προηγούμενο στο τρέχον κύμα), όχι όμως ως σύζυγος του/της αρχηγού νοικοκυριού.

E14	Μέλος φεύγει από την οικογένεια	Λαμβάνει την τιμή 1, σε περίπτωση που το άτομο ζει νοικοκυριό από το οποίο έφυγε ένα νέο άτομο μεταξύ των δύο συνεντεύξεων (από το προηγούμενο στο τρέχον κύμα), όχι όμως λόγω διαζυγίου με τον αρχηγό του νοικοκυριού.
E15	Θάνατος	Λαμβάνει την τιμή 1, σε περίπτωση που το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο πέθανε μέλος μεταξύ των δύο συνεντεύξεων (από το προηγούμενο στο τρέχον κύμα), όχι όμως ο/η αρχηγός του νοικοκυριού.
E16	Γέννηση ³³	Λαμβάνει την τιμή 1, σε περίπτωση που το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο γεννήθηκε ένα παιδί μεταξύ των δύο συνεντεύξεων (από το προηγούμενο στο τρέχον κύμα).
E17	Αύξηση αναγκών ³⁴	Λαμβάνει την τιμή 1, σε περίπτωση που το άτομο ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ένα παιδί συμπλήρωσε την ηλικία των 14 ετών μεταξύ των δύο συνεντεύξεων (από το προηγούμενο στο τρέχον κύμα).

B. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ

Μεταβλητές που αφορούν τον/την αρχηγό του νοικοκυριού

Ηλικιακές μεταβλητές *dummies*³⁵

V1	Ηλικία ≤ 29	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι έως και 29 ετών (και πάνω από 16 δεδομένου ότι πρέπει να θεωρείται ενήλικας).
V2	Ηλικία [30,64] ³⁶	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι από 30 ετών έως και 64 ετών
V3	Ηλικία ≥ 65	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει ηλικία τουλάχιστον 65 ετών

Μεταβλητές φύλου

V4	Άρρεν	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι άνδρας.
----	-------	---

33. Αυτή η μεταβλητή χρησιμοποιείται μόνο για μεταβάσεις προς τη φτώχεια, αφού αυξάνει μόνο την οικογενειακή κλίμακα ισοδυναμίας (παρονομαστή του κατά κεφαλήν οικογενειακού διαθέσιμου εισοδήματος) χωρίς καμία επίδραση στο οικογενειακό εισόδημα (αριθμητή).

34. Όπως και παραπάνω.

35. Οι ηλικιακές μεταβλητές (V1-V3) δεν χρησιμοποιούνται όταν εισάγονται στην εξειδίκευση οι μεταβλητές για τον τύπο του νοικοκυριού (V15-V24), έτσι ώστε να αποφευχθεί η πολυσυγραμμικότητα.

36. Οι μεταβλητές που είναι με πλάγια γραφή παραλείπονται από την παλινδρόμηση και αποτελούν την ομάδα αναφοράς (baseline group).

V5	Θήλυ	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι γυναίκα.
<i>Μεταβλητές εκπαιδευτικής κατάστασης</i>		
V6	Ανώτερη εκπαίδευση	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει συμπληρώσει ανώτερη εκπαίδευση (ISCED 5-7) (Hoetker, 2003). ³⁷
V7	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει συμπληρώσει δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ISCED 3) (Eurostat, 2003c, p. 356).
V8	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει συμπληρώσει πρωτοβάθμια εκπαίδευση ή χαμηλότερη (ISCED 0-2) (Eurostat, 2003c, p. 356).
<i>Μεταβλητές επαγγελματικής κατάστασης</i>		
V9	Εργαζόμενος	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι εργαζόμενος.
V10	Άνεργος	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι άνεργος.
V11	«Αδρανής»	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι «αδρανής», δηλαδή δεν ψάχνει για δουλειά.
<i>Μεταβλητές υπηκοότητας</i>		
V12	Εθνική υπηκοότητα	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει υπηκοότητα της υπό εξέταση χώρας.
V13	Άλλη υπηκοότητα της ΕΕ	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει υπηκοότητα άλλης χώρας της ΕΕ.
V14	Άλλη υπηκοότητα εκτός ΕΕ	Λαμβάνει την τιμή 1, αν ο αρχηγός του νοικοκυριού έχει υπηκοότητα άλλης χώρας εκτός ΕΕ.
Μεταβλητές που αφορούν το νοικοκυριό		
<i>Μεταβλητές για τον τύπο του νοικοκυριού</i>		
V15	Ενήλικας ≤29	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το νοικοκυριό αποτελείται από έναν μόνο ενήλικα έως και 29 ετών.

37. Στις περιπτώσεις ελλειπουσών τιμών στις εκπαιδευτικές μεταβλητές, προχωράμε σε αναπλήρωση των τιμών (imputation) από το προηγούμενο ή το επόμενο κύμα ή το πιο κοντινό κύμα με έγκυρη τιμή. Σε περίπτωση σφάλματος στη μεταβλητή (π.χ. ένα άτομο εμφανίζεται στα τρία πρώτα κύματα να έχει ολοκληρώσει ανώτερη εκπαίδευση και μετά φαίνεται να έχει ολοκληρώσει δευτεροβάθμια εκπαίδευση), υπολογίζουμε τη συχνότητα εμφάνισης των δύο τιμών και διατηρούμε σε όλα τα κύματα την τιμή που εμφανίζεται περισσότερες φορές. Αν εμπλέκονται περισσότερες από δύο διαφορετικές τιμές της μεταβλητής, δεν προχωράμε σε καμιά αλλαγή.

V16	Ενήλικας [30,64]	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το νοικοκυριό αποτελείται από έναν μόνο ενήλικα από 30 έως και 64 ετών.
V17	Ενήλικας ≥65	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το νοικοκυριό αποτελείται από έναν μόνο ενήλικα με ηλικία τουλάχιστον 65 ετών.
V18	Ζευγάρι, και οι δύο <65	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το νοικοκυριό αποτελείται από ένα ζευγάρι και οι δύο κάτω από 65 ετών.
V19	Ζευγάρι, τουλάχιστον ο ένας ≥65	Λαμβάνει την τιμή 1, αν το νοικοκυριό αποτελείται από ένα ζευγάρι και τουλάχιστον ο ένας είναι από 65 ετών και άνω.
V20	Άλλος τύπος νοικ. χωρίς εξαρτ. τέκνα	Λαμβάνει την τιμή 1 για άλλους τύπους νοικοκυριού χωρίς εξαρτημένα τέκνα.
V21	Μονογονεϊκή οικογένεια με τουλάχιστον ένα εξαρτ. τέκνο	Λαμβάνει την τιμή 1 για μονογονεϊκές οικογένειες με τουλάχιστον ένα εξαρτημένο τέκνο.
V22	Ζευγάρι με 1 ή 2 εξαρτ. τέκνα	Λαμβάνει την τιμή 1 για οικογένειες αποτελούμενες από ένα ζευγάρι και τουλάχιστον ένα ή δύο εξαρτημένα τέκνα.
V23	Ζευγάρι με 3+ εξαρτ. τέκνα	Λαμβάνει την τιμή 1 για οικογένειες αποτελούμενες από ένα ζευγάρι και πάνω από τρία εξαρτημένα τέκνα.
V24	Άλλος τύπος νοικ. με τουλάχιστον 1 εξαρτ. τέκνο	Λαμβάνει την τιμή 1 για άλλους τύπους νοικοκυριού με εξαρτημένα τέκνα.
V25	Χωρίς εξαρτημένα τέκνα ³⁸	Λαμβάνει την τιμή 1, αν δεν υπάρχουν εξαρτημένα τέκνα.
V26	Ύπαρξη εξαρτημένων τέκνων στο νοικοκυριό	Λαμβάνει την τιμή 1, αν υπάρχει τουλάχιστον ένα εξαρτημένο τέκνο στο νοικοκυριό.
V27	Χωρίς άνεργα μέλη (εξαιρ. του αρχηγού)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν δεν υπάρχουν άνεργοι στο νοικοκυριό (δεν αφορά τον αρχηγό του νοικοκυριού).
V28	Ύπαρξη ανέργων στο νοικοκυριό (εκτός του αρχηγού)	Λαμβάνει την τιμή 1, αν υπάρχει τουλάχιστον ένα άνεργο μέλος στο νοικοκυριό (δεν αφορά τον αρχηγό του νοικοκυριού).
V39	Χωρίς ανάπηρα μέλη ή άτομα με χρόνια προβλήματα υγείας	Λαμβάνει την τιμή 1, αν δεν υπάρχουν ανάπηρα μέλη ή μέλη με χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό.
V30	Ύπαρξη αναπήρων ή ατόμων με χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό	Λαμβάνει την τιμή 1, αν υπάρχουν ανάπηρα μέλη ή μέλη με χρόνια προβλήματα υγείας στο νοικοκυριό.

38. Οι μεταβλητές V25 και V26 δεν χρησιμοποιούνται όταν εισάγονται στην εξειδίκευση οι μεταβλητές για τον τύπο του νοικοκυριού (V15-V24), για να μην υπάρξει πολυσυγραμμικότητα (multicollinearity).

ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
"ΑΝΑΤΙΤΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ"
2007-2013
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

ISBN: 978-960-9571-00-5